

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETLERİN
EGEMEN EŞİTLİĞİ İLKESİ

Yüksek Lisans Tezi

Murat Can ARASAN

Ankara-2017

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETLERİN
EGEMEN EŞİTLİĞİ İLKESİ

Yüksek Lisans Tezi

Murat Can ARASAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE

Ankara-2017

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ULUSLARARASI HUKUK)
ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETLERİN
EGEMEN EŞİTLİĞİ İLKESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
Doç. Dr. Cavid Abdullahzade	
Doç. Dr. Erdem Deniz	
Yrd. Doç. Dr. V. - / Bayraktar	
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.. 18.10.2017..

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Murat Can ARASAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	İV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK EGEMENLİK KAVRAMI VE EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. GENEL OLARAK	5
II. EGEMENLİK KAVRAMININ TARİHSEL KONUMU	7
A. Kapitalizm ve Egemenlik	8
B. Egemenlik ve Ulus-Devlet.....	11
III. EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	15
A. Klasik Dönem Yazarlarının Metinlerinde Egemen Eşitlik İlkesi.....	15
1. Francisco de Vitoria	15
2. Hugo Grotius	17
3. Thomas Hobbes	19
4. Samuel von Pufendorf	21
B. Modern Devletlerarası Sistemin Oluşumu: Westphalia Barışı ve Egemen Eşitlik İlkesi	25
C. Milletler Cemiyeti Döneminde Egemen Eşitlik İlkesi.....	33
D. Birleşmiş Milletler Sisteminde Egemen Eşitlik İlkesi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNİN DEVLETLERARASI SİSTEM BAKIMINDAN

TEMEL SONUÇLARI

I. GENEL OLARAK	51
II. HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERE SAHİP OLMAK BAKIMINDAN	
POTANSİYEL EŞİTLİK	51
III. DEVLETLERİN MÜNHASİR YETKİSİNE GİREN KONULARDA BAĞIMSIZ OLARAK KARAR ALMASI VE DIŞ POLİTİKASINI BELİRLERKEN	
BAĞIMSIZ OLMASI	63
IV. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER NEZDİNDE EŞİTLİK.....	66
V. ULUSLARARASI MAHKEMELER ÖNÜNDE EŞİTLİK	70
VI. DEVLETLERİN DİĞER DEVLET MAHKEMELERİNİN YARGI YETKİSİNDEN BAĞIŞIK OLMASI.....	73
VII. BİR DEVLETİN KENDİ İRADESİ DIŞINDA VEYA KENDİ İRADESİNE AYKIRI OLARAK OLUŞAN BİR KURALLA BAĞLI TUTULAMAMASI.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGEMENLİK KAVRAMI ÜZERİNE YÜRÜTÜLEN TARTIŞMALARIN VE ULUSLARARASI HUKUKTAKİ GELİŞMELERİN EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNE

ETKİLERİ

I. GENEL OLARAK	79
II. EGEMENLİK KURAMINDAKİ GÜNCEL TARTIŞMALARIN EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNE ETKİLERİ	80
A. Klasik Anlamda Egemenlik Kavramı.....	81
B. Kavramın Güncel Yorumlanış Şekli Bakımından Egemen Eşitlik İlkesi.....	85

III. ULUSLARARASI HUKUKTAKİ GELİŞMELERİN EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNE ETKİLERİ	89
A. İnsan Hakları Sisteminin Gelişiminin Etkileri.....	90
B. Kuvvet Kullanma Yasağının Etkileri.....	101
C. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunun Etkileri.....	107
D. Jus Cogens Kurallarının Etkileri.....	110
E. Ulusüstü Örgüt Düşüncesinin Etkileri	113
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	122
ÖZET	135
ABSTRACT	136

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AJIL	:	American Journal of International Law
akt.	:	Aktaran
art.	:	Article
AÜHFD	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
bkz.	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
C.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
EJIL	:	European Journal of International Law
GA	:	General Assembly
ICJ	:	International Court of Justice
para.	:	Paragraf
Pub.	:	Published
RES	:	Resolution
RIAA	:	Reports of International Arbitral Awards
S.	:	Sayı
SBF	:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SC	:	Security Council
sf.	:	Sayfa

VAHS : Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi

Vol. : Volume

GİRİŞ

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, uluslararası hukuk sistemi içerisinde temel ilkelerden birisi olarak karşımıza çıkar. Buna göre ilke, devletlerin birbirleriyle girdikleri ilişkilerde bir çerçeve oluşturma işlevi görecektir; söz konusu ilişkilere belli bir düzen verirken aynı zamanda onları belli ölçüde sınırlayacaktır. Egemen eşitlik ilkesinin çizdiği çerçeve ve getirdiği sınırlamalar, birbirini bütünleme işlevi gördüğü diğer temel ilkelerle birlikte belirginleşmektedir; müdahale etmeme ilkesi ve kuvvet kullanma yasağı. Ancak günümüzde, önemli toplumsal ilişkilerin geçmiştekenden farklı olarak, giderek daha fazla küresel boyutta gerçekleşmesi sonucunda, devletlerarası ilişkilere çizilen çerçeve belirsizleşmiştir ve getirilen sınırlamalar kalıcı ve sistemli bir biçimde ihlal edilmeye başlanmıştır. Bir normun ihlali her zaman gündeme gelebilecek bir durumdur, ancak burada bahsedilen ihlaller arızî bir karaktere sahip olmadığı gibi, bir dizi uluslararası hukuk konsepti ile birlikte kalıcılaştırmıştır. Bu araştırma, öncelikle devletlerin egemen eşitliği ilkesinin üzerinde anlam kazandığı ve aynı zamanda düzenlediği küresel ilişkileri maddî koşullarıyla birlikte ortaya koymayı, daha sonra ise yukarıda andığımız yaşanan söz konusu değişiklikleri yine aynı temelde açıklayarak, ilkenin düzenleyici karakterinin ve çizdiği sınırların günümüzdeki ilişkiler bakımından nerede durduğunu saptamayı amaçlıyor.

Tarihsel perspektifin hâkim olduğu çalışmanın ilk bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda genel olarak egemenlik kavramına odaklanacağız. İlkenin söz dizimi bakımından olduğu kadar, teorik arka planı bakımından da kökünü oluşturan egemenlik kavramı, ilkenin açıklanmasında başlangıç noktası olarak kullanmak için idealdir. Egemenlik kavramına dair açıklamalarımıza, kavramın yakın ilişki içerisinde olduğu ve süreç içerisinde karşılıklı olarak birbirlerini anlamlandıran üçlü bir kavram setine odaklanarak başlayacağız: kapitalizm, egemenlik ve ulus-

devlet. Söz konusu kavram setinin 15.yy. ile birlikte Avrupa'da gelişmeye başlayan toplumsal ilişkiler üzerinden anlam kazandığını ortaya koyarak, bu ilişkileri açıkladıktan sonra, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin söz konusu ilişkilerin hangi boyutunu düzenlediğini ortaya koymaya çalışacağız.

Egemen eşitlik ilkesinin ortaya çıktığı maddi koşullara yönelik söz konusu incelemeden sonra birinci bölümün ikinci kısmında, egemen eşitlik ilkesinin izini uluslararası hukuk tarihi üzerinden sürmeye çalışacağız. Burada klasik dönem yazarlarının eserlerinde belirginleşen doğal hukuk argümanlarıyla hayatına başlayan, daha sonra 19.yy. ile birlikte pozitivist bir karakter kazanan uluslararası hukukun, egemenlikle ve egemen eşitlik ilkesiyle ilişkisini ele alacağız. Uluslararası hukukun ele alınan süreci içerisinde, giriş bölümünde incelenen maddi koşullarda meydana gelen değişimlerin yine belirleyici bir rolü olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Dolayısıyla diyebiliriz ki, uluslararası hukuk yazarlarının eserlerini ve uygulamasının somut taşıyıcılarını incelerken, esas olarak söz konusu olguların arka planındaki maddi koşulları aydınlatmaya çalışacağız. Bu kapsamda uluslararası hukukun çokça kullanılan Westphalia Barışı, Milletler Cemiyeti'nin ve Birleşmiş Milletler'in Kuruluşu gibi kavşak noktalarını, doğru bir tarih felsefesiyle, sonuçların bir anda belirlediği olaylar olarak değil de arka planlarındaki koşullarla birlikte açıklayacağız.

Tarihsel yönü ağır basan ilk bölümden sonra ikinci bölümde, egemen eşitlik ilkesini somut uluslararası hukuk uygulaması üzerinden açıklamaya yöneleceğiz. Bölümde devletlerin egemen eşitliği ilkesini öncelikle, hukuk süjesi olması itibarıyla devletlerin eşitliği olarak ele alacağız. Hukuk süjelerinin eşitliğinin, kapitalist toplumsal ilişkilerin hâkim olduğu toplumlardaki ilişkiler bakımından nasıl bir düzenleyici işlevi olduğunu, Pasukanis'in hukuk teorisinden faydalanarak ortaya koyacağız. Daha sonra ise uluslararası düzlemde egemen eşitliğin, hukuk süjesi olarak

devletlerin eşitliği üzerinden nasıl bir işlev üstlendiğine dair fikirler üretmeye çalışacağız. Hukuk sùjelerinin eşitliğinin üzerinde anlam kazandığı ilişkileri ortaya koyduktan sonra ise, mevzubahis eşitliğin diğer somut görünüş şekillerini ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Müdahale etmeme ilkesinin egemen eşitlik ilkesi ile ilişkisi ve uygulaması, uluslararası örgütlerin kurumsal yapısı içerisinde egemen eşitlik ilkesinin yeri, uluslararası mahkemelerin egemen eşitliğe ve genel olarak tarafların eşitliğine yaklaşımı, yargı bağışıklığı ile egemen eşitlik ilkesinin ilişkisi, egemen eşitlik ilkesinin uluslararası hukukun oluşum sürecindeki etkisi ele alacağımız somut görünüş şekillerinin başlıcalarını oluşturmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise, egemenlik kavramı üzerine yürütölen güncel tartışmalara ve uluslararası hukuktaki gelişmelere odaklanacağız. Egemenlik kavramının egemen eşitlik ilkesi bakımından önemi göz önünde bulundurulduğu zaman, kavram üzerine yürütölen güncel tartışmaların egemen eşitlik ilkesinin güncel durumunun tespiti bakımından önemli olduğu görülecektir. Egemenlik kavramı hakkındaki söz konusu tartışmalara değindikten sonra ise egemen eşitlik ilkesinin günümüzdeki küresel ilişkileri açıklamak ve düzenlemek bakımından yeterliliğini, ilkeye aykırılık oluşturan bir dizi (nispeten) güncel uluslararası hukuk konsepti üzerinden denetlemeye çalışacağız. İnsan hakları kavramı ve kavramı anlamlandıran ilişkiler, bölümdeki açıklamalar bakımından önceliklidir, zira daha sonra açıklanan konseptler, düzeyi değişkenlik gösterse dahi insan hakları konseptiyle yakından ilişkilidirler. Neoliberal politikaların tedavüle girmesiyle ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle toplumsal ilişkilerde küresel ölçekte meydana gelen değişimler, egemenlik kavramının biçim değiştirdiği, ulus-devletlerin devrinin kapandığı, dolayısıyla söz konusu devletlerin sistemini düzenleyen ve açıklayan egemen eşitlik ilkesinin de geçerliliğini yitirdiği savlarını gündeme getirmiştir. İnsan hakları, oluşan bu küresel

düzende dünya çapında geçerli normları ve değerleri içermesi ve diğer pek çok ilişkiyi dolaylı olarak sebebiyle, anılan değişimde merkezi bir konum işgal etmektedir. Çalışmanın son bölümü kapsamında ulus-devletlerin sonunun geldiğine ve sınırların yok olduğuna yönelik bu savları inceleyerek, söz konusu savlar ile egemen eşitlik ilkesinin günümüz dünyasındaki yeri arasındaki ilişkiyi değerlendireceğiz. Ayrıca bölüm kapsamında insancıl müdahale, koruma sorumluluğu, *jus cogens*, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve ulusüstü örgütler gibi bir dizi yeni uluslararası hukuk kavram ve kurumunu, egemen eşitlik ilkesiyle oluşturdukları aykırılık durumu ve insan hakları rejimiyle ilişkileri bakımından ele alacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK EGEMENLİK KAVRAMI VE EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. GENEL OLARAK

Uluslararası hukukta klasik anlamda devlet, kendisini oluşturan üç öge üzerinden tanımlanır: ülke, insan topluluğu ve egemenlik.¹ Ancak devleti tespit ederken belirleyici bir faktör olarak kullandığımız egemenlik kavramının ‘belirli’ olduğunu, kavramın neye işaret ettiğinin açıkça ortaya koyulmuş olduğunu iddia etmek güçtür.

Belirli bir alan üzerinde yaşayan insan topluluğunun yaşamını, pek çok açıdan düzenlemeye yönelik münhasır yetki, egemenlik olarak tanımlana gelmiştir.² Ancak egemenlik kavramı, modern devletin bu yetkisini tanımlamanın yanında, söz konusu

¹ Şeref ÜNAL, **Uluslararası Hukuk**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1. Basım, 2005, sf. 99. İlyas DOĞAN, **Devletler Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara, 1. Basım, 2008, sf. 217. Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 11. Basım, 2012, sf. 140. Enver BOZKURT, Akif KÜTÜKÇÜ, Yasin POYRAZ, **Devletler Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 7. Basım, 2012, sf. 96. Melda SUR, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta, İstanbul, 6. Basım, 2013, sf. 98.

² ÜNAL, 2005, sf. 119. DOĞAN, 2008, sf. 242. PAZARCI, 2012, sf. 148. BOZKURT vd., 2012, sf. 97. SUR, 2013, sf. 107.

yetkinin meşruiyetini üretmeye dönük bir ideoloji olarak da işlev görmüştür.³ Son derece kapsamlı ve bulunduğu alanda biricik olması itibariyle söz konusu yetki, modern devleti kendisinden önceki iktidar birimlerinden ciddi ölçüde ayırmaktadır. Bu bölüm kapsamında, modern devletin oluştuğu koşulları inceleyerek, egemenlik kavramının maddi koşullarını araştıracağız.

Modern devlet ve onun yetkisini tanımlayan ve aynı zamanda meşruiyet ideolojisi olan egemenlik, birbirinden kopuk devletlerden müteşekkil bir ortamda oluşmuş olgular değildir; aksine başlangıçtan beri, devletler arasında karşılıklı olarak izlenen bir dizi ilişkiyle birlikte oluşmuşlardır.⁴ Bu kapsamda modern devleti ve egemenliği konu alan çalışmaların büyük bir kısmında, egemenliğin iç ve dış yüzü şeklinde bir ayrıma rastlamak mümkündür. Mevzubahis ayırmda egemenliğin içe dönük yüzü, modern devletin kendi yetki sahasındaki sorunları kapsarken, dışa dönük olan yüzü devletlerarası sistemle ilgili konuları kapsar görünmektedir. Egemen eşitlik ilkesi, bahsedilen ayırmda egemenliğin dış yüzü ile ilgili bir olgu olarak karşımıza çıkar. Egemenliğin söz konusu iki yüzü birbirleriyle etkileşim içinde oldukları için, bir yüzü anlamlandırmaya çalışırken diğerini de detaylı olarak incelemek gerekir. Dolayısıyla egemen eşitlik ilkesini anlamlandırabilmek ve geçirdiği değişimleri açıklayabilmek için, genel olarak egemenlik konusunda bu bölüm kapsamında yapacağımız açıklamalar elzemdir.

³ Mustafa Bayram **MISIR, Kapitalizm, Devletler ve Egemenlik: Egemenlik Kuramının Tarihsel Maddeci Bir Eleştirisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, sf. 4.

⁴ Anthony **GIDDENS, Ulus Devlet ve Şiddet**, çev. C. ATAY, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2. Basım, 2008, sf. 343.

Egemenlik kavramına dair söz konusu gerekli açıklamaları yaptıktan sonra ise, tarihsel bakış açımızı koruyarak, özel olarak egemen eşitlik ilkesine dair incelememizi yapacağız. Çalışmanın bu kısmında, egemen eşitlik ilkesinin zaman içerisinde uluslararası hukuk öğretisinde ve uygulamasında nasıl üretildiğini, maddi koşullarıyla birlikte daha yakından inceleyeceğiz.

II. EGEMENLİK KAVRAMININ TARİHSEL KONUMU

Kavramlarımızın tarihsel olarak konumlandırılması, onların her dönem için geçerli, doğal olgular olmadığını göstererek, bugün içinde bulunduğumuz bağlamda tartışmasız ve mutlak olarak görünen modern devlet düzeni ile aramıza mesafe koymamıza yarayacaktır.⁵ Bu, modern devlet düzenin geçirdiği değişimleri tespit etmeyi ve açıklamayı amaçlayan bir çalışma için son derece gereklidir.

Kavramların coğrafi karşılıkları hakkında ise, bir hususa değinmekte fayda vardır. Burada ele aldığımız kavramlar Avrupa coğrafyasında üretilmiş olduğu gibi, temel bir ilkesini ele alacağımız devletlerarası sistem ve hatta uluslararası hukuk da Avrupa coğrafyasında üretilmiştir ve buradan başlayarak dünyanın geri kalanına yayılmıştır.⁶ Dünyanın geri kalanındaki gelişmeleri ve toplumsal formasyonları da aynı ağırlıkla incelemek yerine, dünyayı sadece Avrupa üzerinden anlamaya çalışmak

⁵Ellen Meiksins **WOOD** ve Neal **WOOD**, **İsyan Borusu: Kapitalizmin Yükselişi ve Siyasal Teori 1509-1688**, çev. F. Bakırcı, Epos Yayınları, Ankara, 1. Basım, 2008, sf. 17.

⁶ Michael **HARDT** ve Antonio **NEGRI**, **İmparatorluk**, çev. A. YILMAZ, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 8. Basım, 2015, sf. 90. Christopher **PIERSON**, **Modern Devlet**, çev. N. KUTLUĞ, B. Erdoğan, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2. Basım, 2015, sf. 58.

bakımından eleştirilen söz konusu tutumun⁷ tercih edilmesindeki temel gerekçe, incelediğimiz olguların genel olarak dünya üzerinde hâkim hale gelmesi, karşılaştığı, kendisinden farklı olan toplumsal ilişkilere baskın gelerek ya da onları baskı altına alarak, anılan toplumsal yapıları hızla değiştirmesidir.⁸ Dolayısıyla çalışmanın bu bölümü kapsamında egemenlik kavramı tarihsel olarak konumlandırılırken, coğrafi bağlam bakımından sadece Avrupa'daki nüanslara değinilecektir.

Egemenlik kavramının, kapitalizm ve ulus-devlet kavramlarıyla aşağı yukarı yaşıt olduğunu söyleyebiliriz. Bu kavram seti, aynı toplumsal formasyonu açıklamaya yönelmiş olmaları itibariyle, birbirleriyle sıkı ilişki içerisindedirler. Tarihsel süreçte karşılıklı etkileşimle beliren ve birbirlerini anlamlandıran söz konusu kavramların birlikte irdelenmesi, başlı başına egemenlik kavramının anlamlandırılması için gereklidir.

A. Kapitalizm ve Egemenlik

Yukarıda değindiğimiz kavram seti içerisinde, kapitalizmin özel bir yerinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Kapitalizm, maddi hayatın üretim biçimini tanımlayan bir kavramdır. Kapitalizmi temel olarak, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sermaye sahibi bir sınıf ile, bu sınıf için üretim yapan, geçimini emek

⁷ Söz konusu tutumun detaylı bir eleştirisi için bkz: Samir **AMİN**, **Avrupa-merkezcilik**, çev. M. Sert, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2. Basım, 2007.

⁸ Sömürgeleştirme, söz konusu genişlemenin esas biçimini oluşturur ve yıkıcı yüzünü ortaya koyar. Bu bağlamda şunu da söyleyebiliriz ki, sömürgeleştirme, hâkim uluslararası hukuk tarihi anlatılarının savladığının aksine, uluslararası hukuk bakımından geçmişte yaşanmış ve bitmiş karanlık bir dönem değildir; uluslararası hukukun gelişimi bakımından asli öneme sahip bir olgudur. (Antony **ANGHIE**, **Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law**, Cambridge University Press, New York, 2004, sf. 3)

gücünü satarak sağlayan bir sınıfın karşılıklı olarak girdikleri (sömürüye dayalı) ilişkinin karakterize ettiğini söyleyebiliriz. Bu durum, toplumun sadece anılan iki sınıftan oluştuğu anlamına gelmez, ancak söz konusu iki sınıf ve karşılıklı olarak girdikleri ilişkiler toplumun anlamlandırılması bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.⁹

Feodal ilişkilerin egemen olduğu Avrupa'da gelişmeye başlayan kapitalist üretim ilişkileri, hızla kendi taleplerini diğer alanlara da yansıtmış ve söz konusu alanlarda da değişimin fitilini ateşlemiştir. İktidar anlayışı ve devlet bu alanların başında gelmektedir. Anılan dönemde Avrupa'da son derece farklı siyasi rejimler görülmekle birlikte, ortak bir eğilim olarak, feodal dönemin parçalı iktidar yapısı yerine, merkezileşme eğiliminde bir devlet anlayışının yerleşmeye başladığını söyleyebiliriz.¹⁰

Feodal toplumun toprak üzerindeki örgütlenme şekli, kapitalist toplumdan oldukça farklıdır. Feodal toplum, üzerinde üretim yaptıkları toprağa bağlı serflerden başlayarak, hiyerarşik bir örgütlenmeye sahiptir. Söz konusu ilişki düzenini olanaklı kılan ise aristokrasinin ayrıcalıkları üzerinden gerçekleşen tarıma dayalı üretim

⁹ Sınıfsal ilişkilerin ve dolayısıyla iktisadi koşulların, toplumun diğer yapıları üzerindeki belirleyiciliği, tarihsel maddeci yaklaşımın en temel kabulü olmakla birlikte, belirleyiciliğin niteliği ve işleyişi son derece tartışmalıdır ve söz konusu tartışmalar marksist yaklaşımların temel ayırım noktalarından birini oluşturmaktadır. (Cem **EROĞUL**, **Devlet Nedir?**, Yordam Kitap, İstanbul, 1. Basım, 2014, sf. 7) Ancak anılan tartışmalara ayrıntılı olarak yer vererek, iktisadi ilişkilerin belirleyiciliği noktasında tercih edilen yaklaşımı teorik düzeyde incelikli bir biçimde ortaya koymak, maalesef çalışmamızın kapsamını aşacaktır. Marksist hukuk ve devlet teorilerinin, sınıfsal belirlenim bakımından değerlendirmesi için bkz.: Bob **JESSOP**, **Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, çev. A. ÖZCAN, Epos Yayınları, Ankara, 1. Basım, 2008, sf. 113-146.

¹⁰ Robert J. **HOLTON**, **The Transition from Feudalism to Capitalism**, Macmillan Publishers, New York, 1. Basım, 1985, sf. 186.

biçimidir. Buna karşılık kapitalist toplumda sanayi, giderek daha fazla üretimin merkezine yerleşmeye başlamıştır. Söz konusu yapı içerisinde toprağa bağlı üretici sınıf yerine, emek gücünü satarak geçimini sağlayan ‘özgür’ bir üretici sınıf¹¹ ve üretim araçlarını soya dayalı ayrıcalıkları üzerinden iktisap eden aristokrasi yerine, üretim araçlarını ‘mülkiyet hakkı’ üzerinden iktisap eden, serbest piyasa koşullarında hareket eden bir sermayedar sınıf oluşmuştur.

Verimliliğin ve üretim gücünün arttığı belirtilen dönemde, meta dolaşımının ve değişim ilişkilerinin artmasıyla birlikte, hem bu ilişkileri düzenleyen kuralların daha geniş bir alanda yeknesaklaşması ve hem de söz konusu ilişkilerin güvenliğinin sağlanması gereği doğmuştur.¹² Dar bir alanda örgütlenmiş, küçük küçük birçok iktidar yapısının üstesinden gelmesinin mümkün olmadığı mevzubahis gereklilik, iktidarın tek bir merkezde toplanmasına zemin hazırlamıştır. Aslına bakılırsa burada belirleyici olan bir iktidar yapısının üzerinde örgütlendiği alanın büyüklüğü değildir. Orta Çağda ve hatta onun öncesinde, Roma İmparatorluğu gibi, çok geniş bir alanda hakimiyet kurmuş devletler var olmuştur; ancak söz konusu devletlerde bugün ‘egemen haklar’ olarak kavramsallaştırdığımız yasa yapma, yargılama gibi yetkiler münhasıran merkezi otorite tarafından kullanılmamaktaydı, aksine diğer iktidar yapılarıyla paylaşılarak kullanılmaktaydı. Dolayısıyla merkezileşme sadece

¹¹ Kapitalist üretim biçimi, Batı Avrupa’da üretici sınıfı feodal kısıtlamalarından kurtararak ‘özgür’ kılmıştır; ancak bu, kapitalizmin dünyanın her yerinde üretici güçler üzerinde ‘özgürleştirici’ bir etkiyi doğrudan yarattığı anlamına gelmez. Asya, Latin Amerika ve Afrika’daki kolonilerdeki kölecilik faaliyetleri, özellikle kapitalist üretim biçiminin ilk dönemlerinde ekonominin ayrılmaz bir parçasıdır. (Karl **MARX**, **Kapital I**, çev. M. Selik ve N. Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 1. Basım, 2011, sf. 726) Kolonilerdeki kölecilik faaliyetleriyle birlikte, Doğu ve Kuzey Avrupa’da, tarım ekonomisinde görülen feodalleşme, emek gücünün ‘özgürleştirilmesine’ dünya üzerindeki diğer istisnalar olarak verilebilir. (**HARDT ve NEGRİ**, 2015, sf. 138)

¹² Evgeny B. **PASUKANİS**, **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm**, Birikim Yayınları, İstanbul, 3. Basım, 2013, sf.39 ve sf. 115.

birbirinden bağımsız iktidar yapılarının birleşmesi olarak anlaşılmalıdır; egemen yetkilerin giderek tek bir merkezde toplanması çoğu zaman merkezileşmenin temel biçimi olmuştur.¹³

Bu noktada, üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimin, feodalizmden kapitalizme geçişte ve modern devletin oluşumunda, değişimin temel dinamiği olduğunu söyleyebiliriz. Anılan değişim sonucunda, belirli uluslar (kapitalist toplumlar) ekseninde örgütlenmiş modern ulus devletler birbirleriyle kurdukları ilişkilerle uluslararası hukuku yaratırken, egemen eşitlik ilkesi, devletlerarası ilişkilerin temel bir kabulü olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde inceleyeceğimiz üzere, yine üretim biçiminin giderek küresel bir ölçeğe erişmesiyle beraber oluşan küresel kapitalizm koşullarında, ulus-devletler üzerinden işleyen sistem tıkanmaya başlamıştır. Kapitalizm bu itibarla, söz konusu kavram seti içerisinde ayrıcalıklı bir öneme sahiptir.

Burada işlediğimiz merkezileşmeyle birlikte söz konusu dönemin diğer önemli eğilimi uluslaşmadır.¹⁴ Bu noktada söz konusu eğilimi daha ayrıntılı olarak incelemeye başlayabiliriz.

B. Egemenlik ve Ulus-Devlet

Egemenlik, belirli birimler dahilinde oluşmaktadır ve söz konusu birimler belirli bir coğrafi alanı kapsadığı gibi, belirli sayıda da insanı kapsamaktadır.

¹³ Perry **ANDERSON**, *Lineages of the Absolutist State*, New Left Books, Londra, 1. Basım, 1974, sf. 41. **HOLTON**, 1985, sf. 170.

¹⁴ **HOLTON**, 1985, sf. 186.

Egemenliğe kaynak olduğu iddia edilen ve aynı zamanda kaynağını oluşturduğu güç tarafından yaşamının hemen her yönü düzenlenen insan topluluğuna ise ulus denir.

Her bir ulus kendisini belli yönlerden (dil, din, ırk vs.) diğerlerinden ayırır ya da ayırmaya çalışır.¹⁵ Yapılan ayrımlar dahilinde oluşan örgütlenme biçimleriyle birlikte, ulus-devlet hâkim devlet biçimi haline gelmiştir. Bu durum, tarihin her dönemi için geçerli değildir; yukarıda açıkladığımız üzere maddi hayatını kapitalist üretim ilişkileri ekseninde üretmeye başlayan bir toplumsal yapı sonucunda, söz konusu biçimin gereklilikleriyle beraber bahsedilen örgütlenme biçimi ortaya çıkmış ve hâkim konuma gelmiştir.

Uluslar arasındaki ayrımın, yerleşik iktidar ideolojilerinin iddia ettiğinin aksine, öze ilişkin ayrımlar olmadığı açıktır. Zira süreç içerisinde birçok yeni ulus ortaya çıktığı gibi birçok ulus da yok olmuştur. Dolayısıyla ulus olmanın genel geçer bir olgu olmadığını, ulusların üretildiğini söylemek yanlış olmaz. Uluslaşma olarak adlandırılan süreç, çok boyutlu bir süreçtir, ancak ortak bir ekonomi yaratmak uluslaşma sürecinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Uluslaşan insan topluluklarını yönetme yetkisini elinde bulunduran ulus-devletler, kapitalizmin gerek sermaye birikimi adına gerekse üretimin genel koşullarının sağlanması adına ihtiyaç duyduğu koşulları sağlar ve yeniden üretir. Dolayısıyla ulus-devletlerin bir ortak pazar görünümünde ortaya çıktıklarını söyleyebiliriz.¹⁶ Süreç her bir devlette, birbirlerinde kopuk olarak gerçekleşmemiştir, aksine birbirleriyle etkileşim halinde yaşanmıştır.

Ulus-devlet öncesi dönemde de siyasi yapılar birbirleriyle çeşitli düzeylerde ilişkiler kurmaktaydılar ve söz konusu ilişkileri düzenleyen belirli kurallar

¹⁵ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 119.

¹⁶ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 113.

bulunmaktaydı. Ancak kapitalizm sonrası dönemde siyasi yapıların şekli değiştiği gibi, birbirleriyle kurdukları ilişkilerin düzeyi de değişmiştir. Diplomasi bu sũreçte önemli bir kurumsal yenilik olarak karşımıza çıkar.¹⁷ Bu durum, içeride, toplumun yaşamını bũtũn yũnleriyle dũzenlemeye dũnũk yetkileri, egemen yetkileri, mutlak biçimde tek bir merkezde toplayan ulus-devletlerin, zaman içerisinde birbirlerinin sũz konusu yetkilerini karşılıklı olarak, kendilerine ait olan alanla sınırlı bir biçimde tanıdıklarının önemli bir gũstergesidir.¹⁸ Yařanan gelişmelerin sonucunda, ulus-devletler, birbirlerinin ‘egemenlik alanına’ mũdahale etmeme esasına dayalı, denklik ve eşitlik ẽn kabulũ üzerinden ilişkilerini kurmaya başlamışlardır.

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, birebir kavramsal olarak olmasa dahi genel mantığı itibariyle¹⁹, 1648 Westphalia Barışı’ndan başlayarak, zaman içerisinde yaygınlaşan devlet dũzeninin temel ilkesi olmuştur.²⁰ Başlangıçta belirli sayıdaki ulus-devleti kapsayan, sũmũrge rejimi altındaki ũlkeler gibi dũnyanın geri kalanına uygulanmayan ilke, uezellikle II. Dũnya Savaşı sonrası dũnemde, sũz konusu rejimlerin de bağımsızlıklarını kazanarak sisteme entegre edilmesiyle birlikte hem uygulandığı

¹⁷ ANDERSON, 1974, sf. 37.

¹⁸ GIDDENS, 2008, sf. 122.

¹⁹ Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, birebir kavram olarak ilk defa, aşağıda BM sistemi içerisinde egemen eşitlik ilkesini inceleyeceğimiz bũlũmde ayrıntılı olarak değineceğimiz, BM’nin hazırlık belgelerinden biri olan, ABD, Birleşik Krallık, Çin ve Sovyetler Birliği tarafından yapılan Moskova Deklarasyonu’nda kullanılmıştır. (GIDDENS, 2008, sf. 346) (Deklarasyonun tam metni için bkz.: <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1946-47&bookpage=3>) (erişim tarihi: 07.12.2016) Ancak deklarasyon ۆncesinde de devletlerin eşitliğinin uluslararası hukukun bir kabulũ olduğunu belirtmemiz gerekir.

²⁰ Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin, Westphalia Barışı ile ilişkilendirilmesine de ciddi itirazlar yũneltilmiřtir. Sũz konusu itirazlara ayrıntılı olarak, aşağıda Westphalia Barışı ile egemen eşitlik ilkesinin ilişkisini inceleyeceğimiz ikinci bũlũm, başlık II’de değineceğiz.

alan bazında hem de içerik bazında, çok yaygın bir kullanıma ulaşmıştır.²¹ Ancak ulus-devletin sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte, devletlerin egemen eşitliği ilkesi de tartışılmaya başlanmıştır.

Birbirinden bağımsız siyasal birimler olarak ulus-devletler, başlangıçtan itibaren birbirleriyle ilişki içerisinde ve bu ilişkiler kapsamında egemen eşitlik ilkesine aykırılık oluşturacak düzeyde, egemen bir devletin bir diğerinin yetki alanını ciddi derecede zedelemesi söz konusu olmuştur. Ancak günümüzde mevzubahis aykırılıkların düzeyi ve sayısı oldukça yükselmiştir. Birçok faktör, duruma gerekçe olarak sayılabilirse de üretimin ve finansın küresel ölçüğe yayılması, belirgin bir dünya ekonomisinin oluşması söz konusu durumu açıklamada özel bir öneme sahiptir. Kapitalizmin ilk dönemlerinde, ulus-devletler içerisinde bulunması yeterli olan, piyasaları düzenleyen kurallarda belli ölçüde yeknesaklığın, artık küresel ölçüğe yayılması gerekliliği, çoğu zaman klasik anlamda ulus-devletin yerine getirmekte güçlük yaşadığı bir işlev olmuştur. Mevzubahis dönemde gerek bu sebeple gerekse de sosyal, kültürel başka sebeplerle ulus-devlet ciddi anlamda tartışmaya açılmıştır. Başka bir devletin egemenlik sahasına giren bir düzenlemeyi yapması talep edilen ulus-devletler, öncelikle istisnai uygulamalara başvurmak durumunda kalmışlardır. Daha sonra ise istisnalar zamanla yeni konseptlerin oluşumu için zemin hazırlamıştır. Söz konusu konseptlerle birlikte ise egemen eşitlik ilkesi tartışmaya açılmıştır.

Kısacası ulus-devlet ve onun uluslararası sistemi, egemen eşitlik ilkesinin üzerinde anlam kazandığı zemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ilkenin anlamı ve geçirdiği değişimler bu zemin üzerinden araştırılacaktır.

²¹ ANGHIE, 2004, sf. 117. Brad ROTH, “Sovereign Equality and Non-Liberal Regimes”, *Netherlands Yearbook of International Law*, 43, Aralık 2012, sf. 32.

III. EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bir önceki kısımda, egemen eşitlik ilkesini açıklamak bakımından temel öneme sahip kavram olan egemenlik kavramının tarihsel olarak nerede konumlandığını koşullarıyla beraber açıklamıştık. Egemen eşitlik ilkesi, kendisini belirleyen temel kavram olarak egemenliğin ortaya çıkmasından sonraki süreçte öncelikle maddi hayattaki zorunluluklarla birlikte uygulama alanına girmiş daha sonra ise çeşitli aşamalardan geçerek kurumsallaşmıştır. Bu bölümde anılan süreçteki önemli noktalara işaret ederek onları açıklayacağız.

A. Klasik Dönem Yazarlarının Metinlerinde Egemen Eşitlik İlkesi

Burada klasik dönem yazarları diyerek kastettiğimiz kişiler, ilk bölümde bahsettiğimiz dönemde, yani modern ulus-devletlerin oluşmaya başladığı dönemde yaşamış ve mevzubahis devletleri ve onlardan müteşekkil devletlerarası sistemi açıklamaya çalışan teoriler geliştirmiş kişilerdir. Bölüm kapsamında bu kişileri ve onların teorilerini kronolojik sıra içerisinde inceleyeceğiz.

1. Francisco de Vitoria

Eserlerini yazdığı dönem itibariyle 16.yy. din adamı olarak nitelendirebileceğimiz İspanyol Francisco de Vitoria (1486? -1546), modern döneme geçerken küresel ölçekteki düzeni anlamaya çalışan ilk önemli düşünür olarak karşımıza çıkar. Vitoria'nın söz konusu mevzularda fikir üretmesinin temel sebebini ise bir İspanyol olmasında aramak doğru olacaktır; coğrafi keşiflerde, dolayısıyla sömürgeleştirmede başı çeken ülkelerden olan ve o dönem için hegemon devlet olarak

nitelendirebileceğimiz İspanya, dönem itibarıyla küresel düzenin son derece önemli bir noktasında yer almaktadır.

Vitoria, ülkesinin konumuna karşılık, sömürgeciliği kısıtlayan ve eleştiren bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuca varırken, öncelikle İmparatorun ya da Papa'nın dünya üzerinde kapsayıcı bir otoriteye sahip olmadığını tespit etmiştir.²² Dolayısıyla İspanya ve Portekiz'in, yeni keşfedilen ve sömürgeleştirilen topraklarda hak iddia ederken, Papa VI. Alexander tarafından 1493 yılında verilen *Inter Caetera* hükmünün tanıdığı ayrıcalığa dayanmaları haklı bir gerekçe oluşturmaz.

Vitoria coğrafi keşifler sonucu keşfedilen yeni topraklarla birlikte dünya halklarını ve bunların birbirleriyle girdikleri ilişkileri düşünürken, çağına uygun olarak dünyanın birbirinden bağımsız devletlerden oluştuğunu tespit eder ve teorisini bu ön kabul üzerinden kurar.²³ Söz konusu devletlerin egemenlikleri üzerinde herhangi bir kapsayıcı otorite olmadığını da doğal hukuka dayanarak telim eder. Ancak belirtilen birbirinden bağımsız devletler, Vitoria'nın tezlerinde kendisinden sonraki yüzyılda yaşayan düşünürlerin aksine mutlaklaştırılmaz. Devletler onun teorisinde başlı başına bir amaç değildirler; dünya farklı halklardan oluşan bir bütünlüktür (*bonus totius orbis*) ve devletler bütünlüğü oluşturan halkların iyiliği için vardırılar.²⁴ Bir siyasi yapının ise devlet karakteri taşıyıp taşımadığına hükmedebilecek bir üst otorite yoktur, bu durum kaynağını yine doğal hukukta bulur; dolayısıyla doğal hukuka göre devlet

²² Francisco de VITORIA, *De Indis*, 1532, de tit. Non leg., para. 3. (Akt.: Pieter H. KOOLJMAN, *The Doctrine of The Legal Equality of States: An Inquiry Into the Foundations of International Law*, A.W. Sythoff, Leyden, 1. Basım, 1964, sf. 58.)

²³ KOOLJMAN, 1964, sf. 58.

²⁴ KOOLJMAN, 1964, sf. 60.

karakterini taşıdığını söyleyebildiğimiz bir siyasi yapının, diğer siyasi yapılarla eşit mertebede görülmesi gerekir.²⁵

Vitoria'nın tezlerini bu şekilde özetlediğimiz zaman, onun devletlerin egemen eşitliği ilkesini teorileştiren ilk düşünür olduğunu dahi kolayca söyleyebiliriz gibi görünmektedir ancak onun tezlerini oluşturmaya başladığı öncüller ve tezlerinin vardığı sonuçlar açısından bunu söylemek mümkün değildir.²⁶ Ya da en azından onun açıklamaları eşitlik sonucuna götürebilecek bir zemin hazırlasa dahi, tezlerinin çağdaş uluslararası hukuk alanındaki devletlerin egemen eşitliği ilkesini içermediğini söyleyebiliriz.²⁷

2. Hugo Grotius

İkinci olarak inceleyeceğimiz hukukçu, Hollandalı Hugo Grotius (1583-1645)'tur. Son derece ünlü bir düşünür olan Grotius, uluslararası hukukun babası olarak görüldüğü gibi çoğu zaman devletlerin egemen eşitliği ilkesini de ilk kez teorize eden düşünür olarak anılmaktadır.²⁸ Ancak başta Dickinson olmak üzere pek çok hukukçu bu kaniya karşı çıkmışlardır.²⁹ Grotius'un devletlerin egemen eşitliği ilkesi

²⁵ **KOOLJMANS**, 1964, sf. 59.

²⁶ Edwin DeWitt **DICKINSON**, **The Equality of States In International Law**, Harvard University Press, Cambridge, 1. Basım, 1920, sf. 36.

²⁷ **KOOLJMANS**, 1964, sf. 61.

²⁸ Hidemi **SUNAGAMI**, "Grotius and International Equality", der. H. **BULL** vd., **Hugo Grotius and International Relations**, Oxford University Press, Oxford, 1992, sf. 221.

²⁹ **DICKINSON**, 1920, sf. 34.

bakımından hangi konumda bulunduğunu anlayabilmek için onun içinde yaşadığı koşulları ve öğretisinin genel çizgilerini daha yakından incelememiz gerekir.

Grotius da tıpkı Vitoria gibi doğal hukuk ile *ius civile* ve *ius gentium* arasında bir ayırım yapar; ancak Vitoria'dan farklı olarak Grotius hukuku tanrısal kökeninden net bir şekilde ayırmıştır.³⁰ Grotius'un düşüncesinde büyük bir yer tutan *appetitus societatis* kavramı, hukuku metafizik göndermeler yerine insanların sosyal ihtiyaçları gibi daha rasyonel bir temelde anlamlandırmasını sağlamıştır.³¹ Bir önceki bölümde yaptığımız açıklamaları hatırlayacak olursak, feodal dönemin Hristiyan ideolojisi yerine kapitalizmle birlikte yerleşmeye başlayan modern siyasi düşünüşe uygun olarak rasyonel bir temel kullanması Grotius'un tereddütsüz bir şekilde 'modern' bir düşünür olduğunu ortaya koyar. Yine aynı şekilde Vitoria ile benzer şekilde, Orta Çağ düşüncesinden farklı olarak İmparator'un ya da Papa'nın dünya üzerindeki kapsayıcı otoritesini reddetmesi ve dünyayı farklı siyasi yapılardan oluşan bir düzen içerisinde görmesi³² de onu modern siyasi düşünüşün alanına sokan bir diğer faktördür.

Grotius, üst bir otoritenin bulunmadığı bağımsız devletlerden oluşan mevzubahis düzeni kabul edip, bu düzen içerisindeki devletlerin ilişkilerini açıklamaya çalışırken anılan yapılar arasında eşitlik olduğunu kabul eder. Dickinson'a göre Grotius'un egemen eşitlik ilkesinin kurucusu olarak kabul edilemeyecek olmasının sebebi, egemen eşitlik ilkesinden ne anladığımızla alakalıdır; eğer egemen eşitlik ilkesinin, sadece hukuki koruma bakımından eşitlik olduğunu kabul edersek,

³⁰ KOOLJMAN, 1964, sf. 66. HARDT ve NEGRI, 2015, sf. 115.

³¹ Ethem MENEMENCİOĞLU, "Hukukta 'Integration' Nazariyesi Üzerine Hugo Grotius'un ve Leibniz'in Tesiri", İ.Ü.H.F.M., C.I/S.4, 1934, sf. 408.

³² MENEMENCİOĞLU, 1934, sf. 409.

eşitliğin Grotius'un öğretisinde temel bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz, ancak eğer haklara sahip olmak bakımından da bir eşitliği ilkenin içeriğine dahil edersek, eşitlik ilkesinin Grotius'un sisteminde önemli bir yere sahip olduğunu iddia edemeyiz.³³

3. Thomas Hobbes

Yukarıda, ilk bölüm kapsamında Hobbes'un düşüncelerine belli açılardan yer vermiştik. Hobbes'un siyasi otoriteyi açıklamaya ve meşrulaştırmaya kitlelerle başladığını söylemiştik. Hobbes bunu yaparken anlatısına, ortaya bir doğa durumu koyarak başlar.

Doğa durumunda bütün insanlar doğuştan birbirlerine eşittirler.³⁴ Eşitlik durumunda amaçlara erişmek bakımından da eşitlik söz konusu olacağı için, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi isterlerse birbirlerine düşman olacaklardır ve bu durum güvensizlik doğuracaktır. Güvensizlik ortamında, bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulabilmesi için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar, olabildiği kadar çok insanı hakimiyeti altına alması gerekecektir. Söz konusu çaba ise bir savaş durumuna karşılık gelmektedir.³⁵ Mevzubahis şiddet ortamından kurtulmanın tek çözümü ise üst bir

³³ DICKINSON, 1920, sf. 35.

³⁴ Thomas HOBBS, *Leviathan*, çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 6. Basım, 2007, sf. 111.

³⁵ HOBBS, 2007, sf. 112.

otorite olarak devletin kurulmasıdır; yani devlet olmadığı müddetçe daima herkesin herkese karşı savaşı (*bellum omnium contra omnes*) devam edecektir.³⁶

Hobbes son derece ünlü olan doğa durumu anlatımını, düzeni sağlaması için herkesin güçlerini ve kaynaklarını aktaracağı ve daha sonra mutlak bir biçimde itaat edeceği otoriteyi meşrulaştırmak için kurgulamıştır.³⁷ Doğa durumunun tarihsel bir gerçek olduğu iddiasında değildir, onu sadece kendi sistemini geliştirmek için bir kabul olarak kullanır.³⁸

Bireyler ve devletler arasında analogi kurmak yaygın bir tutum olduğu gibi, bu yaklaşım Hobbes'un da yabancı olduğu bir yaklaşım değildir. Hobbes, 1651 yılında yayımlanan Leviathan isimli eserinin sunuşunda devleti tanımlarken, devletin kurumları ile insanın fizyolojisi arasında eşleştirmeler yaparak söz konusu yaklaşımını açıkça ortaya koymuştur.³⁹ Daha sonra 1655 de yazdığı *Elementorum philosophiae sectio prima De corpore* ya da kısa adıyla *De Corpore* olarak anılan eserinde ise, devletin(*commonwealth*) kurulmasından önce insanların arasında geçerli olan doğa durumunun, herhangi bir üst otoriteyle bağlı olmayan devletler arası ilişkilerde de geçerli olduğunu açıkça ortaya koyar.⁴⁰

³⁶ **HOBBS**, 2007, sf. 113.

³⁷ Thomas **HOBBS**, **De Cive: Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri**, çev. C.D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2. Basım, 2014, sf. 84.

³⁸ Herman **DOOYEWERD**, **Encyclopaedie der Rechtswetenschap**, Amsterdam n.d., Vol.I, sf. 185. (Akt.: **KOOIJMANS**, 1964, sf. 72)

³⁹ **HOBBS**, 2007, sf. 16-17.

⁴⁰ Thomas **HOBBS**, **De Corpore**, II. Kısım, Bölüm 10, para. 10. (Akt.: **KOOIJMANS**, 1964, sf. 73-74)

Hobbes'un doğa durumunda insanların birbirine her bakımdan eşit olduklarını savladığını belirtmiştik. İnsanlar arasındaki doğa durumuyla analogi kurulması itibariyle, egemen devletler de her bakımdan birbirlerine eşittirler. Bu durum ilk elden yapılacak bir çıkarımla bizi devletlerin egemen eşitliği ilkesini formüle eden ilk düşünürün Hobbes olduğu sonucuna götürülebilir. Ancak yine Hobbes'un doğa durumuna dönecek olursak, doğa durumunda herhangi bir hukuk düzeninden bahsedemeyeceğimiz için, devletlerin eşitliğinin bizim egemen eşitlik ilkesinden elde etmeyi beklediğimiz sonuçlardan daha farklı sonuçlar doğuracağı aşikardır.

Hobbes'un egemenliği modern bağlamına oturtup kapsamlı bir şekilde açıklamasını yapan ilk düşünür olduğunu daha önce belirtmiştik. Hobbes egemen ulus-devleti bu şekilde ortaya koyarken, devletlerin uluslararası sistem içerisindeki ilişkilerine dair de sağlam öngörülerde bulunmuştur. Bununla birlikte bugünkü anlamıyla egemen eşitlik ilkesinin Hobbes'un teorilerinde yer aldığını söylemek mümkün değildir.

4. Samuel von Pufendorf

Alman doğal hukukçu Samuel von Pufendorf (1632-1694), yaşadığı dönemde rasyonalizmin yükselişiyle beraber Grotius'un ve Hobbes'un düşüncelerinin antitezlerinin üretilmeye başlandığı bir dönemde, iki düşünürün yaklaşımlarını bağdaştıran teoriler geliştirmesiyle dikkat çeker.⁴¹

⁴¹ William Archibald **DUNNING**, **A History of Political Theories from Luther to Montesquieu**, The Macmillan Company, New York, 1. Basım, 1905, sf. 318.

Pufendorf'un anlatımında da tıpkı Hobbes'da olduğu gibi bir doğa durumu varsayımı bulunmaktadır.⁴² Ancak Hobbes'tan farklı olarak, Pufendorf'un doğa durumunda bir hukuksuzluk durumu hâkim değildir. Yine aynı şekilde Pufendorf, Hobbes'un insanları bir düzen kurmak için bir araya getiren temel motivasyonun kendini koruma ihtiyacı olduğu fikrine de katılmaz. Ona göre doğa durumunda da geçerli olan bir doğal hukuk bulunmaktadır ve Pufendorf söz konusu hukukun bağlayıcı bir karakteri olduğunu iddia eder. Yani o, doğa durumunu herkesin herkese karşı savaşı (*bellum omnium contra omnes*) olarak görmez; doğa durumunda da insan davranışlarını düzenleyen belli kesin kurallar bulunmaktadır.⁴³ Söz konusu kurallar son kertede geçerliliklerini tanrıdan alırlar, ancak otonom olarak mantık tarafından ortaya koyulurlar; yani tanrısal kaynağa referans mevzubahis hukuk sistemi için hayati bir öneme sahip değildir.⁴⁴

Pufendorf, kendisini etkileyen ve kendisi gibi doğal hukukçu olan Grotius'tan farklı olarak, doğal hukuku sadece belli konularda sonuca ulaşmada bir araç olarak kullanmaz; doğal hukuku ayrıntılı bir sistem olarak kurgular. Grotius, doğal hak, doğal eşitlik, doğa durumu vs. gibi temel kavramlara sadece değinirken, Pufendorf kavramları detaylı olarak ele almıştır.⁴⁵

⁴² Samuel **PUFENDORF**, *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo*, **Classics of International Law** versiyonu, Oxford Publication, Londra, 1. Basım, 1934, C.II/2, para. 4. (Akt.: **KOOIJMANS**, 1964, sf. 76)

⁴³ **KOOIJMANS**, 1964, sf. 76.

⁴⁴ **DOOYEWEERD**, sf. 197-198.(Akt.: **KOOIJMANS**, 1964, sf. 76)

⁴⁵ Jean **BARBEYRAC**, *An Historical and Critical Account of the Science of Morality*, çev. T. Carew, Lincolns Inn, Londra, 5. Basım, 1749, önsöz para. 30. (Akt.: **DICKINSON**, 1920, sf. 76)

Pufendorf, doğa durumunda geçerli olan hukuku eksik bir hukuk olarak (*lex imperfecta*) kavramsallaştırır, zira söz konusu hukuk kurallarına aykırılık teşkil eden bir fiile karşı yaptırım uygulayabilecek bir otorite yoktur. Bu otoritenin oluşmasıyla beraber, yani devlet düzeni içerisinde hukuk düzeni tam bir hukuk düzenine (*lex perfecta*) dönüşecektir.⁴⁶

Pufendorf doğa durumunda herhangi bir sivil ya da politik örgüt bulunmadığını ortaya koyduktan sonra, devletler arası ilişkilerde de herhangi bir üst otorite bulunmadığı için doğa durumunun devletler arası ilişkilere de uygulanabileceğini söyler.⁴⁷ Dolayısıyla insanlar arasındaki doğa durumunda Hobbes'tan farklı olarak suçun ve kaosun hâkim olmadığını, geçerli bir düzenin bulunduğunu belirtmesi itibarıyla, devletler arasında da geçerli bir hukuki düzen bulunacaktır. Söz konusu düzen kaynağını doğal hukuktan alacaktır.⁴⁸

Pufendorf da Hobbes'un izinden giderek egemen devletin otoritesini mutlaklaştırmış, dünya üzerinde egemen devletin otoritesini sınırlayacak daha üst bir otorite olamayacağını savlamıştır. Bununla birlikte devletlerin egemen eşitliği ilkesini de mutlak otoriteden türetmiştir. Devlet egemenliğinin üzerinde herhangi bir otorite olamayacağı için, gerçekte olabilecek farklılıklara ve eşitsizliklere rağmen devletler birbirlerine eşit olacaklardır.⁴⁹ Hobbes'tan farklı olarak Pufendorf'un tanımladığı doğa

⁴⁶ KOOLJMANS, 1964, sf. 76

⁴⁷ PUFENDORF, 1934, C.II/2, para. 5. (Akt.: DUNNING, 1905, sf. 319)

⁴⁸ KOOLJMANS, 1964, sf. 77.

⁴⁹ PUFENDORF, 1934, VIII, 12, 4.(Akt.: KOOLJMANS, 1964, sf. 79)

durumunda hukuki bir düzen mevcut olduğu için, eşitlik hukuki anlamda bir eşitlik olacaktır.⁵⁰

Bir önceki başlığımızda Hobbes'un neden devletlerin egemen eşitliği ilkesini ilk teorize eden düşünür olarak görülemeyeceğini açıklamıştık. Pufendorf, Hobbes gibi devletlerarası sistem ile insanların doğa durumu arasında analogi kurar ve yine Hobbes gibi devletlerarası ilişkilerde bir eşitlik tespit eder; ancak Hobbes'tan farklı olarak doğa durumunda bir kaos ve hukuksuzluk görmez, Grotius'u izleyerek, ilişkileri düzenleyen bir hukuk tespit eder: doğal hukuk. Pufendorf daha sonra ise tespit ettiği doğal hukuku kapsamlı bir şekilde sistematize ederek, önemli kavramlarını açıklar. Devletlerin eşitliği de söz konusu hukuki düzen içerisinde önemli bir yer teşkil eder.

Bu sebepler dolayısıyla Dickinson, Pufendorf'un devletlerin egemen eşitliği ilkesini ilk kez formüle eden hukukçu olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Pufendorf sonrası uluslararası hukuk literatüründe, devletlerin egemen eşitliği ilkesi, uluslararası hukuka yaklaşımdaki farklılıklara bağlı olarak farklı ifade tarzlarıyla da olsa, devletlerarası ilişkileri düzenleyen bütün kuralların anlamlandırılmasında ve yorumlanmasında temel bir ilke olarak yer almıştır.⁵²

⁵⁰ PUFENDORF, 1934, VIII, 4, 16.(Akt.: KOOLJMAN, 1964, sf. 79)

⁵¹ DICKINSON, 1920, sf. 82.

⁵² KOOLJMAN, 1964, sf. 81.

B. Modern Devletlerarası Sistemin Oluşumu: Westphalia Barışı ve Egemen Eşitlik İlkesi

Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin tarihsel gelişimini ele aldığımız halihazırdaki alt bölümümüzde, uluslararası hukukun kurucu isimlerinin yapıtlarında egemen eşitlik ilkesinin oluşumunu inceledikten sonra, öncelikle Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdiren Westphalia Barışını, daha sonra Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Milletler Cemiyeti'ni ve son olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletleri ve anılan olaylar sonucunda ortaya çıkan düzenleri inceleyeceğiz. Ancak daha önce söz konusu olayları dönüm noktaları olarak ele almamızın temel sebebini ortaya koymamız gerekmektedir.

Belirtilen üç tarihsel kavşakta görünüş itibariyle bariz bir şekilde ortak olan nokta, devletlerin yaygın bir biçimde şiddet kullanması ve bunu “egemenlik sahalarının” dışında da kullanmasıdır. Yani söz konusu dönemlerde, daha önce belli bir coğrafya içerisinde ve belli bir insan topluluğu nezdinde oluştuğunu belirttiğimiz egemen otoriteler sınırlarını yaygın bir şekilde aşmaktadır ve egemenliğe dair sınırlar kaybolmaktadır.

Söz konusu tarihsel kavşakların kilometre taşı olarak işaretlenmesinde şiddetin bu denli yaygınlaşmasının temel sebep olduğunu düşünebiliriz. Joachim Whaley, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu özelinde Alman tarihini anlattığı yakın tarihli çalışmasında, Otuz Yıl Savaşları'nı ve Westphalia Barışı'nı incelediği bölüme mevzubahis tarihsel gelişmelerin toplumsal bellekte bıraktığı acı hatıralara ve hatıraların edebiyattaki temsiline değinerek başlar.⁵³ Aynı acıları ve onların

⁵³ Joachim **WHALEY**, **Germany and the Holy Roman Empire**, Volume 1: From Maximilian I to the Peace of Westphalia 1493-1648, Oxford University Press, New York, 1.Basım, 2012, sf. 563.

edebiyattaki temsilini Birinci ve İkinci Dünya Savaşı üzerinden de örneklememiz mümkündür.⁵⁴ Ancak üç olayın da insanlık için çok büyük dramatik sonuçları olmakla beraber, olayları sadece bu yönüyle anlamlandırırırsak, yani öncesini ve sonrasını maddi koşullarıyla birlikte açıklamazsak, yaşanan acılara daha büyük bir haksızlık yapmış oluruz.

İlk elden üç olay için bir ortak eksen çizmemiz gerekirse, üç olayda da siyasi birimlerin ve onların içinde örgütlenen üretici güçlerin karşılıklı ilişkilerinin çıkmaza girdiğini ve daha sonrasında birimler arasında şiddetin baş gösterdiğini, son olarak ise şiddetin durmasıyla beraber söz konusu birimler arasındaki ilişkinin daha farklı bir düzene kavuştuğunu söyleyebiliriz. Bu bölümde ve daha sonraki iki bölümde çizdiğimiz genel ekseni olaylar üzerinden ayrıntılandıracağız.

Avrupa'daki hemen her siyasi birimin dahil olduğu, Otuz Yıl Savaşı olarak adlandırılan ve hâkim anlatı içerisinde “mezhepler savaşı” şeklinde yorumlanan savaşları sona erdiren, Münster ve Osnabrück anlaşmalarıyla 1648 yılında kurulan barış, Westphalia Barışı olarak adlandırılır. Barışa, çoğu zaman modern devletlerarası düzenin başlangıç noktası olarak referans verilir.⁵⁵ Dolayısıyla aynı şekilde devletlerin eşitliği prensibi için de bir referans noktası olmaktadır. Bu bölümde modern

⁵⁴ Somut örnekler vermek gerekirse Birinci Dünya Savaşı için: Ernest **HEMINGWAY**, **Silahlara Veda**, çev. M. Harmancı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 7. Basım, 2016. İkinci Dünya Savaşı için: Cesare **PAVESE**, **Tepedeki Ev**, çev. E. Cendey, Can Yayınları, İstanbul, 3. Basım, 2016.

⁵⁵ Hans Joachim **MORGENTHAU**, **Politics Among Nations-Struggle for Power and Peace**, ed. K.W. **THOMPSON**, McGraw-Hill Publishing, New York, 6. Basım, 1985, sf. 294. Kalevi J. **HOLSTI**, **Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989**, Cambridge University Press, Cambridge, 1. Basım, 1991, sf. 39. Michael **SHEEHAN**, **The Balance of Power: History and Theory**, Routledge, Londra, 1. Basım, 1996, sf. 38.

devletlerarası düzenin ve eşitlik prensibinin başlangıç noktası olan Westphalia Barışı'nı maddi koşullarıyla inceleyeceğiz.

Westphalia Barışı'nı doğru şekilde anlamlandırabilmek için öncelikle sona erdirdiği savaş olan Otuz Yıl Savaşı'nı doğru şekilde anlamlandırmamız gerekir. Savaşta bir tarafı Kutsal Roma Cermen İmparatoru, İspanya Kralı ve Papalık gibi geleneksel yani feodal iktidar odakları oluştururken, diğer tarafta geleneksel iktidar odağının üzerlerine yüklediği yükümlülüklerden kurtulmak isteyen ve önemli bir kısmı Protestanlıkta temsilini bulan İsveç, Hollanda, Fransa gibi ülkeler bulunmaktadır.

Daha önce belirttiğimiz üzere, Otuz Yıl Savaşı hâkim anlatıda bir mezhepler savaşı olarak, sanki Hristiyanlığın statükosu konumundaki Katolik anlayış ile onu eleştiren bir temelde ortaya çıkan Protestanlığın bir savaşıymış gibi anlatılmaktadır. Ancak bu bakış açısı son derece sorunludur ve pek çok gerçeği açıklama kabiliyetinden yoksundur. Fransa'nın savaş içerisindeki konumu buna örnek olarak verilebilir. Savaşta mezhepler savaşı olarak görürsek, Katolik Hristiyan Fransa'nın neden savaşta Papalığa karşı olan cephede yer aldığını açıklayamayız. Ya da daha genel olarak düşünersek, Katolik Hristiyanlığı Orta Çağ Avrupa'sında sadece bir dini inanç olarak göremeyeceğimiz gibi, Protestanlığın yayılmasını da sadece yeni bir inanç anlayışının yaygınlaşması şeklinde yorumlayamayız. Protestanlığın mevcut iktidara karşı olanlar tarafından aktif olarak desteklendiği Almanya'da yaygınlaşması, ancak böyle bir durumun olmadığı Fransa'da hemen hemen hiç güç kazanamaması⁵⁶ bu durumun göstergesidir.

⁵⁶ William **EBENSTEIN**, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, çev. İ. Özel, Şule Yayınları, İstanbul, 2.Basım, 2001, sf. 180-181.

Dolayısıyla savaşı bir mezhepler savaşı olarak ele alıp yorumlamak yerine, ilk bölümde çizdiğimiz kavramsal çerçeveye uyumlu olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan yeni toplumsal formasyona uygun iktidar anlayışının, feodal iktidar yapılarına karşı giriştiği bir savaş olarak ele alabiliriz. Bu kavrayış savaşın taraflarını kapitalistleşen ülkeler ve feodal üretim biçiminin hala çok güçlü olduğu ülkeler şeklinde sınıflandırmamıza yol açmamalıdır; söz konusu ülkelerin her birinin kendi içerisinde de üretim biçimlerinin çatışması son derece güçlüdür.

Savaşın böyle bir ekseninde gerçekleştiğini ortaya koyduktan sonra, savaşın sonuçlarını değerlendirmeye geçebiliriz. Savaş ve onu sona erdiren barış, uluslararası hukuk bakımından önemli bir olgu olarak ele alınmış gelmiştir. Hatta uluslararası hukukun içerisinde olduğu uluslararası sistem, Westphalia barışıyla tanımlanmaktadır diyebiliriz. Dolayısıyla barışı öne çıkaran çok fazla çalışma olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.⁵⁷

Westphalia barışını uluslararası hukuk bakımından değerlendiren en etkili çalışmanın sahibi Leo Gross⁵⁸, barışı uluslararası hukukun gelişimi ve uluslararası sistem bakımından bir dönüm noktası olarak işaretler.⁵⁹ Otuz Yıl Savaşı'nı geleneksel iktidar bloğunun kaybetmesi sonucunda, bloğun iddia ettiği üzere egemen devletleri de kapsayacak şekilde hiyerarşik bir esasta kurulan kapsayıcı bir otoritenin ortadan

⁵⁷ Birkaç çok atıf verilen çalışmayı örnek olarak vermek gerekirse: Gene M. **LYONS** ve Michael **MASTANDUNO**(der.), **Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention**, John Hopkins University Press, Baltimore, 1. Basım, 1995. Jeremy **LARKINS**, **From Hierarchy to Anarchy**, Palgrave Macmillan Publishing, New York, 1. Basım, 2010.

⁵⁸ Leo **GROSS**, "The Peace of Westphalia 1648-1948", **A.J.I.L.**, 42, 1948, sf. 20-41.

⁵⁹ **GROSS**, 1948, sf. 26-28.

kalktığını savlar. Bunun yerine bağımsız devletlerden müteşekkil bir politik sistemin oluştuğunu ve sistemin uluslararası hukuk ile güçler dengesine dayandığını iddia eder.⁶⁰

Gross, bu çıkarımları yaparken öncelikle andlaşma metnine odaklanır ve uluslararası hukuk bakımından bir dizi yenilik tespit eder. Özellikle Münster Andlaşması'nın CXIII ve CXXIV maddeleri üzerinde durarak, savaşın ertelenmesini, uyuşmazlıkların barışçıl çözümünü, saldırı fiilini işleyen devlete karşı bireysel ve kolektif yaptırımları birer yenilik olarak ele alır. Söz konusu düzenlemeleri Milletler Cemiyeti Misakı'nın aynı konuları düzenleyen 10.,12. ve 16. maddelerinin öncülü olarak yorumlar.⁶¹

Savaş ortamında zarar gören ekonomik ilişkileri onarmayı amaçlayan, ticaret serbestisini sağlamaya dönük savaş sırasında getirilen engellerin kaldırılmasını ve Ren üzerinde seyrüsefer serbestisini düzenleyen maddeleri de birer yenilik olarak yorumlar ve söz konusu yenilikler ile de Napolyon Savaşları sonrası 1815'de ve Birinci Dünya Savaşı sonrası 1919 da yapılan barış arasında benzerlik kurar.⁶²

Andlaşma metninde anılan yenilikleri keşfettikten sonra, Avrupa siyasi düzenindeki değişime de işaret eder. Papalığın ve İmparatorluğun iktidarında vücut bulan hiyerarşi esasındaki merkezi düzenin değişmeye başladığını tespit ettikten sonra, Westphalia Barışı'nı değişim için bir kırılma noktası olarak görür. Bu noktadan sonra

⁶⁰ GROSS, 1948, sf. 29.

⁶¹ GROSS, 1948. sf. 25.

⁶² GROSS, 1948, sf. 25-26.

hierarchy bir politik düzenin yerine eşitlik esasına dayalı bir politik düzenin kurulduğunu tespit eder.⁶³

Genel olarak Westphalia Barışı'na modern devletlerarası sistemin başlangıç noktası olarak referans verilmesini eleştiren çalışmalar olduğu gibi⁶⁴, Gross'un çıkarımını, yani Westphalia Barışı'nı egemen eşitlik prensibinin oluşumunda dönüm noktası olarak kavramasını eleştiren çalışmalar da bulunmaktadır.⁶⁵

Westphalia Barışı'na modern devlet sisteminin başlangıç noktası olarak referans verilmesini eleştiren ve bunu bir mit olarak değerlendiren Osiander, yaygın biçimde savlandığı üzere, savaşta bir tarafı evrensel monarşi (İmparatorluk, Papalık ve müttefikleri), diğer tarafı ise bölgesel egemenlik (İsveç, Hollanda, Danimarka, Fransa) iddiasındaki güçlerin oluşturduğunu söyleyemeyeceğimizi iddia eder. Bölgesel egemenliğin savunucusu olduğu iddia edilen cephenin üyeleri uzun zamandan beri var olan siyasi yapılar olduğu gibi, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tarafından bu cephedeki ülkelerin varlığına yönelmiş somut bir tehdit de bulunmamaktadır.⁶⁶ Osiander, bağımsız ulus-devletleri esas alan modern devletlerarası sistem ile

⁶³ GROSS, 1948, sf. 28-29.

⁶⁴ Stephen D. KRASNER, "Westphalia and All That", der. J.GOLDSTEIN ve R.O.KEOHANE, **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change**, Cornell University Press, New York, 1993, sf. 235-264. Andreas OSIANDER, "Sovereignty, International Relations and the Westphalian Myth", **International Organization**, 55, 2001, sf. 251-287.

⁶⁵ Peter M.R. STIRK, "The Westphalian Model and Sovereign Equality", **Review of International Studies**, 38, 2012, sf. 641-660.

⁶⁶ OSIANDER, 2001, sf. 252.

Westphalia Barışı'nın ilişkilendirilmesinin 19. ve 20. yy.'larda ortaya atıldığını, söz konusu tutumun ise tarihsel bir olayın kurgusal bir kavranışına dayandığını söyler.⁶⁷

Özel olarak devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile Westphalia Barışı ilişkisini inceleyen Stirk ise, ilkenin Westphalia Barışı ile birlikte doğduğunu kabul etmenin yanlış olacağını, dönem itibariyle siyasi yapılar arasındaki ilişkilerin eşitlik esasına değil hiyerarşik bir esasa dayandığını söyler.⁶⁸ Münster ve Osnabrück andlaşmalarının hazırlık çalışmaları sırasında kayda geçen beyanları inceleyen Stirk, Hollanda temsilcisinin Venedik temsilcisi ile ve Savoy temsilcisinin ise Hollanda temsilcisi ile eşit muamele talebini, hiyerarşik düzen içerisindeki konum itibariyle eşitlik talebi olarak görmemiz gerektiğini, buradan egemen eşitlik ilkesi için bir öncül çıkarmanın mümkün olmadığını iddia eder.⁶⁹ Westphalia Barışı'nda devletlerin egemen eşitliği ilkesinin doğuşunu tespit edemeyeceğimiz gibi, egemenlik konseptinin dahi yaygın olarak kabul edilmiş ve uygulanabilirliği olan bir konsept olmadığını savlar.⁷⁰

Modern anlamıyla ve biçimiyle, egemenlik kavramını ve devletlerin egemen eşitliği ilkesini Westphalia Barışı içerisinde aramak doğru olmadığı gibi, savaşın bir tarafını egemenliğin kurucu bir biçimde savunucusu olarak görmek de doğru değildir. Ancak Westphalia Barışı'na modern devlet sistemi ve devletlerin egemen eşitliği ilkesi bakımından yanlış bir biçimde kurucu bir işlev verildiği iddiasındaki yazarların da Avrupa'daki hemen her aktörün dahil olduğu, uzun bir uyuşmazlık sürecinden sonra

⁶⁷ **OSIANDER**, 2001, sf. 264.

⁶⁸ **STIRK**, 2012, sf. 643.

⁶⁹ **STIRK**, 2012, sf. 644.

⁷⁰ **STIRK**, 2012, sf. 645.

son derece zorlu bir süreçten geçerek kurulan barışı, yani nasıl ele alınırsa alınsın, büyük bir tarihsel olayı doğru şekilde temellendirdiğini söylemek güçtür.

Bu tarihsel olayı, pek çok farklı belirleyeni içerisinde barındırması sebebiyle basitleştirmeden doğru şekilde açıklamak son derece güç olsa da önemli pek çok tarihsel nedenin savaş ortamını hazırladığı gibi, savaşı sona erdiren koşulların da ilerleyen dönemler için önemli sonuçları olacağı açıktır. Söz konusu önemli olguları tespit etmeye çalışırken, bugüne kadar çok fazla kişi tarafından işlenerek ve çok fazla tartışılarak oluşturulan egemenlik ve devletlerin egemen eşitliği gibi konseptleri, bugün bizim anladığımızı yakın bir biçimde Westphalia Barışı'nda aniden belirmiş olarak görmeyi beklemek, en başta sorunlu bir tarih felsefesine işaret eder.

Olayların başladığı Kutsal Roma Germen İmparatorluğu topraklarından, yayıldığı Avrupa coğrafyasına kadar tespit edebileceğimiz temel çatışma, İmparatorluğun ve Papalığın ayrıcalıklarını sınırlandırmaya ve ortadan kaldırmaya çalışan üretici güçlerin girdiği çatışmadır. İlk bölümde açıkladığımız üzere bu güçler feodal ayrıcalıkları ortadan kaldırmayı hedeflediği gibi, mevzubahis ayrıcalıklara dayanan siyasi sistem bakımından da değişimi dayatmaktadır. Söz konusu geçiş kimi zaman daha yavaş işleyen, kimi zaman ise, Otuz Yıl Savaşı'nda olduğu gibi, hızlanan bir geçiştir, ancak bu olgu her bakımdan tarihseldir, yani tarihsel süreç içerisinde gerçekleşir. Dolayısıyla, Westphalia Barışı ile birlikte modern devletlerarası sistemin ve mevzubahis sistemi karakterize eden devletlerin egemen eşitliği ilkesinin mutlak bir biçimde aniden belirdiğini söyleyemeyiz, fakat söz konusu tarihsel dönemin egemen eşitlik ilkesinin oluşumu bakımından son derece önemli olduğu açıktır.

C. Milletler Cemiyeti Döneminde Egemen Eşitlik İlkesi

Bir önceki bölümde, kapitalist üretim ilişkilerinin 16.yy'da, hatta kimi tarihlendirmelere göre 15.yy.'ın ikinci yarısında⁷¹ oluşmaya başlaması ve yükselmesiyle birlikte Avrupa'da ulus-devletlerin oluşum sürecini ve süreçte önemli bir durak olan Westphalia barışını inceledik. Egemenlik kavramının oluşmaya başladığı, kavrama eşitlik nosyonunun eşlik ettiği süreç, uluslararası hukukun oluşum sürecini ele alan, hâkim söylem içerisinde yapılan anlatılarda ön plana çıkarılır ve dünyanın geri kalanı bakımından uluslararası hukukun oluşumuna denk düşen sömürgecilik, geçmişte yaşanmış ve bitmiş bir patoloji olarak ele alınır.⁷² Ancak bu eksik bir anlatı olduğu gibi, pek çok süreci açıklamakta da yetersizdir.

Bu durum, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin tarihsel gelişimini açıklarken bundan sonra üzerinde duracağımız iki tarihsel noktada yaşanan süreçler bakımından da geçerlidir. Yukarıda, uluslararası sistemin tıkanması sonrası şiddetin yaygınlaşması ve daha sonra şiddetin sona ermesiyle beraber devletlerarası ilişkilerin belli yönlerden güncellenmesi şeklinde özetlediğimiz söz konusu dönemlerde emperyal çıkarlar temel belirleyendir diyebiliriz. Emperyalizmin, ticari faaliyetler aracılığıyla gerçekleştirilen düzenli sömürü bakımından üretimin ve dolaşımın uluslararası koordinasyona duyduğu ihtiyaç göz önüne alındığı zaman, emperyalizm ile hukuk arasındaki ilişkinin önemi de daha kolay anlaşılır.⁷³

⁷¹ James H. BURNS, Mark GOLDIE (der.), **The Cambridge History of Political Thought 1450-1700**, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

⁷² ANGHIE, 2004, sf. 7.

⁷³ Susan MARKS, "Exploitation as an International Legal Concept", der. S. MARKS, **International Law on The Left: Re-examining Marxist Legacies**, Cambridge University Press, Cambridge, 1. Basım, 2008, sf. 292.

Biz de incelememizde, Milletler Cemiyeti döneminde kurulan uluslararası düzen içerisinde devletlerin ilişkilerini ve eşitlik ilkesinin durumunu, emperyalizm ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin önemini göz önünde bulundurarak açıklayacağız. Ancak daha öncesinde Birinci Dünya Savaşına giden süreçte yaşanan gelişmelere ve anılan süreçte uluslararası hukukun geçirdiği değişimlere değineceğiz.

Vitoria, Suarez ve Gentili gibi hukukçuların, tanrısal kaynağına referans vererek doğal hukuk argümanlarıyla teorize ettikleri uluslararası hukuk, Grotius, Pufendorf ve Vattel gibi hukukçularla yine doğal hukuk argümanlarıyla ancak bu sefer tanrısal kaynağına verilen referans yerine daha dünyevi referanslarla hayatına devam etmiştir.⁷⁴ Avrupa coğrafyasında ulus-devletlerin oluşumuna paralel böyle bir teorik gelişim çizgisi mevcutken, kapitalizmin dünyanın geri kalanına sömürgecilik anlayışıyla yayılmasıyla birlikte, söz konusu coğrafyalar bakımından uluslararası hukuk teorisinde daha farklı bir gelişim çizgisi yaşanmıştır. Uluslararası hukuk giderek gelişmiş bir sistem haline gelirken, sistem ve onun belirleyici ilkeleri sadece kapitalist dünya ekonomisinin merkezi konumunda bulunan Avrupa devletleri için geçerliydi; Avrupa dışında kalan halklar ise manda, kapitülasyon gibi uluslararası hukuk konseptlerinin yarattığı eşitsiz koşullar içerisinde, uluslararası hukukun öznesi değil nesnesi konumunda bulunmaktaydı.⁷⁵

Buradaki gelişmeler zaman içerisinde Avrupa'daki uluslararası hukukun da durumunu etkilemiştir. Sömürgeci devletin sömürge topraklarında uyguladığı şiddet

⁷⁴ Bu kapsamda Grotius ve onun doğal hukuk argümanlarından etkilenen Pufendorf için *appetitus societatis* kavramı hukukun teorize edilmesi sürecinde dünyevi referans bakımından önemliyken, Vattel aynı amaç için Wolff'dan ödünç aldığı *civitas maxima* kavramını kullanır.

⁷⁵ ANGHIE, 2004, sf. 38.

ve diğ er baskı biçimleri, sömüren devletin egemenlik haklarının bir uzantısı olarak meşrulaştırılırken, doğal hukuk argümanlarıyla hayata başlayan kapitalist uluslararası hukuk kuramı 19.yy içerisinde sömürme hakkının ve sınıf tahakkümünün pozitivist formülasyonu ile tamamlanmıştır.⁷⁶ Daha önce Vitoria ve Grotius'tan bahsederken değ indiğimiz üzere, 16. ve 17.yy. doğal hukukçuları için uluslararası alanı düşünürken dünya toplululuğ u kavramı ön plana çı kmıştır ve kavram Avrupalı halkları kapsadığı gibi Avrupalı olmayan halkları da kapsamıştır. Buna karş ılık, pozitivist uluslararası hukuk öğ retisi 'medeni' devletler ile 'medeni olmayan' devletleri birbirinden ayırarak, uluslararası hukukun sadece medeni devletler ailesinin mensupları için uygulama alanı bulacağ ını savunmuştur.⁷⁷ Doğ al hukukun, hukuku verili kabul eden anlayış ının aksine, egemen irade, hukukun yaratıcısı olarak pozitif hukuk bilimi için kaynak oluştururken, 19.yy. hukukçuları bütün bir uluslararası hukuk sistemini egemenin iradesinden türeterek yeniden kurgulamışlardır.⁷⁸

Buraya kadar anlattıklarımızı özetlememiz gerekirse, Avrupa'da kapitalist üretim biçiminin toplumsal formasyonda hâkim konuma erişmesi sürecinde ulus-devletler ortaya çıkarak gelişirken, devletlerin egemen eşitliğ i ilkesi söz konusu ulus-devletler arasında geçerli olmak üzere, öncelikle doğ a durumuna ve bu durumdaki eşitliğe yapılan atıfla doğal hukuk argümanları içerisinde kurgulanmıştır. Kapitalizmin emperyalist yayılcı karakteri ise, ulaştığı topraklardaki halkları sömürürken, belirtilen topraklardaki halkları ve onların mevcut siyasi yapılarını, oluşmakta olan uluslararası hukuk sisteminin dış ında tutmuş, bunu ise, pozitivist uluslararası

⁷⁶ Ali Murat **ÖZDEMİR**, **Güç Buyruk Düzen**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1. Basım, 2011, sf. 158.

⁷⁷ **ANGHIE**, 2004, sf. 52-53.

⁷⁸ **ANGHIE**, 2004, sf. 33

hukukçuların doğal hukuk argümanlarından ayrılıp, uluslararası hukuku egemenin iradesinden türeterek yeniden kurguladıkları süreçte medeni devletler ile medeni olmayan devletler arasında yaptığı ayrım üzerinden olanaklı kılmıştır.

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, böyle bir küresel düzen içerisinde gelişmesi bakımından kökeni itibariyle son derece sınırlı bir alanda uygulanan bir ilkedir. Bu durum, bugün küresel alanda geçerli olduğu son derece tabii bir gerçekmiş gibi kabul edilen ve dolayısıyla kökeni itibariyle evrensel olmadığı yadsınan uluslararası hukukun ele alınış biçimiyle de uyumludur.

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte, bahsedilen iki olgu, Avrupa'da birbirinden bağımsız ulus-devletlerin oluşumu ve bu devletlerin emperyalist çıkarlarla Afrika, Asya ve Pasifik'teki topraklara yönelmesi, olayları açıklamak bakımından temel öneme haizdir. Ulus-devletlerin oluşum sürecinde, egemenlik kavramıyla birlikte mutlaklaştırılan devletler, başlangıçta uluslararası alanda bağlayıcı yükümlülüklerden kaçınırken danışma esasına dayalı bir hukuki ve politik sistem oluşturmuşlardır.⁷⁹ Emperyalist yayılmacılık bakımından bir durum değerlendirmesi yaptığımızda ise, ulus-devletlerin ve onların oluşturduğu ittifakların arasında ciddi çıkar çatışmaları bulunduğunu tespit edebiliriz. Yaptığımız iki tespiti birleştirdiğimizde ise, çıkar çatışması yaşayan, ancak iktidarlarının mutlaklaştırılması itibariyle bu duruma çözüm üretecek araçlardan yoksun olan devletlerin, çözüm adına yaygın bir şekilde şiddete başvurmalarına açıklama getirmiş oluruz. Bu açıklama, aynı zamanda savaşın sona ermesiyle beraber kurulan düzen ve düzenin içerdiği yenilikler bakımından da bize pek çok ipucu verecektir.

⁷⁹ GROSS, 1948, sf. 20.

Milletler Cemiyeti, savaşı sona erdirmek adına Paris’te yapılan konferanslar sonrası imzalanan Versay Andlaşmasında yer alan önemli bir yenilik olarak karşımıza çıkar. Uluslararası örgütlerin tarihini araştıran çalışmalarda 19.yy. Avrupa’sındaki çeşitli kurumsal yeniliklere yapılan vurgular olmakla beraber⁸⁰, modern uluslararası örgütlerin tarihinin Milletler Cemiyeti ile başladığı tartışma götürmeyen bir gerçek olarak kabul edilir.⁸¹ Örgütün amacı uluslararası alanı belli yönlerden düzenleyerek uluslararası barışın kalıcı olmasını sağlamaktır.

Milletler Cemiyeti Misakı, Birleşmiş Milletler Şartı’nın aksine, devletlerin egemen eşitliği ilkesine açıkça yer veren bir hüküm içermemektedir. Ancak Milletler Cemiyeti döneminde, savaş öncesinde mevcut olan eşitlik ve denklik esasına dayalı modern devlet sistemi yerine yeni bir sistem getirilmemesi, sistem içerisinde belli güncellemeler yapılması itibariyle, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin Milletler Cemiyeti dönemi için de geçerli bir ilke olduğunu söyleyebiliriz.⁸²

Bahsedilen dönemde MC Misakı’nda egemen eşitlik ilkesine doğrudan bir atıf yapılmamıştır, ancak ilkenin temel bir uluslararası hukuk ilkesi olarak görüldüğünü ve

⁸⁰ 1865 yılında kurulan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (International Telecommunication Union) ve 1874 yılında kurulan Evrensel Posta Birliği (Universal Postal Union) bu kurumsal yeniliklere örnek olarak verilebilir.

⁸¹ David **KENNEDY**, “The Move to Institutions”, **Cardozo Law Review**, 8, 1987, sf. 841-842.

⁸² Misak metninde ilkeye açıkça yer veren bir hüküm bulunmamaktadır ancak eşitlik nosyonuna işaret eden pek çok hüküm bulunmaktadır. Örgütün ana organlarında temsili düzenleyen maddeler bunun başında gelir. Genel Kurul’da temsili düzenleyen md.3/4 ile Konsey’de temsili düzenleyen md.4/6, söz konusu organlarda yer alan devletlerin her birinin yalnızca bir oyu olduğuna hükmederek eşitlik anlayışını ortaya koyar. Temel amacı müşterek meşru müdafaayı düzenlemek olan md.10 metni de eşitlik esasına dayalı bir uluslararası devlet sistemi üzerinden anlam kazanır ve bu yönde bir vurgu içerir: “Cemiyet Üyeleri, bütün Cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve şimdiki siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeyi ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı korumayı yükümlenirler...”

bu durumun uluslararası mahkeme kararlarına da yansıdığını söyleyebiliriz. Bu noktada ilkeye doğrudan atıf yapan kararlar olarak, Birleşik Krallık ile ABD arasında kurulan Uluslararası Tahkim Mahkemesinin David J. Adams davasına⁸³ ve Sürekli Hakemlik Mahkemesinin (*Permanent Court of Arbitration*) 13 Ekim 1922 tarihinde vermiş olduğu Norveçli Armatörlerin Talepleri davasına⁸⁴ değinebiliriz.

David J. Adams davasında tahkim mahkemesi, Büyük Britanya mahkemesinin bir andlaşmaya getirdiği yorumun karşı taraf, yani ABD üzerinde bağlayıcı etki doğurmasını, eşitlik prensibine aykırılık bakımından uygun bulmamıştır. Temel bir prensip olarak devletlerin hukuki eşitliğinin, bir devleti diğerinin yetkisi altına sokmaya karşı olduğunu belirtmiştir.⁸⁵

Norveçli Armatörlerin Talepleri davasını incelediğimizde ise, kararda devletlerin eşitliği prensibinin, uluslararası hukukun ve adaletin üzerinde yükseldiği temeli oluşturduğunun açıkça ifade edildiğini görürüz.⁸⁶ Mahkeme tarafların iç hukukunun ve mahkemelerinin aldığı kararları uluslararası hukuk bakımından yerini tayin ederken tarafların eşitliği prensibinden yararlanılması gerektiğini ortaya koymuş

⁸³ Jesse Lewis (United States) vs. Great Britain (David J. Adams case) (09.12.1921). **RIAA Vol. VI**, 2006, sf. 85-93. (Bkz.: http://legal.un.org/docs/?path=../riaa/cases/vol_VI/85-93_Jesse.pdf&lang=E) (erişim tarihi: 01.06.2017) (Metnin devamında David J. Adams Davası olarak anılacaktır.)

⁸⁴ Norwegian Shipowners' Claims (Norway v. USA) (1922). **RIAA Vol. I, VII**, 2006, sf. 307-446. (Bkz.: http://legal.un.org/docs/?path=../riaa/cases/vol_I/307-346.pdf&lang=O) (erişim tarihi: 01.06.2017) (Metnin devamında Norveçli Armatörlerin Talepleri olarak anılacaktır.)

⁸⁵ David J. Adams Davası, sf. 89.

⁸⁶ Norveçli Armatörlerin Talepleri, sf. 338.

ve taraflardan birinin mahkemesinin almış olduğu bir kararla bağlı olmayı eşitlik prensibine aykırılık bakımından uygun bulmamıştır.⁸⁷

Misak metninde eşitlik ilkesine doğrudan ve açıkça işaret eden bir hüküm yer almamasının sebebini, bugünkü durumdan farklı olarak dünyanın ‘egemen devletler’ tarafından parsellenmiş bir yapıda olmaması gerçeğinde arayabiliriz. O dönemde Amerika, Afrika, Asya ve Pasifik kıtalarında çok fazla sayıda koloni bulunmaktaydı ve koloniler eşitlik ilkesinden yararlanacak şekilde, egemen devletler olarak kabul edilmiyorlardı. Milletler Cemiyeti döneminde bu konumda bulunan devletlerin manda sistemi içerisine alınarak, gerekli ilerlemeyi sağlayacak düzenlemeleri yapmasının teşvik edilmesi ve daha sonra egemen devlet statüsünü kazanmalarının sağlanması önemli bir hedeftir.⁸⁸ Ancak sömürgeciliğin tasfiyesine yönelik Milletler Cemiyeti

⁸⁷ Norveçli Armatörlerin Talepleri, sf. 331.

⁸⁸ ANGHIE, 2004, sf. 121. Özellikle Alman İmparatorluğundan boşalan sömürge ülkelerin ve Osmanlı İmparatorluğundan geriye kalan Orta Doğu’daki ülkelerin durumu, Milletler Cemiyeti Misakı md.22’de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu madde söz konusu bölgeler arasında üçlü bir ayırım yapar ve hepsi için bağımsızlığını kazanarak egemen devlet haline gelmeyi bir hedef olarak öngörmez. Bahsedilen üçlü ayırımı düzenleyen fıkralar şu şekildedir:

“...4. Eskiden Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı bulunan kimi topluluklar, kendi kendilerini yönetmeye yetenekli olacakları zamana kadar, yönetimlerine bir mandataire’in öğütleri ve yardımı kılavuz olmak koşuluyla, bağımsız uluslar olarak varlıkları geçici nitelikte tanınabilecek bir gelişme düzeyine erişmişlerdir. Mandataire’in seçilmesinde, her şeyden önce, bu toplulukların dilekleri göz önünde tutulmalıdır.

5. Öteki halkların, özellikle Orta Afrika halklarının, içinde buldukları gelişme derecesi, mandataire’in, buralarda ülkenin yönetimini, köle ticareti, silah ve alkol alım satımı gibi kötüye kullanmaları yasaklamayı; kamu düzeniyle ahlak kurallarının sürdürülmesinin gerektirdiklerinden başka kısıtlamalara bağlı olmaksızın, inanç ve din özgürlüğünü sağlamayı; berkitilmiş yerler [tahkimat] ya da kara ve deniz üsleri kurmayı ve yerli halka ülkenin kolluk [zabita] düzenini ve savunmasını sağlamak amacı dışında, askerlik eğitimini yasaklamağı güvence altına alacak ve, aynı zamanda, Cemiyet’in öteki üyelerine de alışveriş ve ticaret konularında eşit olanaklar sağlayacak koşullar içinde, üstüne almasını gerektirmektedir.

döneminde başlayan girişim, emperyalizm bakımından bir gerileyiş olarak anlaşılmalıdır; aksine, sömürgeci uygulamaların meşruiyetini kaybediyor olması gerçeği karşısında emperyalizm, yeni bir formasyon içerisinde farklı bir aşamada hayatını sürdürmek üzere gerekli düzenlemeleri yapmaktadır.⁸⁹

Egemen devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen hükümleri incelediğimizde ise, mevzubahis devletlerin otoritesine hanel getirecek düzenlemelerden kaçınılması göze çarpar. Savaşa başvurmanın önüne geçmek için alınan önlemleri incelediğimizde, savaşı ve genel olarak kuvvet kullanımını doğrudan yasaklayan bir hüküm yerine, barışçıl çözüm yollarına teşvik eden ve kelimenin gerçek anlamıyla erteleyici nitelikte düzenlemelerle karşılaşırız.⁹⁰ Bununla birlikte savaş ilan etmeye dönük hakkın (*jus ad bellum*)⁹¹ egemenlikle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu hakkın tartışmaya açılması ve kısıtlanmasa da düzenlenmesi, devletlerin münhasır olarak süje oldukları bir sisteme uluslararası örgütlerin de süje olarak dahil

6. Son olarak, Afrika'nın Güney Batısı ve kimi Güney Pasifik Adaları gibi ülkeler vardır ki, bunlar, nüfus yoğunluğunun azlığı, yüzölçümünün küçüklüğü, uygarlık merkezlerinden uzaklığı, mandataire'in ülkesine bitişikliği ya da birtakım başka durumlar yüzünden, yerli halkın yararına, yukarıda sözü edilen güvenceler saklı kalmak koşuluyla, en iyi biçimde ancak mandataire'in yasaları ile ve sanki kendi ülkesinin bir parçasıymış gibi yönetebilirler.”

⁸⁹ ÖZDEMİR, 2011, sf. 167.

⁹⁰ Misak'ın md.12/1 şu şekildedir: “Cemiyet'in bütün üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesine varabilecek nitelikte bir anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlığı ya hakemliğe ya da Konseyin incelemesine sunmayı kabul etmektedirler. Cemiyet Üyeleri, hakemlerin kararından ya da Konseyin raporundan sonra üç aylık bir süre geçinceye kadar, hiçbir durumda savaşa başvurmamayı da kabul ederler.”

⁹¹ Latince olması sebebiyle Roma hukuku veya skolastik okul geleneğine dayanıyormuş izlenimi veren kavram aslında son derece yenidir ve yaygın olarak kullanımı Milletler Cemiyeti döneminde başlamıştır. Bkz.: Robert KOLB, “Origin of the Twin Terms *jus ad bellum*/*jus in bello*”, **International Review of the Red Cross**, 320, 1997, sf. 553-562.

olmaya başlaması eşitlik esasına dayanan bir uluslararası sistemde değişimin emareleridir.

Ancak bütün bunlara rağmen yine de Milletler Cemiyeti döneminde devletlerin egemen eşitliği ilkesinin içerisinde ifadesini bulduğu, kurumsal ya da normatif olarak herhangi bir üst otorite kabul etmeyen bağımsız ulus-devletlerden oluşan bir uluslararası sistemin varlığını koruduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce Milletler Cemiyeti döneminde yapılan düzenlemelerin yetersiz kalması sonucu İkinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi, söz konusu uluslararası sistemin değişmediğini gösterir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamaları toparlayacak olursak, MC döneminde devletlerin egemen eşitliği ilkesinin, sömürge toprakları dışında, klasik anlamıyla geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu dönemde bağımsız ulus-devletlerde yer alan sermaye gruplarının ve onların ekonomik ve politik alanlardaki çıkarlarının etkisinde belirlenen bir uluslararası alan mevcuttur. BM sistemi içerisinde devletlerin egemen eşitliği ilkesini incelemeden önce, bu çıkarım üzerinde MC dönemin BM sisteminden farkını ortaya koyabiliriz. MC döneminde uluslararası ortam ulusal taleplerin egemenliğinde biçimlenirken, BM sistemi içerisinde ulusal ortam uluslar-üstü talepler ekseninde biçimlenmektedir.⁹² Yani devletlerin egemen eşitliği ilkesinin katı bir biçimde uygulaması MC döneminde geçerliyken, BM döneminde geçerli olduğunu söyleyemeyiz.

⁹² ÖZDEMİR, 2011, sf. 165.

D. Birleşmiş Milletler Sisteminde Egemen Eşitlik İlkesi

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte etkili olamaması, kuruluş amacı siyasi ve ekonomik alanlarda gerekli düzenlemeleri yaparak uluslararası düzenin sağlanması, düzen içerisinde meydana gelen uyuşmazlıkların ise barışçıl yollarla çözülmesi olan MC'nin varlık sebebini ortadan kaldırmıştır. Savaşın başlangıç şeklini incelediğimiz zaman, Almanya'nın Polonya'yı işgali sonrası Fransa ve İngiltere'nin MC içerisindeki kurumsal düzenlemelere ve özellikle MC Misakı md.10'a dayanarak değil de geleneksel bir müttefik olma nosyonu üzerinden savaşa dahil olması, MC var olmasa da olayların aynı şekilde gelişeceğini ortaya koyması itibariyle süreçte MC'nin ne kadar pasif kaldığını ortaya koyar.⁹³ Bu durumun sonucu olarak MC, 18 Nisan 1946 tarihli son oturumunda dağılmaya dönük gereken kararları alarak varlığını sona erdirmiştir.⁹⁴

MC döneminde devletlerin bağlayıcı yükümlülüklerin yanı sıra, yetkilerini kalıcı olarak sınırlayacak düzenlemelerden kaçındığını belirtmiştik. Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin katı bir uygulamasına denk gelen mevzubahis dönemde, uluslararası düzenin korunması ve bu itibarla savaşın ve kuvvet kullanmanın önlenmesi konusunda MC Misakı'nın içerdiği zayıf düzenlemeler daha sonra farklı girişimlerle onarılmaya çalışılmıştır. 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanıp 25 Temmuz 1929 tarihinde yürürlüğe giren Briand-Kellog Paktı söz konusu girişimlerden birisidir.⁹⁵ Genel olarak kuvvet kullanımını yasaklamasa da savaşı yasaklayan

⁹³ **GROSS**, 1948, sf. 21.

⁹⁴ George **SCOTT**, **The Rise and Fall of the League of Nations**, Macmillan Publishing, New York, 1974, sf. 404.

⁹⁵ Orijinal İngilizce adı "General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy" olan anlaşma için Bkz.:

andlaşmaya dönemin mevcut bütün devletleri (64 devlet) taraf olmuştur, ancak bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın önlenmesinde etkili olamamıştır. Bunun en önemli sebebi andlaşmanın getirdiği yasağı desteklemek üzere herhangi bir garanti, usul ya da barışçıl çözüm yolu getirmemiş olmasıdır.⁹⁶ Söz konusu tutum da devletlerin üst bir otoriteyi reddederek katı bir şekilde eşitlik esasına göre ilişkilerini kurduklarının ispatıdır.

İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, henüz savaş devam ederken barışın sağlanması sonrası yeni bir uluslararası düzen inşa etmek adına bir uluslararası örgütün kurulmasına dönük açıklamalar olmuştur. Söz konusu açıklamalardan ilki 12 Haziran 1941 tarihinde müttefik ülkelerin ortak olarak yaptığı St. James Sarayı bildirisidir.⁹⁷ Daha sonraki girişim ABD Başkanı Roosevelt ve Birleşik Krallık Başbakanı Churchill'in ortak olarak imzaladıkları 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Şartı'dır. Birleşmiş Milletler isminin ilk kez kullanıldığı uluslararası belge ise 26 devlet tarafından imzalanan Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'dur.⁹⁸ 1943 yılının 30

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2094/v94.pdf> (erişim tarihi:20.06.2017)

⁹⁶ Aslan **GÜNDÜZ**, **Milletlerarası Hukuk**, düz. R.V. Günel, Beta Yayınevi, İstanbul, 7. Basım, 2014, sf. 104.

⁹⁷ Bildiriyi Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekoslovakya, Fransa, Güney Afrika, Hollanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Polonya, Yeni Zelanda, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcileri imzalamıştır. Bildiri sadece savaşın kazanılmasına değil, savaş sonrası yaşananların tekrarlanmasını önleyecek bir düzenin kurulması gerekliliğine vurgu yapar.

⁹⁸ ABD, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekoslovakya, Çin, El Salvador, Fransa, Guatemala, Güney Afrika, Haiti, Hindistan, Hollanda, Honduras, Kanada, Kosta Rika, Küba, Lüksemburg, Nikaragua, Norveç, Panama, Polonya, SSCB, Yeni Zelanda, Yugoslavya ve Yunanistan bildirisinin asıl imzacısı olan ülkelerdir. Atlantik Şartı ile kabul edilen sekiz ilke deklarasyonla da onaylanmıştır. Atlantik Şartının üçüncü ilkesi halkların kendi hükümetlerini seçmede özgür olmalarına vurgu yaparken, dördüncü ilke ticarete katılımı ve dünya zenginliklerinden yararlanmada bütün ülkelerin, büyüklüğüne ya da savaşta kazanıp-kaybetme durumuna bakılmaksızın eşit olmasına vurgu yapar. Atlantik Şartı metni için Bkz.:

Ekim’inde Moskova’da, 1 Aralık’ta ise Tahran’da yapılan konferanslar ve konferanslar sonucunda yapılan deklarasyonlar, BM’nin kuruluş sürecindeki diğer somut adımlardır.⁹⁹ Bütün sürecin sonunda, 1944 yılında Dumbarton Oaks’da dört devletin(ABD, Birleşik Krallık, Çin ve SSCB) temsilcilerinden oluşan bir heyet toplanmış ve BM Şartı için bir tasarı hazırlamıştır.¹⁰⁰ Güvenlik Konseyi’ndeki oylama usulü konusundaki tartışmaların 11 Şubat 1945’de Yalta Konferansı’nda çözülmesiyle birlikte, San Francisco Konferansı toplanmış ve 26 Haziran 1945’de imzalanan BM Şartı gerekli koşulların sağlanmasıyla birlikte 24 Ekim 1945’de yürürlüğe girmiş, dolayısıyla BM de hayatına başlamıştır.

Anılan bütün bu süreçte devletlerin egemen eşitliği ilkesi her aşamada temel bir ilke olarak kabul edilip vurgulandığı gibi, MC Misakı’nın aksine BM Şartı açıkça ilkeye hükmetmiştir. BM’nin ilkelerini düzenleyen 2. maddesinin egemen eşitlik ilkesini ve ilkenin bir uzantısı olarak iç işlerine karışmama ilkesini düzenleyen hükümleri şu şekildedir:

“...1. Örgüt tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.
...7. İşbu andlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler’e herhangi bir devletin kendi iç alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu andlaşma uyarınca bir çözüme

<http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1946-47&page=37&searchType=advanced> (erişim tarihi:21.06.2017) Birleşmiş Milletler Deklarasyonu’nun bir diğer önemli tarafı ise, BM’nin kuruluşunun gerçekleştiği San Francisco Konferansı’na sadece faşist cepheye savaş ilan edenler ile birlikte, Birleşmiş Milletler Deklarasyonu’na imza atan ülkelerin davet edilmiş olmasıdır.

⁹⁹ Moskova Deklarasyonu’nun dördüncü paragrafı şu şekildedir: “Bu deklarasyonu yapan bütün dışişleri bakanları, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi için olabilecek en yakın tarihte, *barışsever bütün devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayanan*, ve büyük ya da küçük böyle ülkelerin hepsinin üyeliğine açık olan, genel nitelikli bir uluslararası örgütün gerekliliğini kabul ederler.”

¹⁰⁰ Hazırlanan tasarının ikinci bölümünde ilkeler ortaya konulurken ilk ilke olarak devletlerin egemen eşitliği ilkesi anılmıştır.

bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke, VII. Bölümde öngörölmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.”¹⁰¹

Göröldüğü üzere gerek hazırlık sürecinde gerekse nihai andlaşma metninde devletlerin egemen eşitliği ilkesi temel bir konumu işgal eder. MC Misakı’nda ise ilkeye doğrudan atıf yapan bir hüküm bulunmadığını daha önce belirtmiştik. Bu durumda BM döneminde eşitlik ilkesinin, daha önce katı biçimde uygulandığını söylediğimiz MC döneminden dahi daha belirgin bir şekilde uygulandığı sonucuna mı varmamız gerekir? İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesini ve BM’nin kuruluşunu izleyen süreç bunun doğru olmadığını gösterdiği gibi, daha BM Şartı metninde söz konusu durumun aksine işaret eden hükümler bulunmaktadır.

Andlaşma metninde devletlerin egemen eşitliği ilkesine aykırılık oluşturduğunu söyleyebileceğimiz ilk husus Güvenlik Konseyi’nde temsil ve oylama usulüne dair hükümlerdir. Anılan hususu, bir sonraki alt bölümümüzde uluslararası örgütler nezdinde temsilde eşitliği incelerken ayrıntılı olarak ele alacağız ancak düzenlemenin tarihsel sebepleri olması itibarıyla, tarihsel olarak inceleme yaptığımız bu bölümde değinmemiz daha yerinde olacaktır.

MC, uluslararası barışı ve güvenliği daim kılmak amacıyla kurulmuşken, mutlak bir biçimde başarısız olmuştur. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda gelişen tarihsel çizgiyi takip ettiğimiz zaman, ilk olarak, MC öncesi dönemde diplomasiye ve güç dengesine dayanan bir sistemle karşılaşırız. Güç dengesi unsuru, devletlerin sürekli olarak, askeri operasyonlar aracılığıyla, dengeyi kendi lehine değiştirmeye çalışmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bu sistem, güç dengesini değiştirmeye dönük söz konusu eylemleri engelleyecek biçimde, yeni düzenlemelere

¹⁰¹ Çeviri: GÜNDÜZ, 2014, sf. 110-111.

ihtiyaç duymuştur. MC döneminde, güç dengesi unsuruna dayalı söz konusu düzen, kolektif güvenlik kavramıyla desteklenmiştir ve tehdit ya da tehdide verilecek karşılığa kolektif bir karakter tanınmıştır. Bunun yanı sıra silahsızlanma ve silahlı güçlerin kontrolü gibi bir dizi önlemlerle birlikte, uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözümüne teşvikle uluslararası barış ve güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁰² Silahlı güçlerin kontrolü ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne yönelik teşvikler etkili olmadığı gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, özellikle Fransa ve Birleşik Krallık'ın savaşa dahil olması esnasında kolektif güvenlikle ilgili bir tartışmanın dahi yapılmaması itibarıyla mevzubahis sistem kadük kalmıştır.

BM Şartı hazırlanırken, MC dönemindeki tecrübelerden yoğun bir biçimde yararlandığı gibi, MC'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik geliştirdiği konseptler de bazı uyarlamalarla da olsa korunmuştur. Bu uyarlamaların en belirgin olanı kolektif güvenlik konseptinde olmuştur. BM Şartı kolektif güvenlikle ilgili konularda asıl yetkili organı, daha sınırlı bir temsile sahip Güvenlik Konseyi olarak belirlemiştir.¹⁰³ Üstelik söz konusu yetkilendirme, askeri güç kullanımına kadar varabilecek bir dizi önlemleri kapsamaktadır. Düzenlemeyi, BM Şartı'nın MC döneminde etkisiz kalan kolektif güvenlik konseptine işlerlik kazandırmak adına yaptığı bir düzenleme olarak ele alabiliriz. Veto yetkisinin altında ise geçmişteki güçler dengesi siyaseti nosyonunun yattığını söyleyebiliriz.

¹⁰² Chadwick **ALGER, The United Nations System: A Reference Handbook**, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006, sf. 9.

¹⁰³ BM Şartı md.24/1 şu şekildedir: "Birleşmiş Milletler'in üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler." (Çeviri: **GÜNDÜZ**, 2014, sf. 114)

Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik söz konusu düzenlemeyle birlikte, BM sistemi içerisinde, devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile uluslararası düzen arasındaki dengenin, MC döneminden farklı olarak, egemen eşitlik ilkesini katı bir biçimde gözeterek kurulmadığını söyleyebiliriz. Kurumsal anlamda böyle bir yenilik gözlemlenirken, genel olarak uluslararası sistem bakımından da özellikle 1990 sonrasında Sovyet Bloğunun dağılmasıyla artan bir biçimde, devletlerin egemen eşitliği ilkesindeki aşınmanın devam ettiğini söyleyebiliriz.

Devletlerin, 1945 öncesinde uluslararası sistem bakımından temel olarak hedefleri bir arada var olmak iken, 1945 sonrasında sadece bir arada var olmak değil giderek artan bir biçimde ekonomik ve sosyal alanlarda iş birliği içinde olmak da hedef haline gelmiştir.¹⁰⁴ Ekonomik ve sosyal işbirliğine karşılık gelen dünya ekonomisi ise, 1990'da Sovyet Bloğunun yıkılmasına kadar geçen sürede Batı Bloğundaki ülkelerin sınırlı kalsa da, ABD, Avrupa ve Japonya'dan oluşan merkez kapitalist ülkelerin sermayelerinin ve bununla birlikte üretim ve tüketim normlarının dünyaya yayılmasıyla oluşmuştur.¹⁰⁵ Söz konusu dönemde sermayenin bahsedilen hareketinin sağlanması adına ise finansal serbestleşme, kar transferi, fikri mülkiyet, uluslararası tahkim, uluslararası ticaret, uluslararası yatırım ve gümrükler gibi konuları düzenleyen bir dizi antlaşmalar imzalanmış ve bu alanlara bir dizi kurumsal yenilik getirilmiştir.¹⁰⁶ Başlangıçta Batı Bloğu ile sınırlı olan sistemde yaşanan değişim, 1990 sonrasında ise küresel bir ölçüğe erişmiştir. Mevzubahis alanları düzenleme yetkisi klasik anlamıyla düşündüğümüz zaman egemen sıfatıyla tek tek ulus-devletlere ait olmalıdır. Aksine

¹⁰⁴ Peter MALANCZUK, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge, Londra, 7. Basım, 1997, sf. 31.

¹⁰⁵ ÖZDEMİR, 2011, sf. 164.

¹⁰⁶ ÖZDEMİR, 2011, sf. 163.

bir durum, yani belli ülkelerde yoğunlaşan sermayenin dolaşımı adına yapılan geniş çaplı düzenlemeler, egemen eşitlik ilkesini aşındırıcı niteliktedir.

Ekonomik sistemin küresel ölçeğe yayıldığı anılan süreçte, uluslararası hukukun da gerçek anlamda evrenselleşmesi gerçekleşmiştir. MC döneminde temelleri atılan dekolonizasyon süreci, BM döneminde doruk noktasına ulaşmış ve 1960'larla birlikte hemen hemen tamamlanmıştır.¹⁰⁷ Söz konusu süreçte uluslararası topluma yeni devletlerin katılmasıyla birlikte mevcut devlet sayısı büyük ölçüde arttığı gibi, uluslararası hukukun yeni devletler bakımından uygulaması da tartışma konusu olmuştur.¹⁰⁸ Bu tartışmada yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler ile Batı Bloğu arasındaki gerilimi kültür ekseninde anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışan girişimler olsa da, asıl çatışmanın ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi ekseninde yaşandığını söyleyebiliriz.¹⁰⁹ Çatışmanın başlangıcında, bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler yani üçüncü dünya devletleri ve söz konusu devletlerin hukukçuları egemen eşitlik ilkesini ve müdahale etmeme ilkesini savunan bir çizgidedirler.¹¹⁰

¹⁰⁷ Birkaç örnek vermek gerekirse: Suriye (1945), Lübnan (1946), Hindistan ve Pakistan (1947), Burma (1948), Endonezya (1949), Libya (1951), Tunus, Fas, Sudan ve Gana (1956), Malaya (1957), Gine (1958) yıllarında bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Sömürgelerdeki bağımsızlaşma sürecinin 14 Aralık 1960 tarihli BM Genel Kurulu'nun 1514(XV) nolu kararındaki, Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesi Deklarasyonuyla tamamlandığını söyleyebiliriz. (MALANCZUK, 1997, sf. 28)

¹⁰⁸ Tartışmalar için Bkz.: Ram P. ANAND, **New States and International Law**, Hope India Publications, Delhi, 2. Basım, 2008. Surya P. SINHA, "Perspective of the Newly Independent States on the Binding Quality of International Law", **International and Comparative Law Quarterly**, 14, 1965, sf. 121-131. Wolfgang FRIEDMAN, "The Position of Underdeveloped Countries and the Universality of International Law", **Columbia Journal of Transnational Law**, 1&2, 1961-1963, sf. 78-86.

¹⁰⁹ ANAND, 2008, sf. 51.

¹¹⁰ ÖZDEMİR, 2011, sf. 143. Bu durum BM'ye de yansımıştır ve bunun sonucunda devletlerin egemen eşitliği ilkesini ve iç işlerine karışmama ilkesini savunan bazı Genel Kurul Kararları alınmıştır. 21 Aralık 1965 tarihli Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Kabul Edilemezliğine Ve Bağımsızlıkları İle Egemenliklerinin

Ancak daha sonra gelen üçüncü dünya uluslararası hukukçuları, üçüncü dünya devletlerinde ulus-devletin oluşum sürecine, bu devletlerin şiddetle ilişkilerine ve otoriter yapılarına, yani kısacası üçüncü dünya devletleri ile halklarının girdikleri ilişkilere getirdikleri eleştirilerle beraber, egemen eşitlik ilkesini ve iç işlerine karışmama ilkesini teorilerinin temeline yerleştirmekten kaçınmışlardır.¹¹¹

BM Döneminde devletlerin egemen eşitliği ilkesine dair yaptığımız açıklamaları toparlamamız gerekirse, ilke daha hazırlık çalışmaları kapsamındaki uluslararası belgelerde temel bir konumda yer alırken, BM Şartı'nda da yine aynı şekilde temel bir konumda yer almıştır. Ancak bu dönem genel itibariyle ilkenin güçlendiği değil zayıfladığı bir dönem olmuştur. Daha başlangıçta, BM Sisteminde kolektif güvenlik sistemine dair düzenlemeler ile ilkenin katı bir uygulamasından uzaklaşmıştır. Başka bir yönden, gelişen uluslararası ekonomik ilişkilerle beraber, oluşan ilişkileri düzenleyen kuralların oluşma ve uygulanma şekli çoğu zaman devletlerin egemen haklarına müdahale eder bir nitelik sergilemiştir. Söz konusu süreçte bugünkü mevcut haliyle, ulus-devletler tarafından parsellenmiş bir dünya düzeni ortaya çıkarken, bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler başlangıçta devletlerin egemen eşitliği ilkesine yoğun bir şekilde atıf yapmışlardır ve bu durum

Korunmasına Dair Deklarasyon (Declaration On The Inadmissibility Of Intervention In The Domestic Affairs Of States And The Protection Of Their Independence And Sovereignty) (GA Res. 2131(XX) (Bkz.: <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>) (erişim tarihi:24.06.2017). 24 Ekim 1970 tarihli BM Şartı Bağlamında Devletler Arasında Dostane İlişkileri ve İşbirliğini Konu Alan Uluslararası Hukuk Prensiplerine İlişkin Deklarasyon (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations) (GA Res. 2625(XXV) Bkz.: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>) (erişim tarihi:24.06.2017)

¹¹¹ Antony ANGHIE, B.S. CHIMNI, “Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts”, **Studies in Transnational Legal Policy**, 36, 2004, sf. 190.

BM alışmalarına da yansımıştır. Ancak daha sonra mevzubahis ülkelerin uluslararası hukukçuları, egemen eşitlik ilkesinin uygulanmasından sağlanacak yararları, nc dünya ülkelerinin kendi halkları ile girdikleri sorunlu ilişkiler üzerinden sıkça sorgulamışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNİN DEVLETLERARASI SİSTEM BAKIMINDAN TEMEL SONUÇLARI

I. GENEL OLARAK

Egemen eşitlik ilkesinin tarihsel gelişimini inceledikten sonra, ilkenin uluslararası sistemde kazandığı farklı anlamlar üzerinde duracağız. Bu yönde bir incelemeye geçmeden önce belirtmemiz gerekir ki, söz konusu görünüş şekilleri genellikle iç içe geçmiş olarak karşımıza çıkarlar ve çoğu zaman birbirleri üzerinden anlam kazanırlar. Biz de açıklamalarımızı bu durumun gerektirdiği şekilde, belli görünüşler üzerine odaklanarak ancak bir görünüş üzerine odaklanırken gerektiği ölçüde diğerlerine de yer vererek yapacağız.

II. HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERE SAHİP OLMAK BAKIMINDAN POTANSİYEL EŞİTLİK

Hak ve yükümlülükler sahip olmak, hukuk sistemi bakımından süjenin kim olduğu tanımlanırken genellikle başvurulan referans noktasıdır.¹¹² Devletlerin,

¹¹² ÜNAL, 2005, sf. 91. PAZARCI, 2012, sf. 137. BOZKURT vd., 2012, sf. 95.

uluslararası hukuk sisteminin ilksel ve asli süjesi olduğunu¹¹³ göz önünde bulundurduğumuz zaman, söz konusu söylemin izinden gidersek, eşitlik prensibinin ilk görünüm şekli bu kişilerin eşit olması itibariyle, hak ve yükümlülüklerle sahip olmak bakımından potansiyel eşitlik olarak karşımıza çıkar. Bölüm kapsamında tartışmamızı iki temel çizgide sürdüreceğiz. İlk olarak uluslararası hukukta süje olmak ile ulusal hukukun süjesini karşılaştırarak, hukuksal biçim içerisinde süjelerin eşitliğinin ne anlama geldiğini daha iyi ortaya koymaya çalışacağız. İkinci olarak ise, uluslararası sistem içerisinde süje olma sıfatını kazanma ile eşitlik ilkesinin ilişkisini inceleyeceğiz. Zira hukuksal biçim içerisinde süjelerin eşitliği varsayımı olmakla birlikte, bu niteliği kazanmanın hangi temel üzerinden gerçekleştiği de eşitlik bakımından bize pek çok şey söyleyecektir.

Uluslararası düzeni düşünürken, ulusal ortamlarla benzerlikler tespit etmek ve tespit edilen benzerlikler üzerinden söz konusu düzeni teorileştirmek sıkça başvurulan bir yöntemdir.¹¹⁴ Bu benzetme yapılırken, uluslararası hukuk sistemi bakımından süje olmak ile ulusal hukuktaki süjenin pek çok açıdan benzeştiğini, dolayısıyla devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile ulusal hukuklarda bulunan hukuk önünde eşitlik (ya da T.C. Anayasası md.10'un hükmettiği şekliyle anarsak kanun önünde eşitlik) ilkesinin de benzerlikler taşıdığını tespit edebiliriz. Bu son derece doğal bir durumdur, zira

¹¹³ ÜNAL, 2005, sf. 91. PAZARCI, 2012, sf. 140. BOZKURT vd., 2012, sf. 96.

¹¹⁴ Klasik dönem yazarlarının metinlerini incelerken, söz konusu yazarların bazılarının, siyasi iktidarı meşrulaştırmada başlangıç noktası olarak kullanılan kurgusal doğa durumunu, uluslararası alana da tatbik etmesinden ve devletlerarası düzenin de bir doğa durumunda bulunduğunu tespit etmesinden bahsetmiştik (Bkz.: Yukarıda Bölüm II/A/1/c ve d). Ayrıca ülke benzetmesi kavramı için Bkz.: Hedley BULL, *The Anarchical Society*, Palgrave, New York, 3. Basım, 2002. Hidemi SUNAGAMI, *The Domestic Analogy and World Order Proposals*, Cambridge University Press, Cambridge, 1. Basım, 1989. Bu tutumun eleştirisi için Bkz.: James N. ROSENAU, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1. Basım, 1990.

uluslararası hukuk ile ulusal hukuk ilişkisi çok fazla tartışmaya konu olmasına¹¹⁵ ve uluslararası hukukun özgül niteliklerini vurgulayan birçok çalışma bulunmasına rağmen, uluslararası hukukun da hukuksal biçim bakımından ulusal hukukla benzeştiğini söyleyebiliriz. Yani hukuk öznesi, hukuksal ilişki gibi soyut hukuk kavramları üzerinden kurgulanan hukuksal biçim uluslararası hukuk alanında da uygulama bulmaktadır.

Dolayısıyla bahsedilen soyut kavramların, ulusal hukuk sistemi bakımından incelenmesi, uluslararası alanda yorum yapmak bakımından da işimize yarayacaktır. Biz de bu itibarla hukukun soyut bir kavramı olarak hukuk öznesinin incelemesini yaparken, Pasukanis'in tezlerinden yararlanacağız. Söz konusu tezlerden yararlanarak, uluslararası sistem bakımından süje olmaya ve süjelerin eşitliğine dair yorumlarda bulunacağız.

Pasukanis, temel eseri niteliğindeki Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm'de, Marx'ın ekonomi politik eleştiri alanında uyguladığı yöntem ile, yani tarihsel maddeci yöntem ile hukuku; sadece farklı dönemlerdeki içeriğiyle değil, belirli bir tarihsel biçim olarak hukuku açıklama girişiminde bulunmuştur.¹¹⁶ Marx, kapitalist üretim biçiminin tahliline, söz konusu üretim biçiminin en küçük birimi ile, en basit ve bölünemez unsuru ile yani meta ile başlar ve ilk olarak kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliğinin muazzam bir meta yığını olarak görüldüğü tespitinde bulunur.¹¹⁷ Marx'ın yöntemini izleyen Pasukanis, onun anlatısıyla paralellik

¹¹⁵ Genel nitelikli hemen her uluslararası hukuk kitabında söz konusu ilişkiye değinilmektedir. Örnekleme gerekirse: **ÜNAL**, 2005, sf. 81. **DOĞAN**, 2008, sf. 69. **PAZARCI**, 2012, sf. 18. **BOZKURT vd.**, 2012, sf. 41.

¹¹⁶ **PASUKANIS**, 2013, sf. 49.

¹¹⁷ **MARX**, 2011, sf. 49.

kurarak, kapitalist toplumun zenginliğinin muazzam bir meta yığını olarak görünmesi gibi, toplumunda sonsuz sayıda hukuksal ilişkiler toplamı olarak görüldüğünü¹¹⁸; hukuk öznesinin ise hukuksal ilişkiyi oluşturması itibariyle, hukuk kuramının en küçük birimi olduğunu söyler ve çözümlmelerine hukuk öznesi ile başlar.¹¹⁹

Açıklamalarına ‘hukuksal ilişki’, ‘hukuk öznesi’ gibi hukukun soyut kavramları üzerinden başlayan Pasukanis, ilk olarak maddi gerçekliğin hukuksal ilişkiyi öncelediğini, hukuk kuralı ile maddi gerçeklik arasındaki ilişkinin, tarihsel olarak bu sırayla gerçekleştiğini göstermiştir.¹²⁰ Buna göre hukuksal ilişkinin, hukuk düzenindeki, söz konusu ilişkideki taraflardan birinin hakkını güvenceye alan bir kural tarafından yaratıldığını söyleyemeyiz; hukuk düzeni söz konusu ilişkiyi güvenceye alır, korur, fakat hiçbir şekilde yaratmaz.¹²¹ Pasukanis, özneler arasında gerçekleşen hukuksal ilişkinin maddi gerçekliğini ise, metalaşmış emek ürünlerinin arasındaki ilişki, yani mübadele ilişkisi olarak tespit eder.¹²² Hukuku değişim ilişkileri üzerinden açıklaması itibariyle Pasukanis’in teorisi, hukukun meta mübadelesi teorisi olarak bilinir.¹²³

Pasukanis, dogmatik hukuk öğretisinin aksine, hukuksal ilişkiyi tamamlanmış bir biçim, *a priori* bir veri olarak kabul etmez; insanın zoolojik bireyden hukuksal

¹¹⁸ PASUKANIS, 2013, sf. 83.

¹¹⁹ PASUKANIS, 2013, sf. 109.

¹²⁰ PASUKANIS, 2013, sf. 86.

¹²¹ PASUKANIS, 2013, sf. 87.

¹²² PASUKANIS, 2013, sf. 83.

¹²³ Hugh COLLINS, **Marksim ve Hukuk**, çev. U.D.Tuna, Dipnot Yayınları, Ankara, 1. Basım, 2013, sf. 162.

özneye dönüşümü sürecini açıklamaya çalışır.¹²⁴ Emek ürünü, meta özelliğini kazanır ve değer taşıyıcısı haline gelirken, insanın da hak taşıyıcısı ve hukuksal özne haline geldiğini saptar.¹²⁵ İnsanı hukuksal özne haline getiren ilişkilerin gelişimini daha iyi gösterebilmek adına feodal üretim biçimi içerisinde insanın durumuna da değinen Pasukanis, kendi kendine yeterli kapalı iktisadi birimlerin, dış alım satım yasaklarının karakterize ettiği bu üretim biçimi için, tüm vatandaşların, tüm insanların ortak biçimsel hukuki statüsü olması fikrinin yabancı olduğunu söyler. Söz konusu toplumsal formasyonda öznelerin eşitliği sadece dar bir alandaki özneleri için tanınmıştır. Tek ve aynı toplumsal tabakanın üyeleri kendi tabakalarının hukuku bakımından kendi aralarında; tek ve aynı loncanın üyeleri, lonca hukuku bakımından kendi aralarında eşittir.¹²⁶

Pasukanis, hukuk öznesinin kaynağını meta üretimine dayanan toplumsal düzendeki değişim ilişkilerinden aldığını ortaya koyarak, bilimsel hukuk kuramı tarafından sadece hukuk biçimini mümkün kılmak için, yapay bir kurguymuş gibi ele alınan bu kavramı tarihsel maddeci yöntemle temellendirmiş olur. Bilimsel hukuk kuramı tarafından hukuk öznesinin sadece yapay bir kurguymuş gibi ele alınmasıyla, ana akım ekonomi politik teorilerin parayı sadece yapay bir kurgu olarak ele alması arasında paralellik kurar.¹²⁷

¹²⁴ PASUKANIS, 2013, sf. 111.

¹²⁵ PASUKANIS, 2013, sf. 113.

¹²⁶ PASUKANIS, 2013, sf. 120.

¹²⁷ PASUKANIS, 2013, sf. 119. Marx, kapitalist üretim tarzının incelemesine meta ile başladıktan sonra, metanın emek ürünü olması dolayısıyla değer taşıyıcısı olduğunu gösterir. Daha sonra ise bu değer biçiminin geçirdiği değişimleri tarihsel olarak izleyerek, para biçiminin oluşumunu maddi gerçekliğiyle ortaya koyar: “Altının diğer metaların karşısına para olarak çıkmasının tek nedeni, daha önce meta olarak onların karşısında durmuş olmasıdır. Diğer bütün metalar gibi altın da, ister münferit

Pasukanis, insanın iç hukuk öznesi olarak, hukuksal biçim içerisinde, tek bir statü altında ve eşitlik esasına göre ortaya çıkışını bu şekilde açıklamıştır. Hukuksal özne kavramının, soyut bir hukuk kavramı olması dolayısıyla, sistematik ve mantıksal anlamı değişmeksizin hukukun herhangi bir alanında kullanılabilen bir kavram olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁸ Peki bu açıklamalar ışığında, uluslararası hukuk sisteminde, yine eşitlik esasına göre tek bir statü tarafından içerilen ulus-devletlerin statüsünün maddi gerçekliğine dair neler söyleyebiliriz? Bu yönde yapacağımız çıkarımlara geçmeden önce bölüm kapsamında yapacağımız tartışmaların ikinci çizgisini oluşturan, uluslararası hukuk sisteminde süje sıfatı kazanma konusunu inceleyeceğiz. Zira bu incelememiz, Pasukanis'in savlarından devletlerin egemen eşitliği ilkesine dair yapacağımız çıkarımlarda rol oynayacaktır.

Uluslararası hukuk öznesinin üzerinden anlam kazandığı maddi gerçekliği açıklamak bakımından, hukuk sistemi içerisinde süje konseptinin geçirdiği değişimleri tarihsel olarak incelememiz gerekmektedir. Uluslararası hukukun Avrupalı devletler arasındaki gelişimiyle, Avrupalı olmayan devletler, özellikle üçüncü dünya ülkeleri bakımından gelişiminin farklı bir seyir izlediğini daha önce ortaya koymuştuk.¹²⁹ Söz konusu eşitsiz gelişim, uluslararası hukuk kişiliği bakımından da geçerlidir. Avrupalı devletler ile üçüncü dünya devletlerinin girdiği ilişkilerde, uluslararası hukuk kişiliği üzerine yapılan tartışmaları incelemek, bu konseptin maddi gerçekliğini açıklamak bakımından yararlı olacaktır.

mübadele işlemlerinde münferit eşdeğer, ister diğer meta eş değerlerin yanı sıra özel eş değer niteliğiyle olsun, eş değer olarak görev yapmaktaydı. Giderek daha dar ya da geniş çevrelerde genel eş değer olma işlevini üstleniyordu.” **MARX**, 2011, sf. 80.

¹²⁸ **PASUKANIS**, 2013, sf. 41.

¹²⁹ Yukarıda Bkz.: Milletler Cemiyeti dönemini incelediğimiz 2. Bölüm başlık II.

Hayatına doğal hukuk argümanlarıyla başlayan uluslararası hukuk doktrininde, ilk etapta dünya toplumları arasında herhangi bir kriter üzerinden bir ayırım yapılmamıştır.¹³⁰ On dokuzuncu yüzyılda uluslararası hukuku egemenin iradesinden üreterek yeniden kurgulayan uluslararası hukukçular ise Avrupalı devletler ile, Avrupalı olmayan devletler arasında net bir ayırım ortaya koyarlar.¹³¹ Bu ayırım ‘medeni olma’, yani kapitalist Avrupa toplumlarının gereklilikleriyle uyumlu olma kriteri üzerinden yapılırken, aynı kriter uluslararası hukuk kişisi olarak tanınmak bakımından da geçerli olmuştur.¹³² Dolayısıyla söz konusu dönemde pek çok sömürge rejimi altındaki ülke ‘medeni olma’ kriterini karşılayamadığı için uluslararası hukuk sisteminde bir süje olarak yer alamamış, bir nesne olarak düzenlenmiştir.¹³³

Avrupalı olmayan devletler, uluslararası hukuk alanından dışlanmıştır fakat bununla birlikte Avrupalı devletler ile sömürge ülkeleri arasında çoğu zaman kuvvet kullanarak ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunarak pek çok anlaşma akdedilmiştir.¹³⁴ Söz konusu anlaşmalar, Avrupalı devletlere birtakım ticari

¹³⁰ ANGHIE, 2004, sf. 53.

¹³¹ Wheaton, bütün dünya için geçerli tek bir uluslararası hukuk olmadığını belirttikten sonra, uluslararası kamu hukukunun, küçük istisnalarla birlikte geçmişte ve mevcut durumda Avrupalı, medeni ve Hristiyan toplumlarla sınırlı olarak geçerli olduğunu söyler. (Henry **WHEATON**, **Elements of International Law**, Little, Brown and Company, Boston, 6. Basım, 1855, sf. 16.) Cornelius van Bynkershoek ise uluslararası hukukun mantığın ışığında, devletler arasında gözlemlenen hukuk olduğunu belirttikten sonra, burada esas alınacak devletlerin özellikle medeni devletler olacağını söyler. (**De Foro Legatorum**, Vid. Supra.) (Akt.: **WHEATON**, 1855, sf. 16)

¹³² Gerrit W. **GONG**, **The Standard of ‘Civilization’ in International Society**, Oxford University Press, New York, 1. Basım, 1984, sf. 24.

¹³³ ANGHIE, 2004, sf. 38.

¹³⁴ ANGHIE, 2004, sf. 72. Dönemin pozitivist hukuk anlayışı, kuvvet kullanarak ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunarak akdedilen anlaşmaları geçersiz saymıyordu. (**GONG**, 1984, sf. 43)

ayrıcalıklar (kapitülasyonlar) tanıyan, Avrupalı devletler ile sömürgeler arasındaki ticari ilişkileri düzenleyen andlaşmalardır. Uluslararası hukuk alanından dışlanan, egemen bir devlet sıfatıyla sistemin içerisinde yer alması engellenen üçüncü dünya ülkelerinin akdettiği anılan andlaşmaların hukuki niteliği pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir.¹³⁵ Sömürge ülkelerindeki ticari hakların çoğu zaman birden fazla Avrupalı devlet arasında çıkar çatışmasına yol açtığı göz önünde bulundurulduğu zaman, uluslararası sistem bakımından, Avrupa devletleri ile sömürge ülkelerindeki liderler arasında akdedilen söz konusu andlaşmaların tartışmalı niteliğinin giderilmesi gerekliliği görülür. Bu gereklilik, sömürge ülkelerinin çeşitli yollarla uluslararası hukuk sistemine dahil edilmesiyle ve esas olarak tanıma konseptiyle giderilmiştir.¹³⁶

Oppenheim, koruma rejimi altındaki devletlerin (*protectorate*), tam egemenlik yetkisini kaybederek yarı egemen konumuna geldiklerini belirtir. Bu siyasi yapıların andlaşma yapmaya, diplomatik temsilci göndermeye yetkili olup olmadıklarını genel bir ilke olarak ortaya koyamayacağımızı, bunun için özel olarak koruyan devlet ile koruma altındaki devlet arasındaki andlaşmaya bakmamız gerektiğini söyler.¹³⁷ Koruma rejimine dair genel açıklamaları yaptıktan sonra, koruma altındaki Avrupalı olmayan devletlerin hukuki durumuna dair açıklamalar yaparken, Hristiyan olmayan söz konusu devletlerin koruma rejimi getiren andlaşmadan bağımsız olarak uluslar ailesinin (*Family of Nations*) bir üyesi olmadıklarını, bundan da öte uluslar ailesi

¹³⁵ Anılan andlaşmaların hukuki niteliği tartışmalıdır, zira andlaşma akdetme yetkisi, egemenliğin ve bağımsızlığın önemli bir işaretidir. (Anthony **CARTY**, **The Decay of International Law?: A Reappraisal of the Limits of Legal Imagination in International Affairs**, Manchester University Press, Manchester, 1. Basım, 1986, sf. 65)

¹³⁶ **ANGHIE**, 2004, sf. 75.

¹³⁷ Lassa F. **OPPENHEIM**, **International Law: A Treatise. Volume I (of 2) Peace**, Longmans, Green and Company, Londra, 2. Basım, 1912, sf. 143.

içerisinde herhangi gerçek bir konumlarının bulunup bulunmadığının dahi tartışmalı olduğunu belirtir.¹³⁸ Bununla birlikte Oppenheim, sömürge devletleri ile Avrupalı devletler arasında yapılan andlaşmaların geçerli olduğunu ve andlaşmayı tanıyan üçüncü devletler için de bağlayıcı olacağını kabul eder, ancak tanımayan devletler için nasıl bir sonuç doğuracağına değinmez.¹³⁹

Benzer bir bakış açısına dönemin hakemlik kararlarında da rastlamak mümkündür. Uluslararası Sürekli Hakemlik Mahkemesi'nde görülen Palmas Adası Davasında¹⁴⁰ hakem Max Huber, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi tarafından mahkemeye sunulan, şirket ile yerel liderler arasında akdedilen andlaşmaları değerlendirirken, yerli yapıların uluslararası toplumun üyesi olmadıklarını tespit etmiş¹⁴¹, ancak yine de şirket ile söz konusu yerli yapılar arasında yapılan andlaşmaların değerlendirme dışı tutulamayacağını belirtmiştir.¹⁴² Görüldüğü üzere anılan yaklaşımda ilk olarak uluslararası kişilik yok sayılırken, ticari ilişkileri düzenleyen ve Avrupalı devletlere bu kapsamda belli haklar tanıyan sözleşmeler geçerli sayılmaktadır. Andlaşma akdetmenin egemenliğin ve bağımsızlığın önemli bir simgesi olduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman diyebiliriz ki yerli birimlerin uluslararası kişiliği, Avrupalı devletlerle girdikleri ticari ilişkiler kapsamında oluşmaktadır.

¹³⁸ **OPPENHEIM**, 1912, sf. 144.

¹³⁹ **OPPENHEIM**, 1912, sf. 145.

¹⁴⁰ Island of Palmas Case (USA v. Netherlands) (1928). RIAA, Vol. II, XX, 2006, sf. 829-871. (Bkz.: http://legal.un.org/docs/?path=../riaa/cases/vol_II/829-871.pdf&lang=O) (erişim tarihi:01.07.2017) (Metnin devamında Palmas Adası Davası olarak anılacaktır.)

¹⁴¹ Palmas Adası Davası, 2006, sf. 858.

¹⁴² Palmas Adası Davası, 2006, sf. 859.

Yine aynı şekilde, söz konusu yaklaşıma, tanıma doktrininde de rastlamak mümkündür. Uluslararası hukuk, medeni olma kriteri üzerinden Avrupa devletlerine özgülendirken, aynı kriter Avrupalı olmayan toplumlar için söz konusu devletlerarası sisteme dahil olmak adına, atılması gereken adımlar konusunda rehber işlevi görmüştür.¹⁴³ Medeni olma kriterini belirleyen ise hâkim üretim biçimi ve bu biçimle birlikte şekillenen siyasal ve sosyal yapıdır. Avrupa’da kapitalist üretim biçimi hakimken ve bu üretim biçiminin gerekliliklerine uygun olarak güçlü merkezi otoriteler ve gelişmiş hukuk sistemleri bulunmaktayken, Avrupalı olmayan toplumlarda daha ilkel üretim biçimlerine rastlanmaktadır ve bu devletlerin kapitalist ekonomiyle hukuken eşit olarak eklemlenebilmelerine olanak sağlayacak siyasi ve sosyal yapı mevcut değildir. Yani denilebilir ki üçüncü dünya ülkelerinin kapitalist dünya ekonomisiyle eklemlenmekte gösterdikleri yetersizlik, onların hukuken eşit bir süje olarak devletlerarası sisteme dahil olmasını engellemiştir.

Avrupalı olmayan devletlerin eşit ilişki kurma konusundaki yetersizliğini, dolaylı yollardan da olsa, Lorimer de belirtmiştir. Lorimer, tanımayı uluslararası hukukun kurucu ögesi olarak işlemiştir.¹⁴⁴ Bu tutum, uluslararası hukuku egemenin iradesinden türeten pozitivist hukuk anlayışıyla uyumludur.¹⁴⁵ Lorimer, tanıma doktrinini işlerken insanlığın mevcut durumunda, medeni, barbar ve ilkel olmak üzere üçe bölünmüş olduğunu tespit eder ve son iki grubu tam bir uluslararası hukuk

¹⁴³ GONG, 1984, sf. 8.

¹⁴⁴ Lorimer uluslararası hukuk doktrininin, asıl olarak üç doktrinden oluştuğunu söyler: tanıma doktrini, tanıma doktrininden doğan normal ilişkilerin doktrini ve tanıma doktrininden doğan normal olmayan ilişkilerin doktrini. James **LORIMER**, **The Institutes of the Law of Nations: A Treatise of the Jural Relations of Separate Political Communities**, William Blackwood and Sons, Edinburgh, 1. Basım, 1883, sf. 3-4.

¹⁴⁵ ANGHIE, 2004, sf. 98.

kişiliğini haiz olmaktan dışlar.¹⁴⁶ Bunu ise, söz konusu toplulukların karşılıklı irade uyumu (*reciprocating will*) sağlayamamasına bağlar.¹⁴⁷ Karşılıklı irade uyumu kavramı, Lorimer'in teorisinde önemli bir yer tutar. Sözleşme düzenini akla getiren kavramı, bu çağrışıma denk bir şekilde ekonomideki karşılıklı ihtiyaçların uyumuna atıfla açıklayan Lorimer, hakların ve yükümlülüklerin birbirinden ayrılmaz bir görünüm arz etmesini de anılan kavrama bağlar.¹⁴⁸ Yani denilebilir ki barbar ve ilkel toplumlar, karşılıklı ihtiyaçların giderilmesine dönük bir uluslararası düzende yer alma kapasitesine sahip olmadıkları için tam bir uluslararası kişiliği haiz olamayacaklardır.

Tanım konseptinin hukuken belirli kriterleri bulunduğunu savunan Lauterpacht, söz konusu kriterleri bağımsız bir hükümet, etkili bir otorite ve belirli bir ülke olarak ortaya koyar.¹⁴⁹ Lauterpacht, Lorimer'in ve onu takip eden diğer 19.yy. pozitivist hukukçularının aksine, anılan üç kriterin ötesinde, medeni olma ya da olmamanın, dinin ya da politik sistemin belirleyici bir kriter olarak kullanılamayacağını savunur.¹⁵⁰ Ancak bu iktidar tipinin de Avrupalı olduğu, Avrupalı bir üretim biçimi olan kapitalizm ile birlikte ortaya çıktığı ve kapitalist üretim biçimi ile birlikte dünya geneline yayıldığı göz önünde bulundurulduğu zaman, Lauterpacht'ın kriterlerinin de bir yönüyle medeniyet denetimi yaptığı görülecektir.

¹⁴⁶ LORIMER, 1883, sf. 101-102.

¹⁴⁷ LORIMER, 1883, sf. 112.

¹⁴⁸ LORIMER, 1882, sf. 109.

¹⁴⁹ Hersch LAUTERPACHT, "Recognition of States in International Law", **The Yale Law Journal**, 53, 1944, sf. 413.

¹⁵⁰ LAUTERPACHT, 1944, sf. 408.

Sömürge ülkelerinin uluslararası hukuk kişiliğine dair tarihsel süreç içerisinde yapılan tartışmaları toparlamamız gerekirse, diyebiliriz ki sömürge ülkelerinin uluslararası hukuk kişiliğinde belirleyici olan emperyalizmle birlikte dünyaya yayılan kapitalist ekonomiyle girdikleri ilişki kapasitesi olmuştur. Temelde uluslararası hukuk sisteminden dışlanan mevzubahis toplumlar, Palmas Adası Davası'nda gördüğümüz gibi kapitalist sistemle sözleşme temelli bir uyum sergileyebildikleri oranda sisteme dahil olmuşlardır.

Pasukanis'in açıklamalarını hatırlayacak olursak, bu durumun onun hukuk öznesini meta mübadelesi üzerinden temellendiren yaklaşımıyla uyumlu olduğu görülecektir. Denilebilir ki Avrupalı devletler ile üçüncü dünya devletleri arasındaki hukuki ilişkiler, maddi ilişkiler tarafından öncelenmektedir. Mevzubahis maddi ilişkiyi tekil bir sözleşme ve tek bir mübadele ilişkisi üzerinden düşünmek doğru olmaz, ancak genel olarak ekonomik sistemle uyum sağlayabilmeleri oranında, üçüncü dünya devletleri de tam bir kişiliği haiz, eşit bir süje olarak uluslararası hukuk sistemine dahil olmuşlardır. Üçüncü dünya devletleri var olan bir sistem içerisinde sonradan süje olarak yer almaya başladıkları için, anılan sürecin izlenmesi, maddi ilişkiler ile hukuki ilişkilerin karşılıklı gelişimini daha rahat görmemizi sağlar, ancak bu çıkarımızı sadece üçüncü dünya devletleriyle sınırladığımız anlamına gelmez. Genel olarak uluslararası hukuk sistemi içerisinde eşitlik esasına göre varlığını sürdüren süjelerin varlığını bu maddi temel üzerinden açıklamak mümkündür.

III. DEVLETLERİN MÜNHASIR YETKİSİNE GİREN KONULARDA BAĞIMSIZ OLARAK KARAR ALMASI VE DIŞ POLİTİKASINI BELİRLERKEN BAĞIMSIZ OLMASI

Egemenliğin, iç ve dış olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulduğunu belirtmiştik. Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, teorik olarak bir devletin egemenliğin her iki kısmı bakımından da özgür ve bağımsız olmasını garanti altına alır. İlkenin söz konusu görünüş şekli BM Şartı md.2/7 ile hüküm altına alınmıştır:

“...İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke, VII. Bölüm'de öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.”

Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bu sonucu, ayrıntılı olarak bir BM Genel Kurul kararına da konu olmuştur; 21 Aralık 1965 tarihli Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Kabul Edilemezliğine Ve Bağımsızlıkları İle Egemenliklerinin Korunmasına Dair Deklarasyon.¹⁵¹ Deklarasyon hukuki dayanağını açıklarken, BM'nin savaşı, saldırı ve barışa karşı tehditleri önlemeyi amaçlayan bir örgüt olarak dayandığı temel ilkeler arasında devletlerin egemen eşitliği ilkesine de işaret eder. Ayrıca örgütün amaçlarının ve ilkelerinin gerçekleştirilmesi için, devletlerin iç ve dış ilişkilerine müdahale etmemenin hayati bir önemi haiz olduğunu kayıt altına alır.

¹⁵¹ Declaration On The Inadmissibility Of Intervention In The Domestic Affairs Of States And The Protection Of Their Independence And Sovereignty (GA Res. 2131(XX) (Bkz.: <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>) (erişim tarihi:24.06.2017).

Deklarasyonda, silahlı müdahalenin kabul edilemezliği üzerinde de yoğun bir şekilde durulmuştur. Silahlı müdahaleler, bir devletin iç ve dış ilişkilerine müdahale etmenin önemli bir yüzünü oluşturduğu için, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin söz konusu görünüş şeklinin, kuvvet kullanma yasağıyla da sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Bir devletin iç ve dış ilişkilerine müdahale etmenin hukuk dışı kabul edilmesinin işlendiği bir diğer BM Genel Kurul kararı ise, 24 Ekim 1970 tarihli BM Şartı Bağlamında Devletler Arasında Dostane İlişkileri ve İşbirliğini Konu Alan Uluslararası Hukuk Prensiplerine İlişkin Deklarasyon'dur.¹⁵² Anılan kararda, *'Hiçbir devlet veya devletler grubu, doğrudan veya dolaylı olarak, herhangi bir sebeple, diğer herhangi bir devletin iç işlerine veya dış işlerine müdahale etme hakkına sahip değildir. Bundan Dolayı silahlı müdahale ve diğer bütün müdahale çeşitleri veya devletin şahsiyetine karşı veya siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlarına karşı tehdit teşebbüsleri milletlerarası hukuku ihlal eder.'*¹⁵³ hükmüne yer verilirken, bildirinin dayandığı uluslararası hukuk ilkeleri arasında devletlerin egemen eşitliği ilkesine yer verilmiştir.

Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin, bir devletin iç ve dış ilişkilerine müdahale etmemeye dayanan bu görünüş şekli, UAD'de görülen davalarda da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Divan, daha önüne gelen ilk uyuşmazlık olan Korfu Boğazı

¹⁵² Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations (GA Res. 2625(XXV) Bkz.: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>) (erişim tarihi:24.06.2017)

¹⁵³ Çeviri: GÜNDÜZ, 2014, sf. 134.

Davası'nda¹⁵⁴, müdahale etmeme ilkesinin uluslararası hukukun önemli bir ilkesi olduğuna hükmetmiştir.¹⁵⁵ Çokça incelenmiş bir karar olan Nikaragua Davası'nda¹⁵⁶ Nikaragua, ABD'nin gerçekleştirdiği eylemlerin uluslararası hukuka aykırılığını iddia ederken, müdahale etmeme ilkesine sıkça başvurmuştur.¹⁵⁷ Aynı kararda Divan tarafından ise, müdahale etmeme ilkesinin devletlerin egemen eşitliği ilkesinin doğal bir sonucu olduğuna hükmedilmiştir.¹⁵⁸

Müdahale etmeme ilkesi, uluslararası toplumun birbirinden ayrılmış, bağımsız devletlerden oluştuğunu tespit ederek ilkeye hukuki bir zemin hazırlayan Vattel'den beri, uluslararası hukukun temel bir ilkesi olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁹ İlke böylesine köklü ve bu derece temel bir önemi haiz olmasına rağmen, müdahalelerin uluslararası ilişkilerin önemli bir konseptini oluşturması bilinen bir gerçektir.¹⁶⁰ Bu durum, devletlerin egemen eşitliğine aykırılık oluşturan konseptleri inceleyeceğimiz son

¹⁵⁴ Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merits, Judgment, **ICJ Reports** 1949, sf. 4. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-BI.pdf>) (erişim tarihi: 15.07.2017) (Metnin devamında Korfu Boğazı Davası olarak anılacaktır.)

¹⁵⁵ Korfu Boğazı Davası, 1949, sf. 35.

¹⁵⁶ Case Concerning Military And Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, **ICJ Reports** 1986, sf. 14. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 15.07.2017) (Metnin devamında Nikaragua Kararı olarak anılacaktır.)

¹⁵⁷ Nikaragua Kararı, 1986, sf. 19, para. 15.

¹⁵⁸ "...It has moreover been presented as a corollary of the principle of the sovereign equality of States." Nikaragua Kararı, 1986, sf. 106, para. 202.

¹⁵⁹ Francis Harry **HINSLEY**, **Power and the Pursuit of Peace**, Cambridge University Press, Cambridge, 1. Basım, 1967, sf. 165.

¹⁶⁰ **CARTY**, 1986, sf. 87.

bölümümüzde, insancıl müdahaleye ve koruma sorumluluğuna değineceğimiz alt bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

IV. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER NEZDİNDE EŞİTLİK

Devletlerin uluslararası örgütler nezdinde temsili bakımından, devletlerin egemen eşitliği ilkesi tek geçerli ilke değildir. Hatta ilkenin hâkim konumda olmadığını dahi söylemek mümkündür. Her bir devlete aynı şekilde muamele edilmesine dayalı ve her bir devlete eşit oy hakkının tanındığı sistem devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile temellendirilirken, devletlerin zenginlikleri, askeri güçleri, ithalat ve ihracat hacimleri gibi farklılıklarına dayanarak onlara göreceli yetkiler tanıyan sistem farklılaşan sorumluluklar ilkesine(*the differential responsibilities principle*), bölgesellikleri ön plana çıkararak temsili düzenleyen sistem ise bölgesellik ilkesine(*the regionalism principle*) dayanmaktadır.¹⁶¹

Bir uluslararası örgütün farklı organlarında, temsil bakımından farklı ilkelerin geçerli olması söz konusu olabilir. Genellikle örgütlerin ana organlarında bütün devletlerin eşit temsiline dayanan, egemen eşitlik ilkesinin esas alındığı temsil biçimi kabul görürken, özellikle evrensel bazda faaliyet gösteren uluslararası örgütlerin ana organları dışındaki, yürütme yetkilerini haiz organlarında bütün devletlerin temsil edilemeyeceği kabul edilmektedir.¹⁶² Bu organlarda temsil bakımından ise diğer iki ilke ön plana çıkmaktadır. Esasen bölgesel temsil ilkesi ile farklılaşan sorumluluklar

¹⁶¹ Jacob Katz **COGAN**, “Representation and Power in International Organization: The Operational Constitution and Its Critics”, **A.J.I.L.**, 103(2), 2009, sf. 212.

¹⁶² Henry G. **SCHERMERS**, Niels M. **BLOKKER**, **International Institutional Law**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 4. Basım, 2003, sf. 219.

ilkesi birbirleriyle iç içe geçmiş vaziyettedir. Zira iki ilke de ülkelerin özgül çıkarları ekseninde geçerlilik kazanırlar. Bu itibarla bölgesellik ilkesinin, katı bir coğrafi benzerlik yerine, benzeşen çıkarlar ekseninde anlam kazandığını söyleyebiliriz.¹⁶³

Temsile ilişkin ilkeler bakımından, örgütlerin organları arasında yaptığımız ayırma ek olarak, örgüt türleri arasında da ayırım yapmak mümkündür. Siyasi örgütlerde temsile ilişkin olarak, devletlerin egemen eşitliği ilkesi geniş ölçüde geçerli kabul edilirken, finansal örgütlerde ve ticari örgütlerde farklılaşan sorumluluklar ilkesi geçerlilik alanı bulmaktadır.¹⁶⁴ Bu durum hukuk öznesinin maddi gerçekliğine ilişkin yaptığımız açıklamalarla da uyumludur. Finansal ve ticari örgütlerde devletin yetkisi söz konusu ekonomik sistemde kapsadığı yerle orantılı olarak belirlenirken, temsil edilen hukuk özneleri olarak devletler yine aynı oranda farklılaşmaktadır. Üretim kapasitesi, ithalat ve ihracat hacmi gibi değerler ise devletlerin ekonomik sistemde kapsadığı yeri belirlemede somut parametreler olarak kullanılmaktadır.

Siyasi örgütlerde temsil bakımından, devletlerin egemen eşitliği ilkesiyle çatışmalı görünüm arz eden bir durum olarak, BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliğine ve bu daimî üyelerin yetkilerine değinebiliriz. Örgütün hızlı ve etkili bir şekilde karar alabilmesi için oluşturulan Güvenlik Konseyi, BM'nin temel amaç olarak ortaya koyduğu uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında¹⁶⁵ esas yetkili organdır ve anılan amacı gerçekleştirmek adına aldığı kararların bütün örgüt adına alındığı kabul edilmektedir.¹⁶⁶ Söz konusu yetkisinin ve örgüt içerisindeki konumunun yanı sıra,

¹⁶³ SCHERMERS VD., 2003, sf. 220.

¹⁶⁴ COGAN, 2009, sf. 238-239.

¹⁶⁵ BM Şartı md. 1/1.

¹⁶⁶ BM Şartı md. 24/1.

kararlarının bağlayıcı nitelikte olması da Güvenlik Konseyi'ni önemli kılan bir diğer husustur.¹⁶⁷ ABD, Büyük Britanya, Çin, Fransa ve Rusya'nın temel önemi haiz organda daimi üyeliğinin bulunması¹⁶⁸ ve bu üyelerin usule ilişkin konular dışında kalan tüm meselelerde alınacak olan kararları veto yetkisinin bulunması¹⁶⁹, söz konusu devletlerin kullandığı yetki itibariyle devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile çelişkili bir görünüm arz etmektedir.

BM sistemi içerisinde devletlerin egemen eşitliği ilkesini incelerken değindiğimiz üzere gerek örgütün kuruluş aşamasında gerekse BM Şartı'nda ilke temel önemi haiz bir yer işgal etmektedir. Ancak Güvenlik Konseyi'ne üyelik konusunda ve oylama aşamasında belli devletlere verilen yetki, pek çok yazar tarafından devletlerin egemen eşitliğini merkeze alan bu yaklaşımla çelişkili olarak değerlendirilmiştir.¹⁷⁰

Daimî üyeler ve bu üyelerin yetkileri bir yana, Güvenlik Konseyi'nin yetkilerinin genel olarak devletlerin egemen eşitliği ilkesi bakımından sorunlu olduğunu tespit etmek mümkündür. Koskenmiemi, Güvenlik Konseyi'ni bir barış teknisyeni ve polis gücü olarak ele alır.¹⁷¹ Kelsen, daha önce BM'nin kuruluş sürecine dair yaptığımız açıklamalarda ele aldığımız Moskova Deklarasyonu¹⁷² sonrasında

¹⁶⁷ BM Şartı md. 25.

¹⁶⁸ BM Şartı md. 23/1.

¹⁶⁹ BM Şartı md. 27/3.

¹⁷⁰ Ram P. ANAND, **Sovereign Equality of States in International Law**, Hope India Publications, Delhi, 1. Basım, 2008, sf. 33. Herbert WEINSCHTEL, "The Doctrine of The Equality of States and Its Recent Modifications", **A.J.I.L.**, 45, 1951, sf. 427-428.

¹⁷¹ Martti KOSKENMIEMI, "The Police in the Temple-Order, Justice and the UN: A Dialectical View", **E.J.I.L.**, 6, 1995, sf. 344.

¹⁷² Bkz. yukarıda 2. Bölüm başlık IV.

kaleme aldığı makalesinde, devletlerin egemen eşitliği ilkesine yapılan vurgu ışığında, uluslararası barış ve güvenliğin kurulmasına ve sürdürülmesine hizmet edecek yeni uluslararası örgütün olası yetkilerini inceler ve incelemesi sonucunda, inşa edilecek merkezi bir idari gücün, bir polis gücünün devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile bağdaşmayacağı sonucuna ulaşır.¹⁷³ Güvenlik Konseyi'nin yetkilerinin bütün olarak egemenlik ve egemen eşitlikle çatışmalı niteliği göz önünde bulundurulduğu zaman, mevzubahis önemli yetkilerin dağıtımı sırasında daimi üyelik konseptine başvurulmasının ve söz konusu daimi üyelere özel yetkiler verilmesinin tartışmalı yanı daha net olarak ortaya çıkacaktır.

Bu durum BM'nin kuruluşundan itibaren olmasa da üye sayısının artmasından itibaren, Güvenlik Konseyi bakımından pek çok reform tartışmasını da beraberinde getirmiştir.¹⁷⁴ Ancak bütün problemleri yanlarına rağmen barış ve güvenliği korumak adına yetkili hiçbir organ olmamasındansa, Güvenlik Konseyi'nin var olmasının daha iyi olacağı genel olarak ifade edilmektedir.¹⁷⁵ Bu razı olma halinin temelinde, klasik hukuk dogmatikliği içerisinde yapılan eleştirilerin taşıdığı sınırlılıklar yatmaktadır. Daha ileri bir eleştirel bakış açısı geliştirilebilmesi için Güvenlik Konseyi'nin şiddet kullanma tekeli elinde bulundurması ve söz konusu yetkiyi kullanım biçimi, ekonomi-politik yön başta olmak üzere farklı yönlerden incelemeye tabi tutulmalıdır.

¹⁷³ Hans **KELSEN**, "The Principle of Sovereign Equality of States as a Basis for International Organization", **The Yale Law Journal**, 53(2), 1944, sf. 215.

¹⁷⁴ Güvenlik Konseyi reformu tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Bardo **FASSBENDER**, **UN Security Council Reform and the Right of Veto: A Constitutional Perspective**, Kluwer Law International, Lahey, 1. Basım, 1998. Dim **BOURANTONIS**, **The History and Politics of UN Security Council Reform**, Routledge, Londra, 1. Basım, 2005.

¹⁷⁵ Bardo **FASSBENDER**, "The Security Council: Progress is Possible but Unlikely", der. A. **CASSESE**, **Realizing Utopia**, Oxford University Press, Oxford, 1. Basım, 2012, sf. 52.

Ancak bu yönde bir inceleme çalışmamızın sınırlarını aşacaktır. Dolayısıyla siyasi örgütlerde ve genel olarak uluslararası örgütlerde temsil ile devletlerin egemen eşitliği ilkesi ilişkisine dair yaptığımız çıkarımları burada noktalayabiliriz.

V. ULUSLARARASI MAHKEMELER ÖNÜNDE EŞİTLİK

Devletlerin uluslararası mahkemeler önünde eşit statüde oluşu, egemen eşitlik ilkesinin uluslararası hukuk uygulamasındaki başlıca sonuçlarından birisidir. Uluslararası mahkemeler önünde eşitliği düzenleyen açık bir hüküm bulunmama ile birlikte, bu konuda dolaylı hükümlere rastlamak mümkündür. Ayrıca mahkeme önünde eşitlik, pek çok farklı uluslararası mahkeme kararında da işlenmiştir. Bölüm kapsamında öncelikle bu tarz düzenlemelerin örneklerini inceleyeceğiz. Daha sonra söz konusu düzenlemeler ile, egemen eşitlik ilkesine dair yaptığımız açıklamalar arasında rabıta kuracağız.

Uluslararası mahkeme denilince ilk akla gelen mahkeme olarak UAD'nin Statüsünde, divanın önüne gelen davalarda tarafların eşitliğine dair doğrudan bir hüküm bulunmasa da dolaylı hükümler mevcuttur. Ayrıca, tarafların eşitliğini sağlamaya dönük uygulamalara da hükmedilmiştir. Öncelikle UAD Statüsü md. 35/2:

“... 2. Divan'ın hangi koşullarda öteki devletlere de açık olacağı, yürürlükteki andlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak üzere Güvenlik Konseyi'nce belirlenir; ancak bu koşullar hiçbir durumda tarafları Divan önünde eşitsiz bir konuma sokmayacaktır. ...”¹⁷⁶ hükmüyle, Divan önüne gelen uyuşmazlıklarda tarafların eşit konumda bulunmasının önemini dolaylı olarak ortaya koyar. Divan'ın kendisi de

¹⁷⁶ Çeviri: GÜNDÜZ, 2014, sf. 170.

hükümü, aynı yönde, Divan'ın önüne gelen uyuşmazlıklarda tarafların eşitliğine gönderme yapan dolaylı bir hüküm olarak yorumlamıştır.¹⁷⁷

Bunun yanı sıra, *ad hoc* hâkim uygulamasının temelinde de tarafların eşitliğini sağlamaya dönük bir çabanın yattığını söyleyebiliriz. UAD Statüsü md. 31/2-3 şu şekildedir: "... 2. Divan'da taraflardan birinin uyrukluğunda bir yargıç bulunuyorsa, herhangi bir başka taraf, yargıç sıfatıyla oturuma katılmak üzere dilediği kişiyi atayabilir. 3. Divan'da taraflardan hiçbirinin uyrukluğunda yargıç yoksa, taraflardan her biri, bu maddenin 2. fıkrasında öngörülen usul gereğince bir yargıç atayabilir. ..."¹⁷⁸. *Ad hoc* hâkim uygulamasının temel amacının tarafların eşitliğini sağlamak olduğunu söylemek mümkün olmasa da uygulamanın düzenleniş şekli göz önünde bulundurulduğu zaman, tarafların eşitliğinin belirleyici bir rolünün bulunduğu görülmektedir.

UAD kararlarında mahkeme önünde eşitliğe dair yorumlara örnek olarak, Divan'ın 1956 tarihli bir danışma görüşüne değinebiliriz. Divan kararında tarafların eşitliği prensibini, adaletin iyi yönetiminin gerekliliklerine (*requirements of good administration of justice*) dayandırmıştır.¹⁷⁹ Divan daha sonra farklı zamanlarda, farklı kararlarında bu karara atıf yaparak tarafların eşitliği prensibini benzer yönde ortaya koymuştur.¹⁸⁰ Mahkeme, 2012 tarihli bir danışma görüşünde, daha önce andığımız

¹⁷⁷ Judgments of the Administrative Tribunal of the I.L.O. upon complaints made against the U.N.E.S.C.O., Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1956, sf. 85. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/30/030-19561023-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017)

¹⁷⁸ Çeviri: **GÜNDÜZ**, 2014, sf. 169.

¹⁷⁹ Judgments of the Administrative Tribunal of the I.L.O. upon complaints made against the U.N.E.S.C.O., Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1956, sf. 86.

¹⁸⁰ Application for Review of Judgement No. 158 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1973, sf. 180, para. 34. (Bkz.:

1956 tarihli danışma görüşündeki savını tekrar ederek tarafların eşitliğini adaletin iyi yönetiminin gerekliliğine dayandırmıştır; ancak bununla birlikte, mahkemenin içkin hukuki karakterini (*inherent judicial character*) de tarafların eşitliğinin bir gerekçesi olarak belirtmiştir.¹⁸¹

Uluslararası mahkemelerin, önlerine gelen uyuşmazlıkta taraflara eşit muamele etmesi, daha önce işlediğimiz bir husus olan, hukuki biçime göre tarafları oluşturan sùjelerin eşit oluşuyla birlikte, yine aynı hukuki biçim içerisinde mahkemelerin tarafsız oluşundan da kaynaklanmaktadır. Buna göre mahkemeler, kendilerini bir bütün olarak uluslararası topluluğun değerlerinin temsilcisi gibi sunarlar ve hukukta ifadesini bulduğu haliyle genel iradeyi hayata geçirdiklerini savlarlar.¹⁸² Divan'ın, tarafların eşitliği için kaynak olarak gösterdiği 'adaletin iyi yönetimi', 'mahkemenin içkin hukuki karakteri' gibi soyut gerekçeler de bu durumu doğrulayan örnekler olarak yorumlanmaya müsaittir.

<http://www.icj-cij.org/files/case-related/57/057-19730712-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017); Application for Review of Judgement No. 273 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1982, sf. 338, para. 29. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/66/066-19820720-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017); Application for Review of Judgement No. 333 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1987, sf. 70-71, para.93-94. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/72/072-19870527-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017); Judgment No. 2867 of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization upon a complaint filed against the International Fund for Agricultural Development, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 2012, sf. 26, para. 37. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/146/146-20120201-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017)

¹⁸¹ Judgment No. 2867 of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization upon a complaint filed against the International Fund for Agricultural Development, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 2012, sf. 30, para. 47.

¹⁸² **COLLINS**, 2013, sf. 190.

VI. DEVLETLERİN DİĞER DEVLET MAHKEMELERİNİN YARGI YETKİSİNDEN BAĞIŞIK OLMASI

Devletlerin yargı bağımsızlığının hukuki kökeni örf adet hukuku olmakla birlikte¹⁸³, bu alanda imza edilmiş uluslararası sözleşmeler de bulunmaktadır.¹⁸⁴ Devletin yargı bağımsızlığı, bir devletin uluslararası hukukun öngördüğü ölçüde, tüzel kişilik olarak bir diğer devlet üzerinde yargı yetkisini kullanmamasını ifade eder.¹⁸⁵ Söz konusu konsepti tamamlayan devletin cebri icra bağımsızlığı, diplomasi temsilcilerinin bağımsızlıkları gibi bir dizi konsept daha bulunmaktadır. Zira bir devletin üst düzey yöneticilerine ve misyon şeflerine tanınan bağımsızlık da esasen bir devleti temsil ediyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

Devletin yargı bağımsızlığı, egemen eşitlik ilkesiyle ilişkili bir konsepttir.¹⁸⁶ Birbirinden bağımsız egemen otoriteler eşitlik esasına göre varlıklarını sürdürürken, söz konusu otoritelerden birinin, tüzel kişilik olarak devletin ya da onun temsil eden gerçek kişilerin, bir diğer otorite tarafından yargılanması anılan eşitliği ortadan

¹⁸³ DOĞAN, 2008, sf. 187. SUR, 2013, sf. 119. GÜNDÜZ, 2014, sf. 566.

¹⁸⁴ BM Genel Kurulu tarafından 2 Aralık 2004 tarihinde, A/59/38 sayılı karar ile kabul edilerek imzaya açılan Devletlerin ve Mallarının Yargı Bağımsızlığına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/478/54/PDF/N0447854.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 25.07.2017), kapsayıcı olma iddiasındaki bir sözleşme olarak gösterilebilir. Sözleşme, giriş kısmında devletin yargı bağımsızlığının bir uluslararası örf adet hukuku ilkesi teyit eder. Otuz devletin onaylaması ile yürürlüğe girecek sözleşme, hali hazırda yirmi bir devlet tarafından onaylanmış, yirmi sekiz devlet tarafından imza edilmiştir.

¹⁸⁵ ÜNAL, 2005, sf. 231. DOĞAN, 2008, sf. 186. PAZARCI, 2012, sf. 158. SUR, 2013, sf. 119. GÜNDÜZ, 2014, sf. 565.

¹⁸⁶ ÜNAL, 2005, sf. 230. DOĞAN, 2008, sf. 187. SUR, 2013, sf. 119.

kaldıracaktır. Yani denilebilir ki devletin yargı bağısıklığı, egemen eşitlik ilkesinin temsil ettiği uluslararası düzenin doğal sonuçlarından birisidir.

Devletin yargı bağısıklığı konsepti, egemen eşitlik ilkesiyle ilişkisiyle birlikte UAD'nin Devletin Yargı Bağısıklığı Kararına¹⁸⁷ konu olmuştur. Karara konu uyuşmazlıkta, İtalya mahkemelerince Almanya'nın 1943-1945 yılları arasında, İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'da gerçekleştirdiği eylemler yargılama konusu yapılmış ve daha sonra İtalya mahkemelerince Almanya mahkûm edilerek, İtalya'daki bir Alman mülkü hakkında tasarrufta bulunulmuştur. Divan, kararında yargılaması yapılan eylemleri değerlendirme konusu dahi etmeden, İtalyan mahkemelerince Alman devletinin yargılanmasını devletin yargı bağısıklığının ihlali olarak görmüştür.

Divan bu değerlendirmeye ulaşırken, devletin yargı bağısıklığının, devletlerin egemen eşitliği ilkesinden kaynaklandığı çıkarımında bulunmuştur.¹⁸⁸ Bu çıkarımda bulunduktan sonra Divan, iki konsept arasındaki ilişki hakkında detaylı bir açıklama yapmaya girişmiştir ve karmaşık bir mantıksal silsile ortaya koymuştur. Mahkeme öncelikle, egemen eşitlik ilkesinin, her devletin kendi sahası dahilinde egemenliğe sahip olması ve egemenlik sonucunda söz konusu alandaki olaylar ve kişiler üzerinde yargı yetkisine sahip olması üzerinden yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Bunu belirttikten sonra ise, mantıksal silsilesini ortaya koymuştur. Buna göre, devletin yargı bağısıklığına getirilen istisnalar, devletlerin egemen eşitliği ilkesinden bir kopuşa işaret edecektir; bununla birlikte yargı bağısıklığı, bir saha dahilinde oluşan

¹⁸⁷ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment, **I.C.J. Reports** 2012, sf. 99. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 03. 08. 2017) (Metnin devamında Devletin Yargı Bağısıklığı Kararı olarak anılacaktır.)

¹⁸⁸ Devletin Yargı Bağısıklığı Kararı, sf. 123, para. 57.

egemenlikten ve egemenlikten kaynaklanan yargı yetkisinden bir kopuşa işaret edebilecektir.¹⁸⁹

Devletin yargı bağışıklığını, sadece bir devletin mahkemelerinde tüzel kişilik olarak başka bir devletin yargılanamaması şeklinde, dar kapsamlı olarak yorumlamamak gerekir. Kavramın geniş yorumuna göre örneğin, bir devletin mahkemelerinin verdiği kararlar, bir başka devlet bakımından bağlayıcı olmayacaktır. ABD ve Büyük Britanya arasındaki bir uyuşmazlıkta, hakemlik mahkemesinin verdiği bir kararı bu duruma örnek olarak vermek mümkündür.¹⁹⁰ Hakemlik mahkemesi kararında, bir devletin diğer bir devletin yargı yetkisi altına sokulamayacağını belirttiikten sonra, taraflardan birinin, Büyük Britanya'nın mahkemesince bir andlaşmaya getirilen yorumun, diğer taraf, yani ABD bakımından bağlayıcı olmayacağına hükmeder. Hakemlik Mahkemesi, anılan kararının hukuki temeli olarak ise devletlerin hukuki eşitliği yönündeki temel ilkeyi gösterir.¹⁹¹

VII. BİR DEVLETİN KENDİ İRADESİ DIŞINDA VEYA KENDİ İRADESİNE AYKIRI OLARAK OLUŞAN BİR KURALLA BAĞLI TUTULAMAMASI

Hukuku egemenin iradesinden türeten pozitivist anlayıştan kaynağını alan bu ilkenin, asli süjesi eşit devletler olan uluslararası hukuk sisteminin gereklilikleri

¹⁸⁹ Devletin Yargı Bağışıklığı Kararı, sf. 123-124, para. 57.

¹⁹⁰ Jesse Lewis (United States) vs. Great Britain (David J. Adams case) (09.12.1921). **RIAA Vol. VI**, 2006, sf. 17-190. (Bkz.: http://legal.un.org/docs/?path=../riaa/cases/vol_VI/85-93_Jesse.pdf&lang=E) (erişim tarihi: 01.06.2017) (Metnin devamında David J. Adams Davası olarak anılacaktır.)

¹⁹¹ David J. Adams Davası, sf. 89.

dahilinde ortaya çıkan bir ilke olduğu literatürde yaygın olarak kabul edilmektedir.¹⁹² Egemen eşitlik ilkesi ile ilişkili olan mevzubahis ilke, egemen eşitlik ilkesinin betimlediği uluslararası sistemi düzenleyen hukukun teorisi bakımından önem taşır. Buna göre, ilk ve asli süjesi devlet olan, bağımsız devletlerden müteşekkil söz konusu sistem içerisinde hukuk, katı bir biçimde devletlerin iradesinden kaynağını almalıdır.

Divan kararlarını incelediğimiz zaman, ilkeye devletlerin egemen eşitliği ilkesiyle ilişkisi içerisinde, *ad hoc* hâkim Milenko Kreca'nın Soykırım Sözleşmesinin Uygulanması Davası'nda¹⁹³ sunduğu karşı görüşte yer verildiğini görürüz. *Ad Hoc* hâkim Kreca, sunduğu karşı görüşte, Sırbistan'ın Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti (YFSC)'ne halefiyetini ve YFSC'nin taraf olduğu andlaşmaların Sırbistan bakımından bağlayıcılığını tartışırken, bütün andlaşmalar için getirilecek kendiliğinden bir halefiyetin, halef olan devletin zararına olarak, devletlerin egemen eşitliği ilkesine karşıtlık oluşturacağını savunur. Bu anlayışın, normal şartlar altında, rızasını ortaya koyarken bağlanma iradesiyle birlikte birtakım çekinceler ve koşullar öne sürebilecek halef devletin, söz konusu hakkını ortadan kaldırdığı görüşünü belirtir. Dolayısıyla, kendiliğinden halefiyet anlayışının, egemen ve eşit politik yapılar olarak devletlerin ana süjesi olduğu, konsensüse dayalı olarak oluşan uluslararası düzen ile bağdaşmayacağını ileri sürer.¹⁹⁴

¹⁹² **KELSEN**, 1944, sf. 209.

¹⁹³ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Preliminary Objections, Judgment, **I.C.J. Reports** 2008, sf. 412-467. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/118/118-20081118-JUD-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 06.08.2017) (Metnin devamında Soykırım Sözleşmesinin Uygulanması Davası olarak anılacaktır.)

¹⁹⁴ Soykırım Sözleşmesinin Uygulanması Davası (Dissenting Opinion of Judge *ad hoc* Kreca), sf. 614-615, para. 150.

Ad hoc hâkim Kreca'nın görüşlerine temel olarak gösterdiği, egemen ve eşit politik yapılardan oluşan ve sadece bu yapıların hukuk üretme kapasitesine sahip olduğu uluslararası hukuk düzeninin, bugün de aynı şekilde varlığını sürdürdüğünü söylememiz güçtür. Merkezi otoritelerin belirginleşmesi ve güçlenmesi sonucunda, anılan otoritelerin meşruluğunu, onları hukukun tek gerçek kaynağı olarak göstererek yeniden üretme işlevi gören pozitivist hukuk anlayışı da yükselişe geçmiştir. Söz konusu anlayış aynı zamanda 19.yy ile birlikte, doğal hukuk argümanlarından ayrılarak, egemenin iradesine tanıdığı ayrıcalıkla, 'medeni olmayan' dolayısıyla egemen iradenin bulunmadığı üçüncü dünya toplumlarını, uluslararası hukuk alanından dışlayarak, onları uluslararası hukukun nesnesi haline getirmiştir.¹⁹⁵ Dolayısıyla *ad hoc* hâkim Kreca'nın görüşlerine temel olarak gösterdiği uluslararası hukuk düzeninin, esas olarak egemen devletlerin dünyanın sadece belli bir bölümünde bulunduğu bahsedilen dönemde geçerli olduğunu söylememiz mümkündür. Bugün, daha önce uluslararası hukukun nesnesi konumundaki üçüncü dünya ülkeleri çeşitli süreçler sonucunda egemen devletler olarak uluslararası hukuk sistemine dahil olmuşlardır; ancak gerek çeşitli normların evrenselleştirilmesi, gerek müdahaleye olanak sağlayan yeni konseptlerin geliştirilmesi, gerekse küresel çapta etkiler yaratan yeni kurumsal düzenlemelerin yapılması eski düzeni ciddi şekilde değiştirmiştir.

Dolayısıyla diyebiliriz ki, bir devletin kendi iradesi dışında oluşan veya kendi iradesine aykırı olarak oluşan bir kuralla bağlı tutulamaması şeklindeki ilke, böyle bir uluslararası düzenin temel ilkesidir. Bugün söz konusu düzen pek çok bakımdan tartışmaya açılmıştır ve bu itibarla ilkenin de katı bir şekilde yorumlanması mümkün değildir. Günümüzde evrensellik atfedilen, emredici olarak vasıflandırılan kurallar, en

¹⁹⁵ ÖZDEMİR, 2011, sf. 158.

azından teorik düzeyde egemenin iradesinin onayına ihtiyaç duymadığı gibi, egemenin rızası olmamasına rağmen egemene karşı ileri sürülebilmektedir. Son bölümümüz kapsamında, egemen eşitlik ilkesine aykırılık oluşturan konseptler incelenirken, bahsedilen hususlarda da ayrıntılı olarak açıklamalarda bulunulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGEMENLİK KAVRAMI ÜZERİNE YÜRÜTÜLEN TARTIŞMALARIN VE ULUSLARARASI HUKUKTAKİ GELİŞMELERİN EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNE ETKİLERİ

I. GENEL OLARAK

Devletlerin egemen eşitliği ilkesine dair, kavramın tarihsel gelişimini ve uluslararası sistem bakımından sonuçlarını ele alan açıklamalarımızdan sonra, son bölümümüz kapsamında ilkenin günümüz dünyası bakımından değerinin, hatta geçerliliğinin sorgulanmasına yol açan tartışmalara ve gelişmelere ilişkin açıklamalar yapacağız.

İlk bölüm kapsamında egemenlik kavramının ortaya çıktığı maddi koşullara değinilmişti. Burada ise bu koşullar içerisinde egemenliğin nasıl kuramsallaştırıldığını önce klasik biçimiyle ortaya koyacağız. Daha sonra ise söz konusu maddi koşullarda meydana gelen değişimle birlikte, kavramın da hangi ekseninde tartışmaya açıldığını değineceğiz ve bahsedilen tartışmaların, egemen eşitlik ilkesinin güncel durumu bakımından ne ifade ettiğini saptayacağız.

Egemenlik kavramına ilişkin mevzubahis tartışmalara değindikten sonra ise uluslararası hukuktaki çeşitli gelişmeleri inceleyeceğiz. İlk olarak değineceğimiz,

insan haklarının uluslararası dolaşıma girmesi şeklinde özetlediğimiz süreç, genel ve soyut nitelikte olması itibariyle daha sonra açıklayacağımız olguların anlamlandırılmasında da öncelikli bir önem taşımaktadır. Kavramsal bazda düşünüldüğü zaman, insan haklarının Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'nin meşruiyetini üretmekte temel argüman olarak kullanılması, kavramın dolaşıma girmesini izleyen süreçte müdahalelerde insan hakları ihlallerinin temel gerekçe olarak karşımıza çıkması¹⁹⁶ ve *jus cogens*in çoğu zaman insan haklarıyla yoğun ilişki içerisinde bir kavram olarak kurgulanması¹⁹⁷, bu yaklaşımın doğruluğunu destekler niteliktedir.

II. EGEMENLİK KURAMINDAKİ GÜNCEL TARTIŞMALARIN EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNE ETKİLERİ

Yukarıda, birinci bölümde ulus-devletlerin ve devletlerin meşruiyet ideolojisi olarak egemenlik kuramının ortaya çıktığı koşulları inceledik. Söz konusu koşullarda zaman içerisinde meydana gelen değişimlerle birlikte, hem biçim olarak ulus-devlet, hem de egemenlik kuramı ciddi şekilde eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar devletlerarası sistemi ve söz konusu sistemin temelinde yatan bir ilke olarak egemen eşitlik ilkesini de doğrudan etkilemişlerdir. Dolayısıyla söz konusu tartışmalara ayrıntılı olarak değinmek, çalışmamız bakımından zorunludur. Ancak çağdaş tartışmalara değinmeden önce, egemenliğin klasik yorumundan ne anladığımızı da ayrıntılı olarak ortaya koymak daha doğru olacaktır.

¹⁹⁶ Immanuel WALLERSTEIN, *Avrupa Evrenselciliği – Gücün Retoriği*, çev. A.U. KILIÇ, BGST Yayınları, İstanbul, 1. Basım, 2010, sf. 39.

¹⁹⁷ ROTH, 2012, sf. 34.

A. Klasik Anlamda Egemenlik Kavramı

Kapitalizm koşullarında kendisinden beklenen ihtiyaçları karşılayamamaya başlayan feodal düzen ortadan kalkarken, Machiavelli, Bodin, Hobbes gibi düşünürler yeni iktidar anlayışını kuramsallaştırmakla uğraşmışlardır. Locke, Montesquieu, Rousseau ise söz konusu iktidarın kendi içerisinde düzenlenmesi ve sınırlandırılması sorunuyla uğraşmışlardır.¹⁹⁸ Anılan isimler ve öğretileri, modern siyasi düşünüşün doğuşuyla özdeşleşmişlerdir ve söz konusu döneme dair araştırmalarda saydığımız isimlere rastlamamak neredeyse mümkün değildir. Egemenlik de bu dönemde ve aynı düşünüş içerisinde ortaya çıkan bir kavramdır.

Birbiriyle uyum içerisinde hareket eden kral, kilise ve toprak sahipleri hiyerarşisiyle Birleşik Krallığı bir kenara bırakacak olursak, Kıta Avrupası, Roma İmparatorluğu sonrası dönemde merkezi bir otoriteden yoksundu.¹⁹⁹ Yukarıda ademi merkeziyet durumunun koşullarına değinmiştik ve kapitalizm koşullarında söz konusu durumun değişmeye başladığını, merkezileşme eğiliminin ortaya çıktığını belirtmiştik. Merkezileşme sorunuyla kapsamlı bir şekilde uğraşan ilk düşünür İtalyan siyaset bilimci Machiavelli olmuştur. Ticaretin gelişmesiyle beraber zenginliğin önemli ölçüde arttığı ve sermayenin, ticaret sermayesi olarak ortaya çıkmaya başladığı, bağımsız İtalyan kent devletlerinden menkul bir toplumsal düzende eserlerini yazan Machiavelli, siyasi birliğin kurulması ve yönetimin tek bir elde toplanmasına özel bir önem atfeder. Özellikle Hükümdar adlı eserinde, siyasi otoritenin ele geçirilmesi ve

¹⁹⁸ EROĞUL, 2014, sf. xxiii.

¹⁹⁹ Ellen Meiksins WOOD, **Yurttaşlardan Lordlara**, çev. O. Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2. Basım, 2013, sf. 184.

korunması sorunuyla kapsamlı olarak ilgilenmiş, İtalya için siyasi birliği kuracak bir hükümdarın gerekliliğine işaret etmiştir.²⁰⁰

Machiavelli iktidarın tek bir merkezde toplanması sorunuyla uğraşırken, egemenlik kavramı mevzubahis durumun meşruluğunu sağlamak için ortaya atılmıştır. Kavramı, bu çerçevede ilk olarak, Fransız siyaset kuramcısı Jean Bodin kullanmışsa da modern bağlamına oturtup kapsamlı bir şekilde açıklamasını yapan ilk düşünür İngiliz Thomas Hobbes olmuştur.²⁰¹

İki düşünür arasındaki farkı, içinde buldukları koşullarda ve yaşadıkları toplumsal formasyonlarda aramak gerekir. Bodin monarşiyi savunan tezlerini üretirken, monarşiye karşıt konumda olan politik aktör, halk kitleleri ya da kitleleri harekete geçirerek monarşiyi zayıflatmayı amaçlayan bir yönetici sınıf değildir; aristokratik ayrıcalıklarını savunan daha alt düzey soylular sınıfı ve yerel yönetim görevlileridir.²⁰² 16.yy. Fransa’ında, parçalı iktidar yapısı varlığını, belli bir düzeyde korumaktadır. Bodin söz konusu yapıyı ortadan kaldırmaya dönük bir egemenlik anlayışı geliştirmez, aksine parçalı iktidar yapısını korur ve onları birleştiren, bütünleştiren belirli ve üstün bir iktidar olması gerektiğini ileri sürer.²⁰³ Dolayısıyla Bodin’in geliştirdiği egemenlik kavramı, modern kapitalist devletin iktidar ideolojisi olan egemenlik kavramıyla önemli benzerlikler taşımakla birlikte onunla tam olarak örtüşmez. İktidarın mutlaklığına ve sürekliliğine yaptığı vurgu önemli bir adımdır, ancak egemen yetkilerin parçalı bir yapı içerisinde kullanımını öngörmesi, yani feodal

²⁰⁰ Niccolo **MACHIAVELLI**, **Hükümdar**, çev. N. Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 11. Basım, 2016, sf. 13.

²⁰¹ **PIERSON**, 2013, sf. 30.

²⁰² **WOOD ve WOOD**, 2008, sf. 169.

²⁰³ **WOOD ve WOOD**, 2008, sf. 163.

üretim biçimiyle uyumlu ve onu yeniden üreten bir egemenlik anlayışı geliştirmesi önemli bir farklılıktır.

Hobbes'un yaşadığı ve eserlerini yazdığı dönemde, 17.yy.'ın ikinci yarısında, İngiltere'de ise daha farklı bir toplumsal yapı mevcuttur. Kıta Avrupa'sından farklı olarak Orta Çağ İngiltere'sinde, daha merkezi bir yönetim anlayışı bulunduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla yerel iktidar yapılarıyla merkezi yönetim arasında geçmişten gelen bir gerilim olmadığı gibi, bu dönemde de ayrıcalıklarını ve kendilerine ait hükümranlık sahasını bırakmak istemeyen bir aristokraziyle, merkezi yönetimin mücadelesi söz konusu değildir.²⁰⁴ İngiltere'de Kral ile iktidar mücadelesi veren, parlamentoda temsilini bulan yönetici sınıf, aristokratik ayrıcalıklardan ziyade özel mülkiyete ve sömürüye bağımlıdır.²⁰⁵ Yani 16.yy Fransa'sından farklı olarak, kapitalist çıkarlar ve onların siyasi alandaki mücadelesi daha belirgin bir hale gelmiştir. Anılan dönemde İngiltere'de Krala karşı mücadele veren yönetici sınıf, meşruiyetini arttırmak için kitleleri politize etmekten de geri durmamıştır.²⁰⁶

Mutlak monarşi ile parlamentoda temsilini bulan yönetici sınıf arasındaki çatışmada, ilkinin safında yer alan Hobbes, iktidar anlayışını meşrulaştırmayı hedefleyen eserlerini yazarken, yeni oluşan toplumsal koşulları dikkate almak durumunda kalmıştır. Onun teorileri Bodin'in aksine feodal üretim ilişkilerinin egemen olduğu bir toplumsal formasyona cevaz vermez; iktidarın meşruiyetini daha farklı bir yoldan kurar. Yeni bir siyasi aktör olarak hesaba katmak durumunda kaldığı kitleler, iktidarın meşruiyetini üretirken Hobbes için bir başlangıç oluşturur; ona göre

²⁰⁴ ANDERSON, 1974, sf. 113.

²⁰⁵ WOOD ve WOOD, 2008, sf. 163.

²⁰⁶ WOOD ve WOOD, 2008, sf. 150.

iktidar gücünü kitlelerin yetkilendirmesinden alır. Ancak Hobbes, kitlelerin siyasal alandaki rolünü bu ilk yetkilendirmeye sınırlar; sonrasında devletin yetkisi mutlaktır ve kitlelerin söz konusu yetkiye karşı direnç göstermemeleri gerekir.²⁰⁷

Açıklamaya ve iktidarını meşrulaştırmaya çalıştığı topluma ve yapma şekline baktığımızda Hobbes'un, modern devlete ve modern siyasi düşünüşe daha yakın bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Artık daha alt iktidar birimlerinin ortak refahı için değil, yetkisi altındaki insanların ortak refahı için mevcut bir iktidar söz konusudur. Söz konusu yönetimin, hurafelere ya da geleneğe başvurarak değil de rasyonel argümanlara dayalı olarak savunulmuş olması²⁰⁸, iktidarın meşruiyetini din dışı alanda kurması bakımından da onun teorilerini modern siyasi düşünüşün alanına sokar.

Ancak Hobbes tarafından kurgulanan mutlak iktidar anlayışı, zaman içerisinde ciddi sınırlandırmalara tabi kılınmıştır. İktidarın sınırlandırılması, literatürde ağırlıklı olarak devletlerin kendi uyruğundakilerle ilişkileri bakımında ele alınmışsa da bir devletin diğer devletlerle ilişkilerinde de önemli bir husustur.²⁰⁹ Egemenlikle ilgili yaygın iç-dış ayırımından bahsetmiştik. Egemenin içerideki uyruklarına karşı davranışlarında ne kadar sınırlanmış olduğu önemli olduğu kadar, dışa dönük ilişkilerindeki hareket alanı da önemlidir. Devletlerin birbirleriyle girdikleri ilişkilerde nasıl bir zemin üzerinde hareket edeceklerini belirtmesi itibariyle, bir devletin uluslararası alanda neler yapabileceğine ve neler yapamayacağına dair genel bir çerçeve çizen devletlerin egemen eşitliği ilkesi de bir anlamda siyasi iktidarın sınırlandırılmasıdır.

²⁰⁷ **HOBBS**, 2014, sf. 83.

²⁰⁸ **WOOD ve WOOD**, 2008, sf. 159.

²⁰⁹ **GÜNDÜZ**, 2014, sf. 181.

İçerideki veçhesi, anayasacılık hareketleriyle zaman içerisinde önemli ölçüde sınırlandırılan/sınırlanılmaya çalışılan iktidarın dışarıda da aynı seyri izlediğini söylemek güçtür. Bir sonraki kısımda bu seyri genel olarak açıklayarak, güncel durumda nasıl bir noktada bulunduğunu maddi koşullarıyla birlikte inceleyeceğiz.

B. Kavramın Güncel Yorumlanış Şekli Bakımından Egemen Eşitlik İlkesi

Sermayenin doğasında bulunan genişleme eğilimi, yeni pazarlar arama şeklinde bir davranışla birlikte kapitalizmin yayılcı karakterini ortaya koymuştur.²¹⁰ Mevzubahis arayışla birlikte ulus-devlet sınırlarını aşan kapitalizm, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle pek çok bakımdan küresel bir ölçüğe erişmiştir. Avrupa coğrafyasında ortaya çıkan kapitalizm, coğrafi keşiflerle birlikte dünyaya yayılırken ulaştığı yerlerde başlangıçtan itibaren farklı şekillerde tahakküm ilişkileri kurmuştur. İlk olarak sömürgeciliğe dayanan, sömürge ülkesini doğrudan boyunduruk altına alan ve zenginliklerine el koyan tahakküm ilişkisi şekli, zamanla terk edilmiştir. Geçmişte tahakküm ilişkilerine maruz kalan, üçüncü dünya olarak nitelendirilen coğrafyalar, bugün ise küresel kapitalist ekonomiyle girdikleri ilişkiler üzerinden farklı bir biçimde tahakküm altında tutulmaktadır. Üçüncü dünya devletleri var olmak için, öncelikle dünya ekonomisine eklemlenme zorunluluğuyla yüzleşirken, daha sonra uluslararası işbölümünün dayattığı kısıtlamalar tahakkümü perçinlemektedir.²¹¹

²¹⁰ **GIDDENS**, 2008, sf. 7.

²¹¹ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 147. Gana'lı lider Kwame Nkrumah neokolonyalizm olarak anılan süreci şu şekilde tanımlamıştır: “Neokolonyalizmin özü şudur ki, maruz kalan devlet teoride bağımsızdır ve uluslararası egemenliğin bütün emarelerine sahiptir. Gerçekte ise ekonomik sistemi ve bu sebep dolayısıyla politikası dışarıdan yürütülmektedir.” (Akt.: Robert J.C. **YOUNG**, **Postcolonialism: A Historical Introduction**, Wiley-Blackwell, Oxford, 2001, sf. 46)

Modern uluslararası sistemin kuruluş tarihi olarak 1648 Westphalia Barışını göstermek, hemen herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir olgudur.²¹² Ancak bu tarihte uluslararası sistem, Avrupa coğrafyasıyla sınırlı olarak kurulmuş; sadece Avrupa Devletleri arasında var olmaya başlamıştır. Söz konusu tarihte dünyanın geri kalanı bakımından ulus-devletlerden söz etmek imkânsız olduğu gibi, Avrupa Devletlerini temel alarak oluşan uluslararası hukukun da anılan bölgelerde geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Yukarıda bahsettiğimiz süreçlerle zaman içerisinde genişlemeye ve yeni bölgeleri kapsamaya başlayan söz konusu sistem, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında artarak, sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleriyle birlikte bugünkü küresel ölçeğine erişmiştir. İkinci dünyanın yıkılması ve soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ise kapitalizmin küreselleşmesi süreci had safhasına varmıştır.

Bütün süreç boyunca, kapitalizmin ve ulus-devletlerin ortaya çıkmasından yaygınlaşmasına ve bütün dünyayı kuşatmasına kadar, egemenlik ve onun sınırları pek çok tartışmaya konu olduğu gibi pek çok değişim geçirdiği de açıktır. Günümüzdeyse egemenliğin klasik anlamıyla, bağımsız ve birbirinden kopuk siyasal birimler olarak ulus-devletleri ve onların sınırlarını yeniden üretecek şekilde kavramsallaştırılamayacağı çok farklı teoriler tarafından ortaya konmuştur.²¹³ Söz konusu teoriler arasında radikal bir biçimde ulus-devletlerin ve onların münhasır egemenliklerinin karakterize ettiği bir uluslararası düzenin sona erdiğini savunan teoriler de önemli bir yer teşkil etmektedir. Araştırmamızın son bölümünde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz söz konusu teorileri, çoğu zaman tartışmasız olarak bütün

²¹² David **BOUCHER**, *Political Theories of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 1998, sf. 290. Graham **EVANS** ve Jeffrey **NEWNHAM**, *The Dictionary of World Politics: A Reference Guide to Concepts, Ideas, and Institutions*, Harvester Wheatsheaf, Hempstead, 1990, sf. 420.

²¹³ **HARDT** ve **NEGRI**, 2015, sf. 16.

halinde kabul etmek mümkün olmasa da anılan teoriler bir değişime işaret etmeleri bakımından önemlidirler.

Uluslararası düzenin maddi gerçekliğine dair değişimlerin ve buna bağlı olarak teorik yaklaşımlarda görünürlük kazanan tartışmaların uluslararası hukuka da doğrudan yansımaları olmuştur. Başlangıçta birbirinden bağımsız siyasi birimleri yeniden üreten kavrayış, uluslararası düzende mevzubahis siyasi birimlerin otoritesine hanel getirecek herhangi bir otorite ya da norm olabileceği fikrini katı bir şekilde dışlamıştır. Bu durum uluslararası hukukun sözleşme esaslı klasik biçiminde vücut bulmuştur. Buna göre birbirine eşit sşjeler olarak ulus-devletler, uluslararası hukukun asli kişileridirler ve herhangi bir üst otoriteyle sınırlanamayacaktır. Uluslararası hukuk, onların kendi rızalarıyla akdettikleri sözleşmeler ile yine onlar tarafından hukuk olduğu inancıyla yapıla gelen sürekli ve devamlı davranışlardan oluşacaktır.²¹⁴

Ancak zamanla devletlerin asli konumda bulunduğu uluslararası hukuk paradigması pek çok yönden değişmeye başlamıştır. Bugün bize son derece doğal görünen uluslararası örgütler, modern devletlerarası sistemin başlangıcından beri var olagelmiş bir olgu değildir. Egemenlik haklarını münhasıran elinde tutan ulus-devletlerin, haklarını belirli yönleriyle, yine kendi rızalarıyla da olsa, kendilerinden bağımsız olarak uluslararası toplumda varlık gösteren tüzel kişiliklere devredebileceği, modern uluslararası sistemin daha sonraki dönemlerinde kabul edilmiştir. Zaman içerisinde tüzel kişiliklerin sayısı arttığı gibi, anılan yapılar nitelik bakımından da değişmişlerdir ve bir bakıma güçlenmişlerdir.

²¹⁴ KOOLJMANS, 1964, sf. 39.

Normlar alanındaki değişime örnek vermek gerekirse, uluslararası hukukun yeni bir konsepti olarak *jus cogens*²¹⁵ iyi bir örnektir. Uluslararası hukukun ilk dönemlerinde devletlerin münhasır olarak sahip oldukları egemenliğe alternatif olabilecek kurumsal yapılar öngörülmediği gibi, onların rızası hilafına onlara uygulanacak bir hukuk da öngörülmemiştir. *Jus cogens* kapsamındaki hukuk normları ise devletlerin üzerinde yer almaktadır ve devletlerin söz konusu kurullarla bağlı olmamaları mümkün değildir. Hem kurumsal yapıdaki hem de normatif sistemdeki değişimleri, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin güncel durumunu inceleyeceğimiz son bölümde maddi koşullarıyla birlikte ayrıntılı olarak ele alacağız.

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, uluslararası hukukun klasik biçiminin içerisinde olduğu, uluslararası toplumun yukarıda anılan geçmiş düzeni içerisinde anlam kazanmıştır; ilke, söz konusu düzen içerisindeki ulus-devletlerin statülerini ve karşılıklı ilişkilerini formüle etmek üzere geliştirilmiştir. Yani bu itibarla söyleyebiliriz ki, devletlerin egemen eşitliği ilkesi, modern devlet sistemi içerisinde düşündüğümüz zaman son derece eski bir ilkedir ve sistemde bulunduğu yer bakımından da asli bir ilkedir.

Dünyanın giderek sınırların kaybolduğu bir yer haline geldiği iddiasındaki teorik yaklaşımlar bakımından, son derece eski ve temel bir öneme haiz ilke ve onun açıkladığı ilişkiler de yok olmaktadır. Ulus-devletler artık asli öneme sahip olmadığı gibi, yönetme erkinin yerini, yeni bir düzen içerisinde, ulus-devletlerle birlikte birçok

²¹⁵ Bir uluslararası toplum fikrine ve onun düzeni için temel oluşturacak kurullara dayanan konseptin içeriği belirli olmaktan uzak olduğu gibi, retorikten daha fazla bir değere sahip olup olmadığı son derece kuşkuludur. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md.53'de tanımlanan konsept, anılan maddede *jus cogens* e aykırılık teşkil eden andlaşmaların batıl sayılması amacıyla düzenlenmişse de uygulamada bu sebeple batıl sayılan bir andlaşma bulunmamaktadır. (ROTH, 2012, sf. 35)

ulusal ve uluslararası aktörün de yer aldığı ‘yönetişim’ olarak kavramsallaştırılan karmaşık bir süreç almaktadır. Küreselleşme diye adlandırılan süreçle birlikte yaygınlaşan yaklaşımların, gerçeklikle ne kadar uyumlu olduğu ise tartışmalıdır.

Söz konusu teorik yaklaşımlar temelde, dünya düzeninde ülkesel sınırların ve sınırlar içerisindeki mutlak egemen iktidarların belirsizleşmeye ve güç kaybetmeye başladığı iddiasına dayanırlar; ancak bunu tam anlamıyla kabul etmek mümkün değildir. Bugün ulus-devletleri ve onların hukuk düzenlerini incelediğimiz zaman, ticareti gümrük vergileri aracılığıyla sınırlamayı ve içerideki üreticileri avantajlı konuma getirmeyi amaçlayan korumacılık eğilimlerinin hala güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte ulus-devletlerin sonunun ilan edildiği bir dünyada, hala ciddi bağımsızlık hareketlerinin görülüyor olması da yapılan çıkarımın aceleci olup olmadığını akla getirmektedir.²¹⁶

III. ULUSLARARASI HUKUKTAKİ GELİŞMELERİN EGEMEN EŞİTLİK İLKESİNE ETKİLERİ

Egemenlik kuramındaki güncel tartışmalara değindikten sonra çeşitli güncel uluslararası hukuk kavramları ve kurumları üzerinden egemen eşitlik ilkesinin güncel durumdaki geçerliliğini denetlemeye çalışacağız. İnsan hakları, insancıl müdahale, koruma sorumluluğu, Uluslararası Ceza Mahkemesi, *jus cogens* ve Avrupa Birliği bu kavram ve kurumların başlıcalarıdır.

²¹⁶ Modern-klasik ulus kimliğini aşarak daha kapsayıcı ve demokratik değerlere dayanan bir topluluk yaratma iddiasındaki AB’de dahi halihazırda ciddi bağımsızlık hareketleri mevcuttur. İspanya’da Katalanlar ile Birleşik Krallık’ta İskoçlar öne çıkan örneklerdir.

A. İnsan Hakları Sisteminin Gelişiminin Etkileri

Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin geçerliliği, 19.yy. da yaygın olarak kabul edilmesinden sonra ilk defa, II. Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte BM sisteminin kurulmasıyla, sistemin getirdiği yeniliklerle beraber tartışılmaya başlanmıştır.²¹⁷ İnsan hakları kavramının gelişimi ve kavramın uluslararası sistem bakımından zaman içerisinde giderek daha fazla önem kazanması söz konusu yeniliklerin başında gelir.

İnsan hakları düşüncesinin bugüne ait bir düşünce olması, genel kabul gören bir çıkarımdır.²¹⁸ Esasen insanın, insan olması sebebiyle belli haklara sahip olması düşüncesi, dini ya da dünyevi, daha eski tarihli pek çok yaklaşım içerisinde de karşımıza çıkan bir olgudur.²¹⁹ Özellikle modern siyasi ve liberal düşünüşün kurucularının metinlerinde aynı yönde bir yaklaşıma sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu düşünürler teorilerini çoğu zaman kurgusal bir doğa durumu üzerinden temellendirmeye girişirler ve doğa durumunda insanın sahip olduğu temel haklara değinirler. Hobbes doğal hakkı (*jus naturale*), ‘insanın kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanması ve kendi aklı ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en

²¹⁷ Bu tarihten önce devletlerin egemen eşitliği ilkesine dair yapılan genel bir araştırma olarak Dickinson'ın çalışmasını incelediğimizde, eşitlik ilkesinin sınırlamalarından (*limitations*) bahsettiğini görürüz. Dickinson, söz konusu sınırlamaları iç ve dış sınırlamalar olarak ayırır ve bunları devletin kapasitesinden kaynaklı doğal olgulara dayandırır. Bunun ötesinde egemen eşitlik ilkesinin geçerliliğine dair herhangi bir tartışmaya girmez. (DICKINSON, 1920, sf. 189)

²¹⁸ Kenneth MINOGUE, “The History of the Idea of Human Rights”, der. W. Laquer ve B. Rubin, **The Human Rights Reader**, Meridian Books, New York, 1. Basım, 1977, sf.3. Louis HENKIN, **The Age of Rights**, Columbia University Press, New York, 1. Basım, 1990, sf. ix.

²¹⁹ Micheline ISHAY, **The Human Rights Reader- Major Political Essays, Speeches, and Documents from Ancient Times to the Present**, Routledge, New York, 2. Basım, 2007, sf. xxiii.

*uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğü' olarak tanımlayarak, yaşam hakkını doğallaştırır.*²²⁰

Liberal düşünüşün kurucularından olan Locke da aynı şekilde insanın doğa durumunu betimlerken, doğa durumunda insanın sahip olduğu birtakım haklardan bahseder. Buna göre '*Doğa durumunun, bu durumu yöneten, herkesi bağlayıcı bir doğa yasası vardır: Bu yasanın ta kendisi olan akıl, sadece kendisine danışacak olan tüm insanoğluna, herkesin eşit ve bağımsız olmasından dolayı, hiç kimsenin diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da sahiplenmelerine zarar vermemesi gerektiğini öğretir.*'²²¹

İnsanın, insan olması sebebiyle birtakım haklara sahip olması yönündeki düşünceye, dini ya da dünyevi temelli, daha eski tarihli yaklaşımlarda rastlamak mümkün olsa da bizim çalışmamızda ele aldığımız biçimiyle insan hakları düşüncesinin yakın tarihe ve günümüze ait bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. Zira insan hakları düşüncesi, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında oluşan birtakım özel koşullarla birlikte ortaya çıkmıştır ve devamında da yine söz konusu koşullarla birlikte anlam kazanmıştır. Bu sebep dolayısıyla, evrensel insan haklarını ve onun devletlerin egemen eşitliği ilkesine etkisini açıklayabilmek için öncelikle bahsettiğimiz özel koşullara değineceğiz.

II. Dünya Savaşı devam ederken, faşizmin getirdiği yıkıma ve savaşın yol açtığı ölümlere karşı bireyi ön plana çıkaran ve insan haklarını vurgulayan bir söylem, savaş zamanında liderler tarafından uzayan çatışmalı süreçte kitleleri politize etmek

²²⁰ HOBBS, 2007, sf. 116.

²²¹ John LOCKE, **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, çev. F. BAKIRCI, Eksi Kitaplar, Ankara, 3. Basım, 2016, sf. 15.

için sıkça kullanılmıştır.²²² Daha önce BM sistemi içerisinde devletlerin egemen eşitliği ilkesini incelerken değindiğimiz uluslararası belgelerde de bu yönde vurgulara rastlamak mümkündür. İlerleyen süreçte Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'na da temel oluşturan, ABD Başkanı Roosevelt ve Birleşik Krallık Başbakanı Churchill'in ortak deklarasyonu olan Atlantik Şartı, devlet yerine bireyin ve halkların haklarına vurgu yapar ve hedeflediği koşullar için onların bekası üzerinden meşruiyet türetmeye çalışır.²²³ Birleşmiş Milletler Deklarasyonu ise özellikle giriş kısmında bireyi ön plana çıkarır ve belli düzeyde insan hakları vurgusuna yer verir.²²⁴

Klasik uluslararası sistemin devlete öncelik tanıyan anlayışına karşılık, evrensel insan hakları düşüncesinin insanı ön plana çıkardığı ve ona öncelik tanıdığı görülmektedir. Bu bakımdan klasik uluslararası sistemin betimleyicileri olarak egemen eşitlik ve müdahale etmeme gibi ilkeler, insanı ön plana çıkararak ona belli haklar tanıyan ve gerektiğinde devlet ile vatandaşı arasındaki ilişkilere de müdahale ederek söz konusu hakların korunmasını savunan insan hakları anlayışıyla çatışmalı

²²² Tony EVANS, **US Hegemony and the Project of Universal Human Rights**, Palgrave Macmillan, Londra, 1. Basım, 1996, sf. 51.

²²³ Şart, devletlere sadece bir yerde atıf yaparken genel olarak halk ve millet kavramlarına başvurur ve bu birimler üzerinden değerlendirmelerde bulunur. (Şart metni için Bkz.: <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1946-47&bookpage=2>) (erişim tarihi: 20.08.2017)

²²⁴ Deklarasyonda, üçlü ittifakın (Almanya, İtalya ve Japonya) yenilmesinin hayati, özgürlükleri, bağımsızlığı ve inanç özgürlüğünü savunmak bakımında önemi ortaya koyulurken, insan haklarının, devletlerin kendi topraklarında olduğu gibi diğer topraklarda da korunmasına ayrıca vurgu yapılır: '*and to preserve human rights and justice in their own lands as well as in other lands*'. Bu vurgu daha sonra ortaya çıkacak insancıl müdahale ve koruma sorumluluğu gibi konseptlerin, erken bir habercisi niteliğindedir. (EVANS, 1996, sf. 55-56) (Deklarasyonun tam metni için Bkz.: <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1946-47&page=36&searchType=advanced>) (erişim tarihi: 21.06.2017)

bir görünüm arz eder.²²⁵ İnsan haklarının uluslararası hukuk içerisinde edindiği mevzubahis çelişkili konum, ilerleyen dönemde bu düşüncenin hayata geçirilmesi sürecinde önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkacaktır.

İnsan hakları konseptinin gelişiminde önem arz eden diğer bir olgu ise, uluslararası sistemdeki hegemonik konumda yaşanan değişimlerdir. Batı Avrupa'nın büyük güçleri, geçmişte dünya ekonomisi üzerinde sahip oldukları hegemonyayı, savaş yıllarının yıpratıcı etkisi sonucunda kaybederken, ABD savaş yıllarında da büyümeye devam eden ekonomisiyle birlikte savaş sonrasında en belirgin büyük güç olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD, I. Dünya Savaşı sonrasında gerek savaşta yaşadığı kayıpların kendi halkı içerisinde yarattığı rahatsızlıktan dolayı, gerekse 1929 ekonomik krizinin etkisiyle dış politikada kendini izole etmeye dönük bir politika izlemekteydi.²²⁶ Ancak II. Dünya Savaşı sonrasındaki durum ABD için dünya ekonomisinde ayrıcalıklı bir yer edinme ve bu şekilde açılacağı yeni pazarlar sayesinde izolasyonun ve ekonomik bunalımların etkisinden kurtulma olanağı vadediyordu.²²⁷

ABD için, insan haklarını ön plana çıkaran söylemle birlikte kurulan BM sisteminde ve dünya ekonomisinde üstleneceği liderlik rolünün, bir fırsat olmanın yanında bir zorunluk olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. SSCB önderliğinde yükselen Sosyalist Blok'un ilerleyişi, özellikle Avrupa'nın zayıf durumu göz önünde bulundurulduğu zaman ABD bakımından ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı ve bu da

²²⁵ EVANS, 1996, sf. 50.

²²⁶ Bkz.: <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/american-isolationism> (erişim tarihi: 20.08.2017)

²²⁷ EVANS, 1996, sf. 52.

ABD'yi kendi çıkarlarını korumak adına dünya siyasetinde inisiyatif almaya zorlamaktaydı.

Sosyalist Bloğun varlığı, daha farklı açılardan da insan haklarının gelişiminde belirleyici olmuştur. Haklar kataloğunun oluşturulmasında söz konusu etki belirgin bir biçimde görülmektedir; insan haklarını medeni ve siyasi haklarla sınırlamaya çalışan liberal anlayışa karşılık sosyalist blok, ekonomik ve sosyal hakları da insan hakları kapsamına alan bir anlayışa sahiptir. Bununla birlikte ABD'li uluslararası politika üreticilerinin, Soğuk Savaş koşullarında haklar kataloğunu medeni ve siyasi haklarla sınırlamanın az gelişmiş devletlerin Sosyalist Bloğun liderliğini kabul eden bir çizgiye kaymasıyla sonuçlanabileceğini fark etmesi de gerek Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin hazırlanmasında gerekse İkiz Sözleşmeler'in hazırlanmasında ekonomik ve sosyal hakları da tanıyan bir çizginin benimsenmesine imkân tanımıştır.²²⁸

İnsan haklarının ortaya çıktığı savaş sonrası dünyanın belirgin koşullarını bu şekilde özetlemek mümkündür. İnsan hakları düşüncesinin gelişimini doğru şekilde açıklayabilmemiz için, söz konusu koşullarla birlikte, insan hakları düşüncesinin önemli bir özelliğini daha belirtmemiz gerekmektedir. Savaş sonrası dünyada Avrupa ekonomisi başta olmak üzere, küresel ekonomide genel olarak bir bunalım hakimdi ve BM kurulurken bu durumun çözülmesi de öncelikli hedeflerden biriydi.²²⁹ Savaşın

²²⁸ EVANS, 1996, sf. 102.

²²⁹ BM'nin kuruluşuna giden yolun daha en başında, Atlantik Şartı'nda ekonomik ve sosyal kalkınmaya dönük birçok ilke ortaya koyulmuştur. Deklarasyonun dördüncü maddesi, bütün devletlerin ekonomik refahları için elzem olan hammaddelere erişiminde ve ticari hayatta eşit olmaları gerekliliğini belirtirken, beşinci maddesi bütün ulusların iyiliği adına uluslar arasında, ekonomik alanda geliştirilecek işbirliğine duyulan isteği ortaya koyar. (Şart metni için Bkz.: <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1946-47&bookpage=2>) (erişim tarihi: 20.08.2017) Yine BM'nin kuruluş sürecinde 1944

patlak vermesinde, 1930'larda devam eden büyük bunalımın önemli bir etken olarak görülmesi de uluslararası barış ve güvenliği daimî kılmak adına ekonomik ve sosyal kalkınmanın vazgeçilemez bir hedef olduğunu ortaya koyuyordu.²³⁰ İnsan hakları düşüncesi gerek kuruluş aşamasında, gerek BM sistemi içerisinde²³¹, gerekse sonraki süreçte ekonomik ve sosyal kalkınmayla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu yönüyle zaman içerisinde insan haklarının, kurulmakta olan yeni küresel ekonomik düzenin bütünlücüsü olarak ön plana çıktığını söylememiz mümkündür.

Söz konusu sebepler bakımından, insan haklarına yeni kurulan uluslararası sistem içerisinde temel bir yer verildiğini söylememiz yanlış olmayacaktır; ancak daha önce değindiğimiz evrensel insan hakları düşüncesi ile mevcut uluslararası hukukun egemen eşitlik ve müdahale etmeme gibi temel ilkeleri arasındaki çatışmayı çözmeye dönük herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Hukuk sistemi içerisinde çatışma yaratan değindiğimiz görünümle birlikte, dünya üzerindeki somut olgularla birlikte insan haklarının korunması bakımından bir değerlendirme yaptığımızda bugün insan haklarının geçmişten daha iyi korunduğunu rahatlıkla söylememiz mümkün olmamaktadır.²³²

Temmuz'unda, Bretton Woods'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı da savaş sonrası ekonomik ve sosyal kalkınmanın tartışıldığı önemli girişimlerden biridir.

²³⁰ Jussi M. HANHIMAKI, **The United Nations: A Very Short Introduction**, Oxford University Press, New York, 2. Basım, 2015, sf. 91.

²³¹ Bu yönde bir örnek vermek gerekirse, BM Şartı'nın uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini düzenleyen bölümünde yer alan 55. madde, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişmenin sağlanması ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının sağlanmasını aynı kip içerisinde düzenler.

²³² EVANS, 1996, sf. 2.

Evans, insan hakları rejiminin aılan şekilde nispeten gevşek bir biçimde gelişimini savaş sonrası hegemon devletin iç politikasında yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte açıklar.²³³ Amerikan Anayasası'nın 6. maddesine göre usulüne uygun olarak onaylanmış andlaşmalar, aynı anayasa hükümleri gibi üst hukuk (*supreme law*) niteliğindedir ve dolayısıyla normlar hiyerarşisi bakımından herhangi bir federe devletin hukukunun üstünde yer almaktadır.²³⁴ Bu sebep dolayısıyla, daha BM'nin kuruluşu sürecinde, iş hukuku bakımından ayrımcı düzenlemelere sahip federe devletler ve söz konusu devletlerdeki sermaye grupları, insan hakları uygulamalarının kendi çıkarlarıyla çatışabileceğini göz önünde bulundurarak anılan düzenlemelere muhalefet etmeye başlamışlardır.²³⁵ Bu muhafazakar tepkinin savlarını üretirken dayandığı kaynaklar ise, ABD mahkemelerinin vermiş olduğu, BM Şartı'na dayanarak federe devletlerin yasalarını değiştiren kararlardır.²³⁶ Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 22-27. maddeleri arasında, ekonomik ve sosyal haklara ilişkin hükümlerin bulunmasıyla yükselen bu muhalefet, İnsan Hakları Komisyonu'nda insan haklarını düzenleyen sözleşmelerin görüşmeleri esnasında had safhaya ulaşmıştır ve bunun sonucunda 15 Ekim 1951 tarihinde Senatör John Bricker tarafından, Senatoya uluslararası andlaşmaların iç hukuktaki yerini ve Başkan'ın andlaşma akdetme

²³³ EVANS, 1996, sf. 104.

²³⁴ Amerikan Anayasası'nın tam metni için Bkz.: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm (erişim tarihi: 25.08.2017)

²³⁵ EVANS, 1996, sf. 106.

²³⁶ Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin vermiş olduğu *Oyama v California*(1948) kararında mahkeme, yabancıların mülkiyet edinmesini yasaklayan California federe devletin yasasını iptal ederken, BM Şartı'nın 55. maddesinde yer alan ırk ayrımı gözetmeksizin insan haklarına saygı gösterilmesinin sağlanmasını da hukuki gerekçe olarak kullanmıştır.(*Oyama v California*, 332 U.S. 633, 673 (1948))

yetkisini sınırlayan bir Anayasa değişikliği önergesi verilmiştir. Verilen önerge zaman içerisinde Senato’da ciddi bir destek almıştır.²³⁷

ABD’de yönetime mevzubahis muhafazakâr kesimin desteğini de alarak Eisenhower’ın gelmesiyle birlikte, İnsan Hakları Komisyonu’nda ABD’yi temsil etmek üzere atanan Mary Pillsbury Lord tarafından ABD’nin mevcut koşullar altında insan hakları sözleşmelerine taraf olmayacağı açıklanmıştır. Bundan bir süre sonra ise, anayasa değişikliği önergesi Senato’da reddedilmiştir.²³⁸ İç siyasi hayatında yaşanan söz konusu gelişmelerle birlikte ABD, insan hakları söylemini ön plana çıkararak BM içerisinde üstlendiği hegemonik konumdan kopmamıştır ancak sözleşme gibi bağlayıcı yükümlülüklerden ve insan haklarının korunmasına yönelik güçlü uluslararası mekanizmaların kurulmasından kaçınmıştır. Bu da zayıf bir insan hakları rejimiyle sonuçlanmıştır.²³⁹ ABD’de yaşanan gelişmeler, insan hakları hukukunun gelişimiyle devlet egemenliğinin çatışmalı durumunu örneklemesi bakımından da önemlidir.

Soğuk Savaşın insan hakları hukukunun ve bu hukukun bütünlediği uluslararası sistemin oluşmasında önemine değinmiştik. Dolayısıyla, 1990’larla birlikte Sosyalist Bloğun dağılması uluslararası sistem bakımından da önemli sonuçlar doğurmuştur.²⁴⁰ Savaş sonrası kurulan, devlet kontrolünü ön plana çıkaran Bretton Woods sisteminin 1970’lerle birlikte krize girmesiyle uygulamaya koyulan esnek

²³⁷ EVANS, 1996, sf. 109-110.

²³⁸ EVANS, 1996, sf. 115-116.

²³⁹ EVANS, 1996, sf. 117.

²⁴⁰ Manfred B. STEGER, **Globalization: A Very Short Introduction**, Oxford University Press, New York, 2. Basım, 2009, sf. 41.

birikime dayalı neoliberal ekonomi politikalarının uygulaması da, Sovyet Bloğu'nun dağılmasından sonra daha farklı bir aşamaya taşınmıştır.²⁴¹

Aynı dönemde, insan hakları hukuku bakımından da farklı bir aşamaya geçilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin bu tarihten sonra ele aldığı Yugoslavya, Somali, Haiti ve Doğu Timor gibi örnekleri incelediğimizde, Konsey'in insan haklarının ilgili devletçe güvence altına alınmasını uluslararası barış ve güvenlik için elzem gördüğünü söyleyebiliriz.²⁴² Yani 1990 sonrası BM uygulamaları insan haklarını, ülke, egemenlik ve insan topluluğundan oluşan devletin üç klasik unsurunun yanına bir dördüncü unsur olarak eklemiştir diyebiliriz.²⁴³

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan koşullar altında, egemenlik kavramı ve egemen eşitlik ilkesinin geçerliliği de daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu tartışmalar içerisinde, ulus-devletlerden müteşekkil uluslararası sistemin sonunu ilan eden, egemenliğin yeni bir biçim aldığını iddia eden, Hardt ve Negri'nin imparatorluk tezi²⁴⁴, literatürde bulunduğu geniş yankı itibarıyla ayrıca incelenmeye değerdir.

Hardt ve Negri, imparatorluk olarak kavramsallaştırdıkları yeni uluslararası düzende emperyalizmin aksine toprak temelli bir iktidar merkezinin bulunmadığını, dolayısıyla ABD ya da diğer herhangi bir ulus-devletin de söz konusu uluslararası düzen içerisinde merkezi bir yerinin olmadığını belirtirler.²⁴⁵ Buna karşılık

²⁴¹ STEGER, 2009, sf. 54.

²⁴² ÖZDEMİR, 2011, sf. 43.

²⁴³ David CHANDLER, **From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention**, Pluto Press, Londra, 2. Basım, 2006, sf. 97. (Akt.: ÖZDEMİR, 2011, sf. 44.)

²⁴⁴ HARDT ve NEGRI, 2015, sf. 16.

²⁴⁵ HARDT ve NEGRI, 2015, sf. 17.

imparatorluk düzenini, modern Avrupa egemenlik kavramlarından farklı olarak iktidarı aşkın bir temelde değil de toplumun içerisinde açıkladığını tespit ettikleri ABD Anayasası üzerinden açıklamaya başlarlar.²⁴⁶

ABD Anayasası'ndaki iktidar anlayışının kendilerini ağlar içinde düzenleyen ve yönlendiren bir dizi iktidarlar toplamı tarafından kurulduğunu belirttikten sonra²⁴⁷, ağ biçimindeki iktidar nosyonunun demokratik bir yayılma eğilimi bulunduğunu savlarlar. Demokratik yayılmacılık, klasik emperyalist yayılmacılıktan farklı olarak dışlayıcı değildir, içleyicidir; yayıldıkça karşısına çıkan öteki güçleri kendine eklemeyi ya da tahrip etmez, tersine onları ağın içine alarak kendini onlara açar.²⁴⁸ 'Anayasal genişleme'yi ABD tarihi içerisinde dönemlere ayırarak inceleyen yazarlar, imparatorluğu ABD kuruluş tarihindeki dördüncü aşama olarak ilan ederler.²⁴⁹ Yani Hartd ve Negri'nin, çoğu küreselleşme kavramlaştırması girişiminin yaptığı aksine Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası sistemi yeni bir olgu olarak görmediğini, tarihsel arka planı çok öncelerden başlayan bir olgu olarak ele aldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Söz konusu imparatorluğun ayırıcı özelliği ise, ilk olarak bir 'dışarı'nın kalmamasıdır; emperyalizmden imparatorluğa geçişte, içerisiyle dışarı arasındaki ayrım giderek silinir.²⁵⁰ Yeni egemenlik biçimi kapsayıcıdır ve ulus-devletlerin geleneksel sınırlarını ortadan kaldırır. ABD ise, özellikle Körfez Savaşı sonrasında,

²⁴⁶ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 175.

²⁴⁷ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 173.

²⁴⁸ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 177.

²⁴⁹ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 189.

²⁵⁰ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 196.

kendi ulusal saiklerinden hareketle değil, küresel hak adına uluslararası adaleti sağlayabilecek güç olarak tarih sahnesine çıkmıştır; Haiti'den İran Körfezi'ne ve Somali'den Bosna'ya kadar 20.yy. sonundaki çatışmalarda ABD'nin askeri müdahalesinin istenmesi, ABD'nin üstlendiği dünya polisliği görevinin bir sonucudur.²⁵¹

Hardt ve Negri'nin imparatorluk tezi, Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber ortaya çıkan uluslararası düzenin, geçmişteki düzenlerden farklılığını vurgulaması itibarıyla önemlidir. Yeni uluslararası düzenin, birbirinden olabildiğince bağımsız ulus-devletlerden ve devletler içerisinde yer alan üretici güçlerden müteşekkil olmadığını göstermesi ve toplumsal ilişkilerin aldığı küresel boyutu ortaya koyması bakımından da değerlidir. Ancak bu olguyu 'Amerikan Anayasasının Yayılmacı Mantığı' üzerinden açıklaması, yaşanan süreçleri gizemleştirici niteliktedir. Egemenliğin aldığı yeni biçimin, merkezlessiz, yersiz yurtsuz oluşu karşısında, ABD'nin söz konusu düzen içerisinde üstlendiği küresel polis rolüyle birlikte işgal ettiği hegemonik konum ise çelişkilidir diyebiliriz. Sınırların yok oluşuna ve ulus-devletlerin sonunun gelmesine yönelik yapılan ilan ise, yeni egemenliğin merkezlessiz ve ele geçirilemez biçimiyle birlikte düşünüldüğünde, en iyi ihtimalle daha fazla açıklamaya muhtaç görünmektedir.

Ulus-devletlerin sonunun ilanı belki de (kuvvetle muhtemel) erken yapılmış bir ilandır, ancak şurası bir gerçektir ki, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan, Sovyet Bloğunun dağılmasıyla ve neoliberal politikaların uygulamaya koyulmasıyla birlikte farklı bir boyuta ulaşan, insan haklarının bütünlediği uluslararası sistem, egemen

²⁵¹ **HARDT ve NEGRI**, 2015, sf. 190-191.

eşitlik ve müdahale etmeme ilkelerinin temel bir yer işgal ettiği uluslararası hukuk sisteminin kapsama yeteneğinden yoksun olduğu toplumsal ilişkiler barındırmaktadır.

B. Kuvvet Kullanma Yasağının Etkileri

BM Şartı'nın md.2/4 hükmü kuvvet kullanmayı ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklar.²⁵² Ancak kuvvet kullanma yasağının, sadece yürürlükte bulunan mevzubahis andlaşma hükmünden kaynaklanmadığı, yasağın aynı zamanda bir teamül hukuku kuralı niteliğinde olduğu, kimi zaman ise *jus cogens* kuralı olduğu öğretilde ve mahkeme kararlarında sıklıkla kabul görmektedir.²⁵³

Kuvvet kullanma yasağı, BM Şartı'nda devletlerin egemen eşitliği ilkesi (md. 2/1) ve müdahale etmeme ilkesi (md.2/7) ile birlikte örgütün genel ilkeleri arasında düzenlenmiştir. Üç ilke aynı uluslararası düzen anlayışından kaynağını alan, birbirini bütünleyen ilkelerdir ve bu itibarla birbirleriyle yakın ilişki içerisinde dirler. Kuvvet kullanma, belli özgünlükler barındıran bir durumdur ancak temelde müdahale etmenin bir çeşididir. Söz konusu iki olgunun iç içe geçmesi dolayısıyla kuvvet kullanmanın kapsamını müdahale etmeye doğru genişleten girişimlere rastlamak da mümkündür.²⁵⁴

²⁵² Hükmün tamamı şu şekildedir: “Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler’in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.” (Çeviri: GÜNDÜZ, 2014, sf. 110.)

²⁵³ Case Concerning Military And Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, **ICJ Reports** 1986, sf. 100-101, para. 190. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 15.07.2017) Gordon A. CHRISTENSON, “The World Court and Jus Cogens”, **A.J.I.L.**, 81, 1987, sf. 93.

²⁵⁴ Kuvvet kullanmanın sadece silahlı güç kullanımını değil, ekonomik baskıyı da kapsamaya gerektiğine dönük BM'nin kuruluşundan itibaren Batılı devletler ile üçüncü dünya devletleri arasında devam eden tartışma, bu kapsamda değerlendirilebilir.

Ancak kuvvet kullanma yasağının kapsamını dar tutan yaklaşımlar, genişletmeye dönük yaklaşımlardan daha baskındır ve özellikle dış politikasında kuvvet kullanmaya düzenli bir şekilde başvuran devletler tarafından savunulmaktadır.²⁵⁵ Devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğu zaman, kuvvet kullanma yasağının kapsamını dar tutan anlayışın egemen eşitlik ilkesini de aşındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

BM Şartı kuvvet kullanma yasağına iki istisna öngörmektedir: meşru müdafaa²⁵⁶ ve Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm kapsamında alacağı kararlar.²⁵⁷ BM'nin kuruluşundan, dolayısıyla Şart'ın yürürlüğü girmesinden sonra pek çok silahlı

(Christine **GRAY**, **International Law and the Use of Force**, Oxford University Press, Oxford, 3. Basım, 2008, sf. 7)

²⁵⁵ Bu devletlerin başında gelen ABD, 1983'te Grenada'ya düzenlediği operasyon sonrasında olay Güvenlik Konseyi'nde görüşülürken, kuvvet kullanma yasağının mutlak olmadığını ve bağlama bağlı olduğunu; BM Şart'ında düzenlenen demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi değerlerin korunması bakımından kuvvet kullanmaya başvurulabileceğini belirtmiştir. (**Yearbook of the United Nations**, 1983, United Nations Department of Public Information, Lake Success N.Y., sf. 211) (Bkz.: <http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1983&bookpage=211>) (erişim tarihi: 01.09.2017) Söz konusu yaklaşım kuvvet kullanma yasağının kapsamını dar tutan anlayış için belirgin bir örnektir. Bununla birlikte ABD'nin düzenlediği operasyonun hukukiliği için öne sürdüğü asıl argümanların Grenada hükümetinin daveti ve Grenada ABD vatandaşlarının güvenliği olduğunu belirtmemizde fayda vardır. (**GRAY**, 2008, sf. 33)

²⁵⁶ Meşru müdafaaı düzenleyen BM Şartı md. 51'in ilgili kısmı şu şekildedir: “Bu andlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez.” (Çeviri: **GÜNDÜZ**, 2014, sf. 118.)

²⁵⁷ Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma tedbirine başvurabileceğini öngören BM Şartı md.42 metni şu şekildedir: “Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.” (Çeviri: **GÜNDÜZ**, 2014, sf. 117.)

müdahale gerçekleştirilmiştir ve bunların çok azında Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm kapsamında aldığı bir karar mevcuttur. Dolayısıyla kuvvet kullanan devletler, gerçekleştirdikleri eylemlere daha farklı argümanlarla meşruiyet üretmek durumunda kalmışlardır. Bu durumda somut olayları incelediğimizde, mantıksal gereklilikleri taşıdığı oranda meşru müdafaa argümanını ön plana çıkaran devletlere rastlamak mümkünse de²⁵⁸, Soğuk Savaş sonrası dönemde kuvvet kullanmayı insan hakkı ihlallerini önlemek üzerinden meşrulaştıran iki konsept zaman içerisinde ön plana çıkmıştır: insancıl müdahale ve koruma sorumluluğu.

İnsancıl müdahale ilk olarak doktrinde işlenmiş²⁵⁹, daha sonra, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan düzen içerisinde devlet uygulamalarında kendisine yer bulmuştur. Devlet uygulamalarında insancıl müdahale gerekçelendirmesinin ilk somut örneği, 1992'den itibaren Irak'ta gerçekleştirilen eylemlerin Birleşik Krallık tarafından gerekçelendirilmesi sırasında karşımıza çıkar.²⁶⁰ Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası, Güvenlik Konseyi kararı²⁶¹ ile gerçekleştirilen askeri operasyonlar sonucunda Irak Kuveyt'ten çıkartılıp anlaşma sağlanmış, ancak daha sonra Saddam Hüseyin

²⁵⁸ Hindistan'ın Bangladeş'e (1971), Vietnam'ın Kamboçya'ya (1978) ve Tanzanya'nın Uganda'ya (1979) karşı gerçekleştirdiği silahlı müdahaleler buna örnek olarak verilebilir. Üç örnekte de esasen insan hakkı ihlallerine dayanarak 'insancıl müdahale' üzerinden meşruiyet üretme olanağı vardır; ancak devletler eylemlerini ağırlıklı olarak meşru müdafaa üzerinden gerekçelendirmişleridir. (GRAY, 2008, sf. 33) Bunun sebebi, dönem itibarıyla insancıl müdahale öğretide tartışılıyor olsa da kavramın somut uygulaması için gereken koşulların oluşmamasıdır. Gerekli koşullar ise ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkmıştır.

²⁵⁹ Richard B. LILLICH, **Humanitarian Intervention and the United Nations**, University Press of Virginia, Virginia, 1. Basım, 1973.

²⁶⁰ GRAY, 2008, sf. 34.

²⁶¹ Security Council Res. 678 (1990). (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

yönetimi, tehdit olarak gördüğü ülkenin kuzeyindeki Kürtlere karşı ağır insan hakları ihlalleri teşkil eden eylemlere girişmiştir. ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'dan oluşan koalisyon, Irak yönetiminin uygulamalarına karşı kuvvet kullanmaya devam etmişlerdir ve eylemlerine hukuki gerekçe üretirken sıkça, konuya ilişkin olarak Güvenlik Konseyi'nin ilk aldığı karardan daha sonra almış olduğu bir karara²⁶² atıf yapmışlardır. Ancak söz konusu kararda kuvvet kullanımına dair herhangi bir hüküm yer almadığı gibi, karar VII. Bölüm kapsamında alınmış bir karar da değildir. Bu durum karşısında, ilerleyen süreçte Birleşik Krallık tarafından gerçekleştirilen eylemlerin insancıl müdahale kapsamında yapıldığına dair argümanlar üretilmiştir.²⁶³

Bu tarihten sonraki müdahalelerde, Somali, Haiti, Ruanda, Doğu Timor ve Yugoslavya gibi örneklerde insan hakkı ihlalleri müdahalelerin temel gerekçesi olarak kullanılmıştır. Kavramın mantıksal tamamlayıcısı olarak ele alabileceğimiz, insancıl müdahaleyi bir adım ileri taşıyarak sorumluluğa bağlayan 'koruma sorumluluğu' kavramı ise 2000'lerle birlikte ortaya çıkmıştır. Kavrama ilk olarak Müdahale ve Devlet Egemenliğine Dair Uluslararası Komisyon'un Aralık 2001 tarihli Koruma Sorumluluğu adını taşıyan raporunda rastlanmaktadır.²⁶⁴

Bu tarihten sonra kısa bir süre içerisinde BM organları tarafından da kullanılmaya başlanan kavram, 2005 yılındaki BM Dünya Zirvesi'nde kapsamlı olarak

²⁶² Security Council Res. 688 (1991). (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

²⁶³ Geoffrey MARSTON, "United Kingdom Materials on International Law", **B.Y.I.L.**, 63(I), 1992, sf. 824.

²⁶⁴ Raporun tam metni için bks.: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (erişim tarihi: 02.09.2017)

işlenmiş ve bütün üye devletler tarafından bir Genel Kurul kararı niteliğinde kabul edilmiştir.²⁶⁵ Zirvede alınan kararın, insan hakları ile devlet egemenliği ilişkisini radikal bir şekilde düzenlediği ve devlet egemenliğini insan hakları normlarının korunmasıyla sınırladığı yorumu yapılmaya başlanmıştır.²⁶⁶ Koruma sorumluluğu kavramı, 2006'dan itibaren Güvenlik Konseyi kararlarında da yer almaya başlamıştır.²⁶⁷ 17 Mart 2011 tarihinde ise Konsey'in Libya ile ilgili olarak VII. Bölüm kapsamında aldığı kararda kavrama yer verilmiştir.²⁶⁸ Kavram çeşitli uluslararası belgelerde yer bulmuştur, fakat kavramın hukuki değeri konusunda bir görüş birliğinden söz etmek mümkün değildir. Konsepti, bağlayıcı yükümlülükler öngörmemesi itibarıyla hukuk normu olarak kabul etmeyen görüşlerle birlikte²⁶⁹, kavramın bağlayıcı yükümlülükler getirdiğini²⁷⁰ veya bağlayıcı yükümlülükler

²⁶⁵ General Assembly, A/RES/60/1, 2005, para. 138. (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

²⁶⁶ Carsten **STAHN**, "Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?", **A.J.I.L.**, 101(I), 2007, sf. 101.

²⁶⁷ Security Council Res. 1674 (2006). (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/99/PDF/N0633199.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

²⁶⁸ Security Council Res. 1973 (2011). (Kararın tam metni için Bkz.: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29) (erişim tarihi: 02.09.2017)

²⁶⁹ Carlo **FOCARELLI**, "The Responsibility to Protect Doctrine and Humanitarian Intervention: Too Many Ambiguities for a Working Doctrine", **Journal of Conflict and Security Law**, 13, 2008, sf. 193. Amrita **KAPUR**, "Humanity as the A and Ω of Sovereignty: Four Replies to Anne Peters", **E.J.I.L.**, 20(III), 2009, sf. 562.

²⁷⁰ Anne **PETERS**, "Humanity as the A and Ω of Sovereignty", **E.J.I.L.**, 20(III), 2009, sf. 540.

getirmese dahi yetkiler tanıdığını²⁷¹ ve dolayısıyla hukuk normu olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan görüşlere rastlamak mümkündür.

Koruma sorumluluğu bakımından öğretide tartışmaları bu şekilde özetlemek mümkündür. Ancak hem insancıl müdahalenin hem de koruma sorumluluğunun hukuki yönden son derece tartışmalı konseptler olduğunu söyleyebiliriz. Bunun temel sebebi ise söz konusu konseptlerin egemen eşitlik, müdahale etmeme ve kuvvet kullanma yasağı gibi ilkelerin betimlediği uluslararası hukuk sistemi bakımından ciddi aykırılıklar teşkil etmesidir.²⁷² İnsan haklarının uluslararası dolaşıma girmesini incelerken bahsettiğimiz, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1990 sonrasında uluslararası güç ilişkilerinde yaşanan değişim anılan iki konseptin oluşumunu da doğrudan etkilemiş, hatta konseptlerin oluşmasına olanak sağlamıştır.²⁷³

Ayrıca mevzubahis iki konseptin, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin gelişimini incelerken değindiğimiz, geçmişte uluslararası hukuka hâkim olmuş bazı temalarla yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Kapitalist merkez devletler, çıkarlarını gerçekleştirmek üzere dünyanın geri kalanında hakimiyet kurarken eylemlerini ilk etapta, 16.yy'da kaynağını doğal hukuktan alan Hristiyanlığı yayma üzerinden meşrulaştırıyorlardı. 19.yy'da pozitivist hukuk ise 'medeniyet' kavramını ön plana çıkartıyordu ve dinsel açıdan daha nötr olan medenileştirme misyonu üzerinden meşruiyet üretiyordu. Bugünkü durumda ise insan haklarını ve demokrasiyi

²⁷¹ Anne **ORFORD**, **International Authority and Responsibility to Protect**, Cambridge University Press, Cambridge, 1. Basım, 2011, sf. 23.

²⁷² **ORFORD**, 2011, sf. 41.

²⁷³ **ÖZDEMİR**, 2011, sf. 46.

vurgulamak ve bu söylem üzerinden müdahaleye meşruiyet üretmek geçmişteki pratiklerle uyumlu görünmektedir.²⁷⁴

C. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunun Etkileri

İnsanlığa karşı işlenen suçların ve savaş suçlarının kovuşturulmasının tarihinin, milattan önce 400 yılına kadar götürülebileceğini belirten görüşler bulunsa da²⁷⁵, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'nin esasen Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulan *ad hoc* ceza mahkemeleri olan Yugoslavya ve Ruanda Mahkemelerinin getirdiği dinamikle beraber tartışılmaya başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.²⁷⁶

Kuruluş sürecinde neredeyse BM kadar heyecan yaratan bu uluslararası mahkeme, kuruluşundan sonra da uluslararası hukuk literatüründe yoğun olarak tartışılmış, konu hakkında zengin bir külliyat oluşmuştur. Mahkemenin hukuk sistemi içerisinde yerleştiği konum söz konusu ilginin temel sebebidir, zira yargı yetkisinin niteliği o konuma pek çok yerleşik uluslararası hukuk ilkesine gürültülü bir şekilde temas ederek yerleşmesini zorunlu kılmaktadır. Egemenlik ve egemen eşitlik ilkeleri de uluslararası hukukun anılan yerleşik ilkelerindedir. Yargılama yetkisinin egemen haklar içerisindeki önemi²⁷⁷ bu çelişkinin temel sebebidir.

²⁷⁴ WALLERSTEIN, 2010, sf. 39.

²⁷⁵ M. Cherif BASSIOUNI, **Crimes Against Humanity in International Criminal Law**, Kluwer Law International, Cambridge, 2. Basım, 1999, sf. 517. William A. SCHABAS, **An Introduction to the International Criminal Court**, Cambridge University Press, Cambridge, 4. Basım, 2011, sf. 1.

²⁷⁶ Benjamin N. SCHIFF, **Building the International Criminal Court**, Cambridge University Press, Cambridge, 1. Basım, 2008, sf. 42.

²⁷⁷ Hobbes bireyleri yargılama yetkisini egemenliğin bir emaresi olarak görür ve yargılama yetkisinin önemini kuvvetli bir biçimde vurgular: “Bireylerin ve dolayısıyla da genel barışın güvenliği ve cezalandırma için bu kılıcın kullanım hakkının bir kişi

UCM'nin yargılama yetkisi pek çok bakımdan özgünlükler taşır; ilk olarak belli suçlarla sınırlanmıştır: soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu.²⁷⁸ Mahkemenin yetkisi hem ülkeselliği hem de uyrukluğa kapsar²⁷⁹; mahkeme andlaşmaya taraf olan devletlerin ülkesinde gerçekleştirilen eylemler üzerinde olduğu gibi²⁸⁰, taraf devletlerin vatandaşları üzerinde de yargı yetkisine sahiptir²⁸¹. Yani andlaşmaya taraf olmayan bir devletin vatandaşının, andlaşmaya taraf bir devletin toprağında gerçekleştirdiği eylemler üzerinde olduğu gibi, andlaşmaya taraf olan bir devletin vatandaşının, andlaşmaya taraf olmayan bir devletin ülkesinde gerçekleştirdiği eylemler üzerinde de yargı yetkisine sahiptir. Bunun dışında mahkeme, taraf olmayan devletlerin vatandaşlarını *ad hoc* kabul yoluyla kovuşturabileceği gibi²⁸², Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm kapsamında alacağı bir kararla da mahkemenin yargı yetkisi doğabilecektir.²⁸³

Mahkemenin evrensel yargı yetkisine sahip olmamasının müsebbibi ise, Statü'nün hazırlık çalışmaları süresince mahkemenin yargı yetkisini kısıtlamaya

veya meclise devredilmesi zorunlu olarak gerekmektedir; ve buradan da, bu kişi veya meclisin devlette bir hakka dayanarak egemen gücü elinde tuttuğu anlaşılır. Zira uygun göreceği şekilde cezalandırma hakkına sahip olan, aynı zamanda birini kendi istediği bir şeyi yapmaya zorlama hakkına da sahiptir. Bundan daha büyük bir güç hayal bile edilemez.” (HOBBS, 2014, sf. 91)

²⁷⁸ Roma Statüsü md.5 (Statü'nün tam metni için Bkz.: https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf) (erişim tarihi: 08.09.2017)

²⁷⁹ SCHABAS, 2011, sf. 64.

²⁸⁰ Roma Statüsü md.12/2(a)

²⁸¹ Roma Statüsü md.12/2(b)

²⁸² Roma Statüsü md.13(a)

²⁸³ Roma Statüsü md.13(b)

dönük girişimlerde bulunan ABD'dir.²⁸⁴ Bu durum ABD'nin Statü'ye taraf olmamasıyla birlikte düşünüldüğü zaman, insan haklarının uluslararası dolaşıma girmesini incelerken değindiğimiz üzere, küresel hegemon olarak ABD'nin gevşek bir insan hakları rejimi oluşumuyla sonuçlanan koşullarıyla da uyumludur. Bu örnekte de ABD bağlayıcı düzenlemelerden kaçınmış, yeni oluşan uluslararası organı ise kısıtlamaya dönük girişimlerde bulunmuştur.

Mahkemenin yetkisinin egemen eşitlik ilkesi ile ilişkisi ise, tamamlayıcılık ilkesi (*the principle of complementarity*) üzerine tartışmalarda yoğunlaşmaktadır.²⁸⁵ İlke Roma Statüsü'nde tek bir maddede hüküm altına alınmış bir ilke olarak düşünülmemelidir, yargılama sürecinin tamamında karşımıza çıkan, bütün yargılama mantığına etki eden bir ilkedir²⁸⁶; mahkemenin, yerel mahkemelerin yargı yetkisi karşısında ikincil, tamamlayıcı oluşunu belirtir. Somut karşılığını Statü'nün, giriş bölümünün 6.²⁸⁷ ve 10.²⁸⁸ paragraflarında ve 17.²⁸⁹ maddesinde bulur. İlkenin temel

²⁸⁴ SCHABAS, 2011, sf. 66.

²⁸⁵ Federica GIOIA, "State Sovereignty, Jurisdiction, and 'Modern' International Law: The Principle of Complementarity in the International Criminal Court", **Leiden Journal of International Law**, 19, 2006, sf. 1096.

²⁸⁶ Markus BENZING, "The Complementarity Regime of the International Criminal Court: International Criminal Justice between State Sovereignty and the Fight against Impunity", **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, 7, 2003, sf. 593.

²⁸⁷ "Her devletin uluslararası suç işleyenler üzerindeki yargı yetkisini kullanmasının görevi olduğunu hatırlayarak."

²⁸⁸ "Bu Statü ile kurulacak olan Ceza Mahkemesi'nin ulusal ceza yargı yetkisinin tamamlayıcı olduğunu vurgulayarak."

²⁸⁹ Madde Mahkeme'nin giriş bölümünün 10. Paragrafına göre kabul edilir bulamayacağı davaları düzenler: "(a) Soruşturma veya kovuşturma yapmaya isteksiz davrandığı veya gerçekten muktedit olmadığı haller dışında, yargı yetkisi bulunan devlet tarafından dava konusunun soruşturulması veya yargılanması halinde; (b) Yargılama konusunda isteksiz veya yargılamaya gerçekten imkanı bulunmadığı haller dışında, yargı yetkisine sahip devletin olayı soruşturduktan sonra ilgili şahsı yargılamaya gerek olmadığına karar vermesi halinde; (c) İlgili Şahsın şikayet konusu

amacının, devletlerin egemenlik haklarının ihlali konusunda koruyucu davranmalarını engelleyerek, Statü'ye taraf olmalarını kolaylaştırmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁹⁰

Açıklanan söz konusu düzenleyici ilkeye, Statü'nün hazırlık çalışmaları sırasında egemenlikle ilgili kaygılara gösterilen özel ilgiye rağmen, mahkemenin yetkisinin egemen eşitlik ilkesiyle uyumlu olduğunu söylemek güçtür. Yargılama yetkisinin egemenlik kavramının klasik anlamı bakımından önemi göz önünde bulundurulduğu zaman bu güçlüğü sebebi daha iyi ortaya çıkacaktır.

D. *Jus Cogens* Kuralların Etkileri

Uluslararası hukukun bazı normlarının temel değere sahip olması düşüncesi²⁹¹, Grotius ve Vattel gibi doğal hukuk dönemi hukukçularına kadar geri götürülebilirse de²⁹², söz konusu düşüncenin gelişerek somutlaşması için uygun koşulların II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığını söyleyebiliriz.²⁹³ Düşüncenin ilk somut ürünü ise,

olaydan dolayı önceden yargılanmış olması ve Mahkeme tarafından 20. Maddenin 3. Fıkrası uyarınca yargılanmasına izin verilmemesi halinde.”

²⁹⁰ **BENZING**, 2003, sf. 593.

²⁹¹ *Jus Cogens* kuralların bu yönü bakımından detaylı bir inceleme için bkz.: Erdem **DENK**, “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda *Jus Cogens* Kurallar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 56(2), 2001, sf. 43-70.

²⁹² Grotius'un Roma Hukundan alarak, *De Jure Belli et Pacis*'de kullandığı *jus strictum* (*obligatory law*, bağlayıcı hukuk) ve *jus dispositivum* (*voluntary law*, ihtiyari hukuk) ayrımı ile, Vattel'in *Le Droit des Gens* eserinde, 'le Droit des Gens Naturel, ou Necessaire' ve 'le Droit Volontaire' arasında yaptığı ayrım aynı kapsamda değerlendirilebilir. (Michael **BYERS**, “Conceptualising the Relationship between *Jus Cogens* and *Erga Omnes*”, **Nordic Journal of International Law**, 66, 1997, sf. 213.)

²⁹³ Stefan **KADELBACH**, “*Jus Cogens*, Obligations *Erga Omnes* and other Rules-The Identification of Fundamental Norms”, der. C. TOMUSCHAT ve J.M. THOUVENIN, **The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus**

1969 Viyana Andlaşmalar hukuku sözleşmesinin 53. ve 64. maddelerinde, *jus cogens* kavramı altında karşımıza çıkar. *Jus cogens*'i tanımlayan 53.madde metni şu şekildedir:

“Bir, andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme amaçları bakımından, milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.”²⁹⁴

Sözleşme'nin 64.maddesi ise ortaya yeni bir *jus cogens* kuralı çıkması durumunda, ortaya çıkan yeni kuralla çatışan mevcut herhangi bir antlaşmanın batıl hale geleceğine hükmeder. Kavram bu düzenleniş şekliyle, devletlerin açık rızası hilafına dahi işletilebilecek bir kural olarak görünür. Dolayısıyla iradeci görüşlerin ağır bastığı, pozitivizmle beraber egemenin iradesi üzerinden türetilmeye başlanan bir hukuk sistemi bakımından ayrıksı bir görünümde dir.

Uluslararası hukukun bazı temel kuralları olduğu düşüncesi, UAD tarafında ise ilk olarak *Barcelona Traction* davasında, yükümlülükler arasında yapılan ayrımla karşılık bulmuştur: *erga omnes*. Divan kararında devletlerin tamamına karşı geçerli olan bir yükümlülükle, iki devlet arasında oluşan yükümlülükler arasında bir ayrım yapar ve ikincisinin önemini vurgular. Yani *jus cogens* bakımından öne çıkan özellik

Cogens and Obligation Erga Omnes, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 1. Basım, 2006, sf. 21-22.

²⁹⁴ Çeviri: GÜNDÜZ, 2014, sf. 78.

sınırlanamama iken, *erga omnes* bakımından durumun genelliğidir.²⁹⁵ Mevzubahis yükümlülüklerin modern uluslararası hukukta hangi kavramlardan doğabileceğine örnek olarak ise saldırıyı, soykırımı, köleciliği ve ayrımcılığı zikreder.²⁹⁶

Ancak *jus cogens* konseptinin somut uygulamasını incelediğimiz zaman, genellikle kavramın kullanımına herhangi bir hukuki sonuç bağlanmadığını görürüz. Konseptte daha ziyada, mevzubahis olan kuralın ahlaki bakımdan önemine işaret etmek için başvurulmaktadır.²⁹⁷ Ayrıca kavrama, düzenlenmesinden bu yana, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlendiği bağlamda, yani bir andlaşmanın geçersizlik sebebi olarak başvurulmamış olması²⁹⁸, kavramın değerini tartışmalı hale getiren bir diğer sebeptir. Söz konusu sebep bakımından, kavrama bugüne kadar yaygın bir biçimde bir devletin rızası hilafına başvurulmadığı için, kavramın devletlerin egemen eşitliği ilkesine belirgin bir aykırılık oluşturmadığını söyleyebiliriz.

²⁹⁵ **BYERS**, 1997, sf. 230.

²⁹⁶ Barcelona Traction Light and Power Company Limited (Belgium vs. Spain) (Second Phase), Judgement, **I.C.J. Reports** 1970, sf. 33, para. 33-34.

²⁹⁷ **ROTH**, 2012, sf. 35. Ulf **LINDERFALK**, “The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora’s Box, Did You Ever Think About the Consequences?”, **E.J.I.L.**, 18(V), 2008, sf. 855.

²⁹⁸ Bu konuda yaygın bir uygulama yoktur ancak çeşitli uluslararası organların, nadiren de olsa devletlerin açık iradesine aykırı bir karar verirken *jus cogens* argümanına başvurdukları görülmektedir. 2002 yılında, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, ABD’nin 16 ve 17 yaşındaki insan öldürme suçlarına da ölüm cezası verilmesine olanak sağlayan düzenlemelerini, ABD’nin Medeni ve Sivil Haklar Sözleşmesi’ndeki ilgili maddeye koyduğu açık çekinceye ve İnsan Hakları Amerikan Konvansiyonu ile Çocuk Hakları Konvansiyonu’nu onaylamamasına rağmen, *jus cogens*’e aykırılığa dayanarak iptal etmiştir. (Michael Domingues v. United States, Case 12.285, Report No. 62/02, Inter-Am. C.H.R., 22 October 2002, Doc. 5 rev. 1, para 913.) (Bkz.: <http://cidh.org/annualrep/2002eng/USA.12285.htm>) (erişim tarihi: 09.08.2017) (**ROTH**, 2012, sf. 36)

E. Ulusüstü Örgüt Düşüncesinin Etkileri

Esasen ulusüstü (*supranational*) örgütün halihazırda tek bir örneği bulunmaktadır: Avrupa Birliği (AB). Dolayısıyla ulusüstü örgütlerin egemen eşitlik ilkesi ile ilişkisini incelerken aslında AB gibi bir yapının ilke bakımından nerede durduğunu inceleyeceğimizi söyleyebiliriz.

Ulusüstü örgüt, klasik uluslararası örgütlerden farklı olarak devletlerin belli konuları görüştükları bir forum gibi çalışmaz ya da düzenleme yetkisi konu ve nitelik biçiminden güçlü sınırlara tabi değildir; örgüte belli konularda, üye devletlerin egemen hakları aktarılmıştır ve örgüt bu konularda üye devletleri bağlayıcı işlemler yapar.²⁹⁹ Yani denilebilir ki AB, düzenleme yetkisi eşitler arasında değil de onlardan daha üst bir noktada konumlandığı için, egemen eşitlik ilkesi bakımından diğer uluslararası örgütlerden ayrıksı bir yerde durur. Egemen eşitlik ilkesi ile AB ilişkisini daha iyi açıklayabilmek için, AB'nin ortaya çıktığı koşullar ile gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefleri ve zaman içerisinde geçirdiği değişimleri daha yakından incelememiz gerekmektedir.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere, II. Dünya Savaşı öncesine kadar, Avrupa devletlerinin dünya üzerinde 16.yy'dan beri devam emperyalist bir hakimiyeti söz konusuydu. Ancak, yine daha önce belirttiğimiz üzere, iki dünya savaşı ile yıpranan Avrupa devletleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya üzerindeki hakimiyetlerini yitirmişlerdir ve savaş yıllarında da büyümeye devam eden ABD Avrupa devletlerinin yerini almıştır.³⁰⁰ AB ise temelde, Avrupa

²⁹⁹ Martin J. DEDMAN, **The Origins and Development of the European Union 1945–2008: A History of European Integration**, Routledge, Londra, 2. Basım, 2010, sf. 7.

³⁰⁰ EVANS, 1996, sf. 52.

devletlerinin gerileyişine ve uluslararası ağırlığının azalmasına, kapitalist entegrasyon aracılığıyla çözüm getirmeyi hedefleyen bir örgüt olarak kurulmuştur.³⁰¹ Birliğin kuruluşuna giden süreçte karşımıza çıkan kurumlar da, entegrasyonun bu yönünü doğrulamaktadır; başlangıçtan itibaren birleşme ekonomik birleşmenin belirleyici etkisi altında gerçekleşmiştir.

Avrupa entegrasyonuna yönelik ilk somut adımın, 1948’de Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında gümrük birliğine dayanan Benelux’un kurulmasıyla atıldığını söyleyebiliriz.³⁰² Bu gelişmeyi 1951’de Paris Andlaşması ile, altı devletin -Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg- Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu kurması izlemiştir. Kömür ve çelik gibi önemli sektörlerle başlayan entegrasyonda, 1958 Roma Andlaşması ile iki yeni ulusötesi örgütün -Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Ajansı Kurumu- kuruluşu bir sonraki adım olmuştur. AET, gümrük birliğinden daha ileri bir adım olarak ortak pazar hedefi koyuyordu; bu, bölge içerisindeki sermaye, emek ve üretim faktörlerine serbest hareket olanağı sağlamak demektir.³⁰³ Birinci bölümde, egemenliğin ve ulus-devletin ortaya çıktığı koşullara dair açıklamalarımız kapsamında, ulus-devletin ortak pazar dahilinde ortaya çıktığını belirttiğimiz hatırlanacak olursa, Avrupa bütünleşmesinin söz konusu yönünün egemenlik bakımından önemi daha iyi ortaya çıkar.

1965 yılında bahsedilen üç ulusötesi örgüt birleşerek Avrupa Topluluğu (AT)’nu oluşturmuşlardır. Roma Andlaşması’nın ilk kapsamlı güncellemesi ise, 1987

³⁰¹ Guglielmo **CARCHEDI**, **Başka Bir Avrupa İçin: Avrupa’nın Ekonomik Bütünleşmesinin Sınıf Tahlili**, çev. M. TOPAL, Yordam Kitap, İstanbul, 1. Basım, 2009, sf. 23.

³⁰² **CARCHEDI**, 2009, sf. 26.

³⁰³ **CARCHEDI**, 2009, sf. 27.

yılında Avrupa Tek Senedi(ATs) ile gerçekleştirilmiştir. AT'nin, 1970'ler boyunca devam eden ekonomik durgunluğa gereken karşılığı vermek için uygun yasal araçlardan yoksun oluşu, güncellemenin temel saikıdır; ATS gerekli araçları ise, çoğunluk oylamasını önemli lde yaygınlaştırarak sağlamıştır.³⁰⁴ çoğunluk oylamasıyla karar alma ise, klasik uluslararası örgüt pratiklerinden daha fazla uzaklaşma, dolayısıyla devlet egemenliğini daha fazla kısıtlama anlamına gelmektedir.³⁰⁵

1992'de Maastricht'te imzalan Avrupa Birliği Andlaşması ise, AB'yi  sütün üzerine oturtmaktaydı: AT'nin oluşturduğu ilk stna ek olarak, Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası ve nc olarak Adalet ve İçişleri. Ama Maastricht Andlaşması'ndaki en önemli yenilik, kuşkusuz 2002 yılına kadar Ekonomik ve Parasal Birlik'e geçişi gerçekleştirmek üzere geçiş programının kabul edilmesidir.³⁰⁶ Parasal birliğe geçişle birlikte ortak para biriminden sorumlu kurum olarak ortaya çıkan Avrupa Merkez Bankası ise son derece önemli bir kurumdur. Zira bu kurum ye devletlerin merkez bankalarının kullandıkları bir egemen yetki olarak, para basma ve bu parayı yönetme yetkisini üzerinde toplar ve ulusal merkez bankalarını, kendisi tarafından alınan kararları uygulayan operasyonel kurumlar haline getirir.³⁰⁷

AB'nin yaptığı düzenleyici işlemler ise ulusal düzenlemelerden daha üstün sayılmaktadır ve iki işlem arasında bir çatışma çıkması durumunda AB, kendi yasasının üstün kılınmasını Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)'ndan talep

³⁰⁴ **CARCHEDI**, 2009, sf. 28-29.

³⁰⁵ **DEDMAN**, 2010, sf. 129.

³⁰⁶ **CARCHEDI**, 2009, sf. 31.

³⁰⁷ **CARCHEDI**, 2009, sf. 45.

etmektedir.³⁰⁸ Birliğin iki yargı kurumundan biri olan ABAD temelde birlik andlaşmalarının hukuka uygun biçimde yorumlanmasını ve uygulamasını sağlamakla ve mahkeme kararlarına uymayan üye devletleri cezalandırmakla görevlidir; diğer yargı kurumu olan Avrupa Birliği Asliye Mahkemesi ise, esas olarak gerçek ve tüzel kişilerin çıkarlarının söz konusu olduğu uyuşmazlıklarıyla ilgilenmektedir.³⁰⁹

AB'nin bir yönünü vurgulamamız gerekir; devletlerde olduğu gibi AB'de de belli çıkarların, belli ölçüde temsil edilmesi ve gerçekleştirilmesi söz konusudur ve AB'de söz konusu çıkarlar, kuruluşundan itibaren büyük ölçekli sermayenin çıkarları olmaktadır.³¹⁰ AB'nin demokrasi açığı, literatürde çokça işlenen bir konudur. Demokrasi açığı, genellikle seçilmişlerden değil de bürokratlardan oluşan Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Konseyi gibi organların Birliğin yetkilerinin büyük bir kısmını kullanması ve mevzubahis yetki kullanımı hakkında hesap da vermemesi üzerinden temellendirilir ancak bu organlarda temsil edilen çıkarların ağırlıklı olarak büyük ölçekli sermayenin çıkarların oluşması da demokrasi açığı olarak adlandırılan sorunda önemli bir etkidir.³¹¹

Kısaca özetlediğimiz Avrupa Birliği'nin gelişimine ve kurumsal yapısına dair bu açıklamalar, AB'nin sıradan hükümetlerarası örgütlerden farkını ortaya koymaktadır. Özellikle ortak pazar oluşturma hedefi ve söz konusu hedef dahilinde giderek daha fazla kullanmaya başladığı yasa yapma, yargılama, para basma gibi egemen yetkiler, ulus-devletin ortaya çıkış öyküsüyle de paralellik göstermektedir. Bu

³⁰⁸ **CARCHEDI**, 2009, sf. 49.

³⁰⁹ **CARCHEDI**, 2009, sf. 47.

³¹⁰ **CARCHEDI**, 2009, sf. 57.

³¹¹ **CARCHEDI**, 2009, sf. 54.

durum AB'nin üye devletlerin egemenliğini üzerinde topladığı yorumlarının yapılmasına da yol açmıştır.³¹² Ancak temelinde çıkarların temsili bakımından görülen eşitsizliğin yattığı, AB üyesi devletlerin halklarının, özellikle 2016 Birleşik Krallık Avrupa Birliği'nden Ayrılma Referandumu-Brexit ile birlikte daha net olarak görünürlük kazanan hoşnutsuzluğu, AB'nin kalıcılığını sorgulanır hale getirmekte ve AB'yi ulus-devletlerin sonunun bir emaresi olarak ele almayı güçleştirmektedir.

³¹² Bu yorumlara bir örnek olarak Bkz.: Stephen **GEORGE, Politics and Policy in the European Community**, Oxford University Press. Oxford, 2. Basım, 1992.

SONUÇ

Kapitalist üretim biçiminin, Avrupa toplumlarında hâkim üretim biçimi haline gelmesi sonucunda, mevzubahis üretim ilişkilerinin koşullarıyla uyumlu bir iktidar yapısı da süreç içerisinde ortaya çıkmıştır/oluşturulmuştur. Egemenlik ve ulus-devlet zaman içerisinde söz konusu iktidar yapısının hem tanımlayıcısı konumuna gelmiştir hem de onu geliştirmiştir. Kapitalizmin kendinden önceki üretim biçimiyle, yani feodalizmle arasındaki farklar, iktidar yapısında yaşanan değişimlerin açıklanmasında kilit nokta ve anahtardır. Egemenlik kavramı, hem yetkilerin bir araya toplanmasına/uyumlulaştırılmasına ve hem de düzenlemelere süreklilik/tutarlılık kazandırılmasına işaret etmesi itibariyle, anılan farklılıkların pek çok yönüyle somutlaştığı bir kavramdır. Kavramın altyapısını hazırladığı egemen eşitlik ilkesi, egemenlik kavramının kapitalist üretim biçimi bakımından içeride gördüğü söz konusu işlevlerle uyumlu olarak devletlerarası düzlemde anlam kazanmıştır.

Egemen eşitlik ilkesi, birbirinden bağımsız devletlerin ve devletlerde örgütlü üretici güçlerin karşılıklı ilişkilerinin düzen yönünden simgeleştiği bir ilke olmuştur ve ilke söz konusu düzeni yeniden üretmiştir. İlkenin tarihsel arka planını incelerken değindiğimiz, Westphalia Barışı, MC'nin ve BM'nin Kuruluşu gibi tarihsel olayların oluşumunda ve sonrasında ortaya çıkan koşullarda, esas olarak mevzubahis ilişkiler ve bu ilişkilerdeki dönüşümler belirleyici olmuştur.

Fakat buraya kadar yaptığımız açıklamaların genel itibariyle sadece Avrupalı devletler için geçerli olduğunu belirtmemiz gerekir. Dünyanın geri kalanı, egemenlikten ya da eşitlikten yararlanmak bir yana, söz konusu egemen birimlerin üzerlerinde serbestçe tasarrufta bulunabildikleri nesnelere olmaktan öteye gidememişlerdir. Egemenlik ve egemen eşitlik ilkesi köken itibariyle kapitalist toplumsal ilişkilerden kaynağını aldığı gibi, devletlerin bu ilişkilerdeki rolü ve

kapasitesi de egemenliklerinin ya da yararlanacakları eşitliğin belirlenmesinde önemlidir. Üçüncü dünya ülkeleri devletlerarası düzenden dışlanırken sırasıyla kullanılan “Hristiyan olmama”, “medeni olmama” ve “insan haklarına saygılı olmama” gibi kriterlerin arka planında kapitalist küresel ilişkilerle uyumda görülen/gösterilen yetersizlik önemli bir faktördür. Söz konusu eşitsizlik, uluslararası hukukun diğer somut uygulama alanlarına da yansımıştır.

Ancak egemen eşitlik esasına dayalı, bağımsız devletleri ve onların sınırlarını yeniden üreten uluslararası düzen, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde başlayan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde ise artan, küresel çaptaki toplumsal ilişkilerdeki değişimlerle ciddi olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Söz konusu değişimlerden ilki sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleri ve sömürge rejimlerinin meşruiyetini yitirmesi sonucu, söz konusu devletlerin bağımsızlıklarını kazanmasıdır. Bu gelişme sonucunda, daha önceleri Batılı ülkelerin münhasır kullanımı altındaki egemenlik ve egemen eşitlik, küresel boyutta uygulanmaya başlanmıştır. Ancak yeni egemenliklerini kazanmış eski sömürge devletleri, küresel kapitalist ekonominin dayattığı koşullar altında, daha farklı ve kısıtlı bir egemenlik yetkisini icra etmek durumunda kalmışlardır. Mevzubahis durum, bir bütün olarak egemenlik yetkisi üzerinde tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Buna ek, ikinci bir değişiklik olarak kapitalist üretim biçiminin uluslararasılaşmasında görülen artış ve özel olarak neoliberal politikaların küresel ölçekte tedavüle girmesiyle dünya kapitalist ekonomisinde görülen değişimler, bağımsız ulus-devletler içerisinde örgütlenip yine aynı devletler üzerinden karşılıklı ilişkilere giren üretici güçlerden oluşan uluslararası sistemi de değiştirmiştir. Bu durumda ulus-devletler, ulusal sermayenin yanında uluslararası sermaye gruplarının taleplerine daha fazla yer vermeye, ulusal sermaye grupları da ulusal olmaktan çıkarak

giderek daha fazla ulus-devlette ve yeni ortaya çıkan uluslararası kurumlarda çıkarlarını temsil ettirmeye başlamıştır.³¹³ Söz konusu gelişmeler egemen eşitlik ve müdahale etmeme ilkelerinin betimlediği eski uluslararası sistemin sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Anılan süreçte ortaya çıkan normatif ve kurumsal yeniliklerle birlikte, ulus-devlet egemenliğini ve buna bağlı olarak egemen eşitlik ilkesinin ve müdahale etmeme ilkesinin betimlediği uluslararası sistemi sorgulayan, hatta bunların sonunu ilan eden çalışmalar yapılmıştır. Maddi ilişkilerdeki söz konusu değişim, başta ulus-devleti daha sonra uluslararası sistemi eskisinden daha farklı bir biçimde ele almayı gerekli kılmaktadır. Ancak ulus-devletlerin devrinin kapandığına dair çıkarımlar, söz konusu yapıların günümüzde küresel kapitalist ekonomide hala önemli bir düzenleyici işlevi olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman doğru görünmemektedir.

Egemen eşitlik ilkesinin, günümüzdeki küresel ilişkileri açıklama yeteneği üzerine yapılacak çıkarımlar, geçmişteki yeteneğinden ne anladığımızla doğrudan ilişkilidir. Eğer ilkenin birbirine eşit ulus-devletlere ve söz konusu devletlerin karar alma ve yönetme süreçlerinde mutlak olarak bağımsız olmasının gerekliliğine işaret ettiğini varsayarsak, ilkenin günümüz bir kenara geçmişteki küresel ilişkileri dahi açıklama yeteneğinde olduğunu söylemek güçtür. Egemen eşitlik ilkesinin, başlangıçtan itibaren devletlerin karşılıklı etkileşimiyle beliren modern devletlerarası sistemi betimlemeye yöneldiği göz önünde bulundurulduğu zaman bu güçlüğün nedeni ortaya çıkacaktır. Biz bu çalışmada egemen eşitlik ilkesinin özellikle olgunluk dönemi itibariyle, bağımsız devletlerdeki üretici güçlerin, içinde buldukları devletlerin yetkilerini de kullanarak, özellikle sömürgeleştirme üzerinden dünyaya yayıldıkları,

³¹³ Ali Murat **ÖZDEMİR**, “Kolektif Emperyalizm”, der. A. M. **ÖZDEMİR**, **Kolektif Emperyalizm**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1. Basım, 2014, sf. 14.

klasik emperyalist dönemdeki küresel ilişkilerle bağlantılı olduğunu ortaya koymaya alıştığ. Ancak yukarıda açıkladığımız üzere, günümüzde, küreselleşen kapitalist ekonomi koşullarında, söz konusu ilişkiler değişmiştir. Dolayısıyla egemen eşitlik ilkesinin eski açıklayıcılık yeteneğini yitirdiğini söyleyebiliriz. Ancak yeni ortaya çıkan ilişkilerde devletlerin hala önemli işlevler üstlendiğini göz önünde bulundurduğumuz zaman, bu devletleri yeniden üreten karakteri itibariyle egemen eşitlik ilkesinin hala geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Alger, Chadwick. *The United Nations System: A Reference Handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2006.

Amin, Samir. *Avrupa-merkezcilik*. 2. Çeviren Mehmet Sert. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2007.

Anand, Ram P. *New States and International Law*. 2. Delhi: Hope India Publications, 2008.

—. *Sovereign Equality of States in International Law*. 1. Basım. Delhi: Hope India Publications, 2008.

Anderson, Perry. *Lineages of the Absolutist State*. 1. Londra: New Left Books, 1974.

Anghie, Antony. *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. New York: Cambridge University Press, 2004.

Bassiouni, M. Cherif. *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. 2. Cambridge: Kluwer Law International, 1999.

Boucher, David. *Political Theories of International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

Bourantonis, Dim. *The History and Politics of UN Security Council Reform*. 1. Londra: Routledge, 2005.

Bozkurt, Enver, Akif Kütükçü, ve Yasin Poyraz. *Devletler Hukuku*. 7. Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.

- Bull, Hedley. *The Anarchical Society*. 3. New York: Palgrave, 2002.
- Carchedi, Guglielmo. *Başka Bir Avrupa İçin: Avrupa'nın Ekonomik Bütünleşmesinin Sınıf Tahlihi*. 1. İstanbul: Yordam Kitap, 2009.
- Carty, Anthony. *The Decay of International Law?: A Reappraisal of the Limits of Legal Imagination in International Affairs*. 1. Manchester: Manchester University Press, 1986.
- Chandler, David. *From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention*. 2. Londra: Pluto Press, 2006.
- Collins, Hugh. *Marksizm ve Hukuk*. 1. Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.
- Crawford, James. *The Creation of States in International Law*. 1. New York: Oxford University Press, 1979.
- Dedman, Martin J. *The Origins and Development of the European Union 1945–2008: A History of European Integration*. 2. Londra: Routledge, 2010.
- Dickinson, Edwin DeWitt. *The Equality of States in International Law*. 1. Cambridge: Harvard University Press, 1920.
- Doğan, İlyas. *Devletler Hukuku*. 1. Ankara: Seçkin Yayınları, 2008.
- Dunning, William Archibald. *A History of Political Theories from Luther to Montesquieu*. 1. New York: The Macmillan Company, 1905.
- Eroğul, Cem. *Devlet Nedir?* 1. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Evans, Graham, ve Jeffrey Newnham. *The Dictionary of World Politics: A Reference Guide to Concepts, Ideas, and Institutions*. Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1990.

- Evans, Tony. *US Hegemony and the Project of Universal Human Rights*. 1. Londra: Palgrave Macmillan, 1996.
- Fassbender, Bardo. «The Security Council: Progress is Possible but Unlikely.» *Realizing Utopia* içinde, yazan Antonio Cassese, 52-60. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- . *UN Security Council Reform and the Right of Veto: A Constitutional Perspective*. . Lahey: Kluwer Law International, 1998.
- George, Stephen. *Politics and Policy in the European Community*. 2. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Giddens, Anthony. *Ulus Devlet ve Şiddet*. 2. Çeviren Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.
- Gong, Gerrit W. *The Standard of 'Civilization' in International Society*. 1. New York: Oxford University Press, 1984.
- Gray, Christine. *International Law and the Use of Force*. 3. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Gündüz, Aslan. *Milletlerarası Hukuk*. 7. Düzenleyen: Reşat Volkan Günel. İstanbul: Beta Yayınevi, 2014.
- Hanhimaki, Jussi M. *The United Nations: A Very Short Introduction*. 2. New York: Oxford University Press, 2015.
- Hardt, Michael, ve Antonio Negri. *İmparatorluk*. 8. Çeviren Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

- Hemingway, Ernest. *Silahlara Veda*. 7. Çeviren Mehmet Harmancı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2016.
- Henkin, Louis. *The Age of Rights*. 1. New York: Columbia University Press, 1990.
- Hinsley, Francis Harry. *Power and the Pursuit of Peace*. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. 6. Çeviren Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- . *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*. 2. Çeviren Cihan Deniz Zarakolu. İstanbul: Belge Yayınları, 2014.
- Holsti, Kalevi J. *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Holton, Robert j. *The Transition from Feudalism to Capitalism*. 1. New York: Macmillan Publishers, 1985.
- Ishay, Micheline. *The Human Rights Reader- Major Political Essays, Speeches, and Documents from Ancient Times to the Present*. 2. New York: Routledge, 2007.
- Jessop, Bob. *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*. 1. Çeviren Ahmet Özcan. Ankara: Epos Yayınları, 2008.
- Kadelbach, Stefan. «Jus Cogens, Obligations Erga Omnes and other Rules-The Identification of Fundamental Norms.» *The Fundemantal Rules of the International Legal Order: Jus Cogens and Obligation Erga Omnes* içinde, yazan Christian Tomuschat ve Jean-Marc Thouvenin, 22-41. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2006.

- Kooijmans, Pieter Hendrik. *The Doctrine of The Legal Equality of States: An Inquiry Into the Foundations of International Law*. 1. Leyden: A.W. Sythoff, 1964.
- Krasner, Stephen D. «Westphalia and All That.» *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change* içinde, yazar Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, 235-264. New York: Cornell University Press, 1993.
- Larkins, Jeremy. *From Hierarchy to Anarchy*. 1. New York: Palgrave Macmillan Publishing, 2010.
- Lillich, Richard B. *Humanitarian Intervention and the United Nations*. 1. Virginia: University Press of Virginia, 1973.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. 3. Çeviren Fahri Bakırcı. Ankara: Eksi Kitaplar, 2016.
- Lyons, Gene M., ve Michael Mastanduno. *Beyond Westphalia?* 1. Baltimore: John Hopkins University Press, 1995.
- Machiavelli, Niccolo. *Hükümdar*. 11. Çeviren Necdet Adabağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Malanczuk, Peter. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. 7. Londra: Routledge, 1997.
- Marks, Susan. «Exploitation as an International Legal Concept.» *International Law on The Left: Re-examining Marxist Legacies* içinde, yazar Susan Marks, 281-309. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Marx, Karl. *Kapital I*. 1. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.

- Minogue, Kenneth. «The History of the Idea of Human Rights.» *The Human Rights Reader* içinde, yazar William Laqueur ve Barry Rubin, 3-17. New York: Meridian Books, 1977.
- Mısır, Mustafa Bayram. *Kapitalizm, Devletler ve Egemenlik: Egemenlik Kuramının Tarihsel Maddeci Bir Eleştirisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) , 2011.
- Morgenthau, ve Hans Joachim. *Politics Among Nations*. 6. Düzenleyen: Kenneth W. Thompson. New York: McGraw-Hill Publishing, 1985.
- Oppenheim, Lassa F. *International Law: A Treatise. Volume I (of 2) Peace*. 2. Londra: Longmans, Green and Company, 1912.
- Orford, Anne. *International Authority and Responsibility to Protect*. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Özdemir, Ali Murat. *Güç Buyruk Düzen*. 1. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2011.
- Özdemir, Ali Murat. «Kolektif Emperyalizm.» *Kolektif Emperyalizm* içinde, yazar Ali Murat Özdemir, 29-163. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2014.
- Pasukanis, Evgeny B. *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*. 3. İstanbul: Birikim Yayınları, 2013.
- Pavese, Cesare. *Tepedeki Ev*. 3. Çeviren Eren Cendey. İstanbul: Can Yayınları, 2016.
- Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. 11. Ankara: Turhan Kitabevi, 2012.
- Pierson, Christopher. *Modern Devlet*. 2. Çeviren Neşet Kutluğ ve Burcu Erdoğan. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2015.

- Rosenau, James N. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. 1. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Schabas, William A. *An Introduction to the International Criminal Court*. 4. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Schermers, Henry G., ve Niels M. Blokker. *International Institutional Law*. 4. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
- Schiff, Benjamin N. *Building the International Criminal Court*. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Scott, George. *The Rise and Fall of the League of Nations*. New York: Macmillan Publishing, 1974.
- Shaw, Malcolm N. *International Law*. 6. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Sheehan, Michael. *The Balance of Power: History and Theory*. 1. Londra: Routledge, 1996.
- Steger, Manfred B. *Globalization: A Very Short Introduction*. 2. New York: Oxford University Press, 2009.
- Sunagami, Hidemi. «Grotius and International Equality.» *Hugo Grotius and International Relations* içinde, yazar Hedley Bull, Benedict Kingsbury ve Adam Roberts, 221-256. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- . *The Domestic Analogy and World Order Proposals*. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Sur, Melda. *Uluslararası Hukukun Esasları*. 6. İstanbul: Beta, 2013.

- Ünal, Şeref. *Uluslararası Hukuk*. 1. Ankara: Yetkin Yayınları, 2005.
- Whaley, Joachim. *Germany and the Holy Roman Empire Volume 1: From Maximilian I to the Peace of Westphalia 1493-1648*. 1. New York: Oxford University Press, 2012.
- Wheaton, Henry. *Elements of International Law*. 6. Boston: Little, Brown and Company, 1855.
- Wood, Ellen Meiksins. *Yurttaşlardan Lordlara*. 2. Çeviren Oya Köymen. İstanbul: Yordam Kitap, 2013.
- Wood, Ellen Meiksins, ve Neal Wood. *İsyan Borusu: Kapitalizmin Yükselişi ve Siyasal Teori 1509-1688*. 1. Çeviren Fahri Bakırcı. Ankara: Epos Yayınları, 2008.
- Young, Robert J.C. *Postcolonialism: A Historical Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2001.

MAKALELER

- Anghie, Antony, ve B.S. Chimni. «Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts.» *Studies in Transnational Legal Policy* 36 (2004): 185-210.
- Benzing, Markus. «The Complementarity Regime of the International Criminal Court: International Criminal Justice between State Sovereignty and the Fight against Impunity.» *Max Planck Yearbook of United Nations* 7 (2003): 591-632.
- Byers, Michael. «Conceptualising the Relationship between Jus Cogens and Erga Omnes.» *Nordic Journal of International Law* 66 (1997): 211-239.

- Christenson, Gordon A. «The World Court and Jus Cogens.» *American Journal of International Law* 81 (1987): 93-101.
- Cogan, Jacob Katz. «Representation and Power in International Organization: The Operational Constitution and Its Critics.» *A.J.I.L.* 103, no. 2 (2009): 209-263.
- Denk, Erdem. «Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 56, no. 2 (2001): 43-70.
- Focarelli, Carlo. «The Responsibility to Protect Doctrine and Humanitarian Intervention: Too Many Ambiguities for a Working Doctrine.» *Journal of Conflict and Security Law* 13 (2008): 191-214.
- Friedman, Wolfgang. «The Position of Underdeveloped Countries and the Universality of International Law.» *Columbia Journal of Transnational Law* 1&2 (1961-1963): 78-86.
- Gioia, Federica. «State Sovereignty, Jurisdiction, and 'Modern' International Law: The Principle of Complementarity in the International Criminal Court.» *Leiden Journal of International Law* 19 (2006): 1095-1123.
- Gross, Leo. «The Peace of Westphalia 1648-1948.» *American Journal of International Law* 42, no. 1 (1948): 20-41.
- Kapur, Amrita. «Humanity as the A and Ω of Sovereignty: Four Replies to Anne Peters.» *European Journal of International Law* 20, no. 3 (2009): 560-567.
- Kelsen, Hans. «The Principle of Sovereign Equality of States as a Basis for International Organization.» *The Yale Law Journal* 53, no. 2 (1944): 207-220.
- Kennedy, David. «The Move to Institutions.» *Cardozo Law Review* 8 (1987): 841-988.

- Kolb, Robert. «Origin of the Twin Terms jus ad bellum/jus in bello.» *International Review of the Red Cross* 320 (1997): 553-562.
- Koskenmiemi, Martti. «The Police in the Temple-Order, Justice and the UN: A Dialectical View.» *European Journal of International Law* 6 (1995): 325-348.
- Lauterpacht, Hersch. «Recognition of States in International Law.» *The Yale Law Journal* 53, no. 3 (1944): 385-458.
- Linderfalk, Ulf. «The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora's Box, Did You Ever Think About the Consequences?» *European Journal of International Law* 18, no. 4 (2008): 853-871.
- Marston, Geoffrey. «United Kingdom Materials on International Law.» *British Yearbook of International Law* 63, no. 1 (1992): 615-841.
- Menemencioglu, Ethem. «Hukukta 'Integration' Nazariyesi Üzerine Hugo Grotius'un ve Leibniz'in Tesiri.» *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4, no. 1 (1934): 407-414.
- Osiander, Alexander. «Sovereignty, International Relations and the Westphalian Myth.» *International Organization* 55 (2001): 252-287.
- Peters, Anne. «Humanity as the A and Ω of Sovereignty.» *European Journal of International Law* 20, no. 3 (2009): 513-544.
- Roth, Brad. «Sovereign Equality and Non-liberal Regimes.» *Netherlands Yearbook of International Law* 43 (2012): 25-52.
- Sinha, Surya P. «Perspective of the Newly Independent States on the Binding Quality of International Law.» *International and Comparative Law Quarterly* 14 (1965): 121-131.

Stahn, Carsten. «Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?» *American Journal of International Law* 101, no. 1 (2007): 99-120.

Stirk, Peter M.R. «The Westphalian Model and Sovereign Equality.» *Review of International Studies* 38 (2012): 641-660.

Weinschel, Herbert. «The Doctrine of The Equality of States and Its Recent Modifications.» *American Journal of International Law* 45 (1951): 417-442.

İnternet Kaynakları

<http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1946-47&bookpage=3> (erişim tarihi: 07.12.2016)

<http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1946-47&page=37&searchType=advanced> (erişim tarihi:21.06.2017)

<https://history.state.gov/milestones/1937-1945/american-isolationism> (erişim tarihi: 20.08.2017)

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2094/v94.pdf> (erişim tarihi:20.06.2017)

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/478/54/PDF/N0447854.pdf?OpenElement> (erişim tarihi: 25.07.2017)

https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm (erişim tarihi: 25.08.2017)

<http://www.unmultimedia.org/searchers/yearbook/page.jsp?volume=1983&bookpage=211> (erişim tarihi: 01.09.2017)

<http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (erişim tarihi: 02.09.2017)

https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (erişim tarihi: 08.09.2017)

Uluslararası Mahkeme Kararları

Jesse Lewis (United States) vs. Great Britain (David J. Adams case) (09.12.1921). **RIAA Vol. VI**, 2006, sf. 85-93. (Bkz.: http://legal.un.org/docs/?path=../riaa/cases/vol_VI/85-93_Jesse.pdf&lang=E) (erişim tarihi: 01.06.2017)

Norwegian Shipowners' Claims (Norway v. USA) (1922). **RIAA Vol. I, VII**, 2006, sf. 307-446. (Bkz.: http://legal.un.org/docs/?path=../riaa/cases/vol_I/307-346.pdf&lang=O) (erişim tarihi: 01.06.2017)

Island of Palmas Case (USA v. Netherlands) (1928). **RIAA, Vol. II, XX**, 2006, sf. 829-871. (Bkz.: http://legal.un.org/docs/?path=../riaa/cases/vol_II/829-871.pdf&lang=O) (erişim tarihi:01.07.2017)

Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merits, Judgment, **ICJ Reports** 1949, sf. 4. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-BI.pdf>) (erişim tarihi: 15.07.2017)

Case Concerning Military And Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, **ICJ Reports** 1986, sf. 14. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 15.07.2017)

Judgments of the Administrative Tribunal of the I.L.O. upon complaints made against the U.N.E.S.C.O., Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1956, sf. 77. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/30/030-19561023-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017)

Application for Review of Judgement No. 158 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1973, sf. 166. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/57/057-19730712-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017)

Application for Review of Judgement No. 273 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1982, sf. 325. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/66/066-19820720-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017)

Application for Review of Judgement No. 333 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 1987, sf. 18. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/72/072-19870527-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017)

Judgment No. 2867 of the Administrative Tribunal of the International Labour Organization upon a complaint filed against the International Fund for Agricultural Development, Advisory Opinion, **I.C.J. Reports** 2012, sf. 10. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/146/146-20120201-ADV-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 01.08.2017)

Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment, **I.C.J. Reports** 2012, sf. 99. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 03. 08. 2017)

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Preliminary Objections, Judgment, **I.C.J. Reports** 2008, sf. 412. (Bkz.: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/118/118-20081118-JUD-01-00-EN.pdf>) (erişim tarihi: 06.08.2017)

Michael Domingues v. United States, Case 12.285, Report No. 62/02, **Inter-Am. C.H.R.**, 22 Ekim 2002, Doc. 5 rev. 1, para 913. (Bkz.: <http://cidh.org/annualrep/2002eng/USA.12285.htm>) (erişim tarihi: 09.08.2017)

Birleşmiş Milletler Organlarının Kararları

Declaration On The Inadmissibility Of Intervention In The Domestic Affairs Of States And The Protection Of Their Independence And Sovereignty) (GA Res. 2131(XX) (Bkz.: <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>) (erişim tarihi:24.06.2017)

Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations) (GA Res. 2625(XXV) Bkz.: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>) (erişim tarihi:24.06.2017)

General Assembly, A/RES/60/1, 2005, para. 138. (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

Security Council Res. 678 (1990). (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

Security Council Res. 688 (1991). (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

Security Council Res. 1674 (2006). (Kararın tam metni için Bkz.: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/99/PDF/N0633199.pdf?OpenElement>) (erişim tarihi: 02.09.2017)

Security Council Res. 1973 (2011). (Kararın tam metni için Bkz.: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29) (erişim tarihi: 02.09.2017)

ÖZET

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, geçmişten günümüze uluslararası hukuk sistemi içerisinde temel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Ancak ilkenin geçerliliği, güncel durumda küresel toplumsal ilişkilerde meydana gelen değişimlerle birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Bu çalışma öncelikle egemen eşitlik ilkesini, tarihsel süreç içerisinde üzerinde anlam kazandığı maddi koşullarla birlikte açıklamaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişiminin ve bununla birlikte oluşan yeni iktidar yapılarının incelenmesi bu açıklamada önceliklidir. Sonra ise ilkenin geçirdiği değişimleri ve günümüzdeki küresel ilişkiler bakımından geçerliliğini, daha önce yaptığı incelemeye uygun olarak aynı ilişkilerdeki değişim üzerinden denetlemektedir. Bunu yaparken de ilkeye istisna/aykırılık oluşturan güncel uluslararası hukuk konseptlerine odaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: egemen eşitlik, müdahale etmeme, kuvvet kullanma, uluslararası kapitalist ekonomi, egemenlik, ulus-devlet, insan hakları

ABSTRACT

From past to present, the principle of sovereign equality of states, has been accepted as a fundamental principle within the system of international law. Although, validity of the principle has started to be questioned along with emergence of current changes in global social relations. This study, initially explicates the principle of sovereign equality, with material conditions which give its meaning throughout the historical process. Scrutinizing the development of capitalist relations of production and the new power structures arising from it, is primary aim of relevant explication. Afterwards, our research employs this method for interpretation of principles recent variation and its validity for contemporary global relations. In this context, it focuses on the current international law concepts.

Key Words: sovereign equality, non-intervention, use of force, sovereignty, nation-state, human rights